

Вісник

Верховного Суду України

**У Пленумі
Верховного Суду України**

**Звернення зборів суддів
Верховного Суду України
до Президента України,
Верховної Ради України
та Кабінету Міністрів України
від 2 листопада 2010 р.**

**Судова практика розгляду
цивільних справ, що
виникають з кредитних
правовідносин**

**Зміст та форма постанови
адміністративного суду
першої інстанції**

11(123)'2010

ВИХОДИТЬ ДВАНДЦЯТЬ РАЗІВ НА РІК

Засноване 22 липня 1994 р.

Свідectво про державну реєстрацію серія КВ № 7710 від 12 серпня 2003 р.

Засновник — Верховний Суд України

Відповідно до постанови Президії ВАК України від 14 жовтня 2009 р. № 3-05/4 наукові статті, опубліковані у журналі, на підставі висновку експертної ради з юридичних наук, окремо у кожному конкретному випадку за поданням спеціалізованої вченої ради, зберігаються як фахові в галузі юридичних наук

ГОЛОВА РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ:

Пилипчук П. П. — суддя Верховного Суду України, заслужений юрист України

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Барбара В. П. — суддя Верховного Суду України, кандидат юридичних наук, заслужений юрист України;

Бейцун І. В. — начальник управління вивчення та узагальнення судової практики Верховного Суду України, кандидат юридичних наук;

Бень А. Б. — начальник управління забезпечення видавничої діяльності Верховного Суду України, заслужений журналіст України;

Волков О. Ф. — суддя Верховного Суду України, заслужений юрист України;

Городовенко В. В. — голова Апеляційного суду Запорізької області, кандидат юридичних наук, заслужений юрист України;

Губар Л. О. — начальник відділу міжнародного співробітництва Верховного Суду України;

Кіреєва Н. О. — кандидат юридичних наук, доцент, заслужений юрист України;

Когут С. П. — (відповідальний секретар);

Короткевич М. Є. — суддя Верховного Суду України, кандидат юридичних наук, заслужений юрист України;

Кузнєцова Н. С. — доктор юридичних наук, професор, академік АПрНУ, заслужений діяч науки і техніки України;

Мельник М. І. — керівник служби Голови Верховного Суду України, доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України;

Мищенко С. М. — суддя Верховного Суду України, заслужений юрист України;

Ромовська З. В. — доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України;

Романюк Я. М. — суддя Верховного Суду України, голова Ради суддів України, заслужений юрист України;

Селіванов А. О. — доктор юридичних наук, професор, академік АПрНУ, заслужений юрист України;

Сенін Ю. Л. — суддя Верховного Суду України, секретар Пленуму Верховного Суду України, заслужений юрист України;

Сердюк В. В. — заступник керівника апарату Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, доктор юридичних наук, доцент;

Сірий М. І. — кандидат юридичних наук;

Терлецький О. О. — суддя Верховного Суду України, заслужений юрист України;

Хавронюк М. І. — заступник керівника апарату—начальник правового управління Верховного Суду України, доктор юридичних наук, заслужений юрист України;

Шакун В. І. — доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент АПрНУ, заслужений діяч науки і техніки України;

Шумило М. Є. — доктор юридичних наук, професор;

Ярема А. Г. — заступник Голови Верховного Суду України, заслужений юрист України (заступник голови редакційної колегії)

2

Новини. Події. Факти *News. Events. Facts*

4

У Пленумі Верховного Суду України *At the Plenary Supreme Court of Ukraine*

5

На зборах суддів Верховного Суду України *At the Assembly of Judges of the Supreme Court of Ukraine*

5 Звернення зборів суддів Верховного Суду України до Президента України, Верховної Ради України та Кабінету Міністрів України від 2 листопада 2010 р.

Address of the assembly of judges of the Supreme Court of Ukraine to the President of Ukraine, the Verkhovna Rada of Ukraine and the Cabinet of Ministers of Ukraine of 2 November 2010

Судова практика *Judicial Practice*

- 6** Рішення у цивільних справах
Decisions in civil cases
- 9** Рішення в адміністративних справах
Decisions in administrative cases
- 10** Рішення у господарських справах
Decisions in commercial cases
- 13** Рішення у кримінальних справах
Decisions in criminal cases

У судових палатах *At the Judicial Chambers*

- 16** Судова практика розгляду цивільних справ, що виникають з кредитних правовідносин
Judicial practice of handling civil cases that arise from the credit legal relationship

На допомогу судді *Providing Advice to Judge*

- 36** Кравчук В.М. Зміст та форма постанови адміністративного суду першої інстанції
Kravchuk V.M. Matter and form of the ruling of administrative court of first instance

Міжнародні зв'язки *International Co-operation*

Редакція не завжди поділяє думку авторів статей. За точність наведених у статтях даних, посилань на нормативні акти й інші джерела відповідають автори

Передрук опублікованих у журналі матеріалів здійснюється за письмовим дозволом голови редакційної колегії з обов'язковим посиланням на джерело

З деякими матеріалами журналу можна ознайомитися на web-сайті Верховного Суду України

<http://www.scourt.gov.ua>

Адреса редакції:

01043 Київ 43, вул. П. Орлика, 4^а, кімн. 121, 231

Телефони:

голова редакційної колегії (44) 253–3502, відповідальний секретар (44) 253–1683, редактори (44) 253–7081, 253–1683, група технічного забезпечення (44) 253–0687

E-mail: editor@scourt.gov.ua

Редактори:

А.В. Гончарук, С.П. Когут,
Н.К. Мартинюк, П.О. Мусієнко,
Р.В. Парубець

Верстка:

С.І. Самкова, В.М. Горбченко

Репрографія:

В.М. Горбченко

Фото:

П.О. Мусієнко

Переклад англійською:

О.В. Гунько

Видавець:

ТОВ «Видавництво «Істина»

04073 Київ 73, вул. Сирецька, 38.

Телефони: (44) 468–3131, 468–0999, 468–5973.

E-mail: istina_book@ukr.net

Віддруковано:

ТОВ Друкарня «Літера»
03038 Київ 38, вул. Нововокзальна, 41.
Телефон (факс): (44) 502–6808

Підписано до друку 22.11.2010

Формат 60×90/8. Друк офсетний.
Обл.-вид. арк. 6,62. Умовн. друк. арк. 5,58.
Зам. 283.

Наклад 4250 прим. Ціна договірна

Незаконне вилучення приміщень Верховного Суду України ставить під загрозу здійснення ним правосуддя

На цьому Голова Верховного Суду В.Онопенко наголосив під час прес-конференції, що відбулася 28 жовтня 2010 р.

Розпорядження Кабінету Міністрів про вилучення у Верховного Суду України двох адміністративних будівель за адресою Пилипа Орлика, 4 та 4^а і передачу їх новоствореному Вищому спеціалізованому суду з розгляду цивільних і кримінальних справ не базується на Конституції та законах України, переконаний В.Онопенко. Воно є юридично і фактично необґрунтованим, а його виконання ставить під реальну загрозу виконання Верховним Судом своїх повноважень, і значить — здійснення правосуддя в Україні загалом.

Адже ніхто не ліквідував Верховний Суд і не скасовував його конституційний статус як найвищого судового органу, підкреслив Голова Верховного Суду. Навіть за істотного зменшення функцій до нинішніх повноважень Верховного Суду віднесено відповідний перегляд судових справ. Наразі на розгляді перебуває близько 37 тисяч цивільних і кримінальних справ та скарг, які надійшли за «старим» процесуальним законом. Крім того, Верховний Суд уже почав розгляд справ за новими процесуальними правилами.

Однак у результаті неправомірного рішення Кабінету Міністрів конституційна діяльність Верховного Суду зі здійснення ним правосуддя може бути заблокована. Те, як чинять із Верховним Судом, наголосив В.Онопенко, є дуже тривожним сигналом для суспільства: якщо незаконно відбирають приміщення у найвищого судового органу, то це є свідченням того, що ніхто в країні не застрахований від подібного, що право власності громадян і юридичних осіб державою не гарантується.

Голова Верховного Суду розцінює такі дії Кабінету Міністрів як першу ознаку того, що Україна в особі її Уряду не бажає виконувати рекомендації Венеціанської комісії, в яких чітко сказано про необхідність повернути Верховному Суду притаманний для найвищого судового органу статус. Адже за висновком цієї авторитетної міжнародної інституції те, що зроблено в Україні, не має аналогів у Європі, не відповідає міжнародно-правовим стандартам і вкрай негативно позначиться на правосудді в державі.

В.Онопенко висловив переконання, що Україні, звичайно, доведеться виправляти допущену помилку. Життя саме примусить розширити повноваження Верховного Суду і зробити його повноцінним судовим органом. Однак із вилученням у нього приміщень для цього не буде матеріально-технічних умов.

Зупинившись на правовому аспекті проблеми, Голова Верховного Суду констатував, що формально-юридично вона породжена законодавцем, який у Перехідних положеннях Закону «Про судоустрій і статус суддів» зобов'язав Кабінет Міністрів «забезпечити розміщення Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних і кримінальних справ в адміністративних приміщеннях, де на день набрання чинності Закону розміщувалися судові палати у цивільних і кримінальних справах Верховного Суду України», тобто, фактично, шляхом заміни вивіски на приміщенні.

Автори Закону, напевне, розраховували, що новий вищий суд буде створено в основному за рахунок переходу до нього суддів судових палат з розгляду цивільних та кримінальних справ Верховного Суду. Та цього, повідомив журналістам В.Онопенко, не відбулося: до новоствореного вищого суду перейшло усього два судді Верховного Суду, що є дуже красномовним.

А втиснути у 50 чи навіть у 70 кабінетів 120 суддів вищого суду і 450 працівників його апарату практично неможливо. Тобто у Законі передбачене таке вирішення питання, за якого ні один, ні другий суд в таких умовах нормально працювати не зможе.

Але Кабінет Міністрів пішов далі, наголосив Голова Верховного Суду. Він грубо проігнорував відповідне положення Закону «Про судоустрій і статус судів» й інших законів і прийняв рішення не про розміщення вищого спеціалізованого суду у частині приміщень будівлі по вул. Пилипа Орлика, 4^а, як це визначено йому Законом, а про передачу в оперативне управління Вищому спеціалізованому суду з розгляду цивільних і кримінальних справ цілих двох адміністративних будівель Верховного Суду — по вул. Пилипа Орлика, 4 та 4^а.

З юридичної точки зору це рішення не витримує жодної критики. Воно суперечить Конституції і законам України, підкреслив В.Онопенко. Адже у законі чітко розрізняються поняття «розміщення» і «передача в оперативне управління». Адміністративне приміщення по вул. Пилипа Орлика, 4^а закріплено за Верховним Судом на праві оперативного управління відповідно до розпорядження Кабінету Міністрів від 3 березня 1995 р. № 133-р, а приміщення по вул. Пилипа Орлика, 4 — відповідно до розпорядження Ради Міністрів УРСР від 16 листопада 1957 р. № 1280-р.

Згідно зі ст. 137 Господарського кодексу України власник майна, закріпленого на праві оперативного управління за іншою особою, має право вилучати у цієї особи лише надлишкове майно, а також майно, що не використовується, та майно, що використовується не за призначенням. Жодної із цих підстав стосовно приміщень Верховного Суду на сьогодні юридично не встановлено.

Крім того, вилучені у Верховного Суду адміністративні будівлі розташовані на земельних ділянках, які в установленому законом порядку надані йому в постійне користування, що посвідчено відповідними державними актами. При цьому ст. 152 Земельного кодексу України встановлює захист прав землекористувачів нарівні із захистом прав власників земельних ділянок.

Таким чином, резюмував Голова Верховного Суду, взагалі неможливо визначити, на яких правових підставах вищий спеціалізований суд має бути розміщений у приміщеннях, які закріплені на праві оперативного управління за Верховним Судом, і на яких правових підставах Кабінет Міністрів вилучив у Верховного Суду дві адміністративні будівлі.

В. Онопенко зауважив, що такий підхід Уряду породив штучний конфлікт між Верховним Судом та Вищим спеціалізованим судом з розгляду цивільних і кримінальних справ, а також між судовою владою та виконавчою владою, що в принципі є неприпустимим.

Вирішення питання щодо розміщення нового вищого спеціалізованого суду потребує відповідального і державницького підходу, переконаний Голова Верховного Суду. Забезпечити умови для його роботи потрібно у правовий спосіб, не обмежуючи законних прав Верховного Суду та його суддів.

На думку Голови Верховного Суду, є кілька правових варіантів захисту законних прав Верховного Суду та його суддів. Перший із них — звернення до суду. В. Онопенко повідомив журналістам, що Верховний Суд, вважаючи, що розпорядження Кабінету Міністрів прийнято з порушенням чинного законодавства, звернеться до Окружного адміністративного суду м. Києва з позовом до Кабінету Міністрів України про визнання зазначеного розпорядження незаконним і його скасування. Другий варіант — скасування Президентом України цього розпорядження Кабінету Міністрів України як такого, що суперечить Конституції та законам України. Голова Верховного Суду також не виключає звернення до міжнародних інституцій, які здійснюють моніторинг виконання Украї-

ною міжнародних зобов'язань, зокрема і в частині утвердження незалежного та справедливого суду.

Відповідаючи на запитання про те, як Голова Верховного Суду бачить виконання вказаного розпорядження Уряду, якщо воно не буде скасоване чи визнане судом незаконним, В. Онопенко сказав, що не уявляє, як у правовий спосіб, не порушуючи закон, можна виконати це розпорядження Кабінету Міністрів. При цьому він констатував, що за жодних обставин не можуть бути погіршені умови роботи, а тим більше заблоковано діяльність Верховного Суду. Передбачені Законом гарантії суддям Верховного Суду, у тому числі щодо забезпечення належних умов для здійснення правосуддя, мають бути неухильно дотримані. Їх недотримання — це втручання у здійснення правосуддя, перешкодження діяльності суду.

На переконання Голови Верховного Суду, конструктивним виходом із цієї ситуації є терміновий пошук для Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних і кримінальних справ іншого приміщення, яке б належним чином забезпечувало його потреби. Таке приміщення можна знайти, якщо хотіти, наголосив В. Онопенко.

У ході прес-конференції Голова Верховного Суду України відповів також на інші численні запитання журналістів.

Адмініструванню судів потрібно вчитися

У цьому переконують позитивні наслідки проведеної масштабної роботи із запровадження навчальної програми для голів судів і працівників апарату в Київській, Харківській, Одеській та Львівській областях, підкріпленої практичним досвідом, здобутим під час навчальних візитів з вивчення європейського досвіду у сфері судового адміністрування.

Такими словами заступник Голови Верховного Суду України А. Ярема підсумовував результати дворічної співпраці Верховного Суду України та судів загальної юрисдикції з Проектом «Прозорість та ефективність судової системи: компонент державної служби» (далі — Проект) на конференції для голів судів «Інновації в адмініструванні судів», що відбулася за сприяння Проекту 4 листопада 2010 р. у приміщенні Українського дому.

За два роки діяльності Проекту, зауважив А. Ярема, навчання пройшли багато суддів, керівників апарату, помічників суддів загальних судів, із чого можна зробити висновок, що вдосконалення судового адміністрування є актуальним питанням функціонування судової влади, а також те, що у проблем, які виникають під час реформування судового адміністрування в різних країнах, є багато спільного. Переконаний, що без здійснення відповідних інновацій в адмініструванні судів стало б набагато складнішим досягнення таких основних результатів проведення судової реформи, як створення ефективних механізмів, які б забезпечували незалежність, професіоналізм та відповідальність суддів, побудова збалансованої і зрозумілої відповідно до спеціалізації та стадій судового процесу системи судів загальної юрисдикції, забезпечення доступного, якісного, швидкого та ефективного правосуддя.

Щодо інновацій в адмініструванні судів, необхідно зазначити, що в цій сфері вони здійснюються повільно з ряду причин, головними з яких є недостатнє фінансування і відсутність державної програми модернізації судів. Але все ж дещо модернізувати нам таки вдається.

На завершення свого виступу А. Ярема висловив подяку за плідну співпрацю, за допомогу, яку Проект надає у процесі реформування

судової влади в Україні. Незважаючи на його завершення, — відзначив він, — сподіваюся, що наше співробітництво не згортитиметься. Впевнений, що наслідком нашої співпраці стане не лише створення в Україні справді доступного, якісного, швидкого та ефективного правосуддя, а цей досягнутий результат буде історично безповоротним.

Керівник Проекту Еді Фракассіні, у свою чергу, зауважила, що впровадження сучасних методів адміністрування надало можливість судам застосовувати новітні технології та здійснити подальші, більш масштабні, зміни, щоб якнайкраще відповідати зростаючим потребам суспільства. Постійне вдосконалення адміністрування в українських судах сприятиме здійсненню найвищого покликання судів — вирішувати правові спори справедливо та неупереджено, а також захищати законні права громадян.

Про масштабність роботи Проекту в Україні свідчать показники, наведені головою Державної судової адміністрації Р. Кирилюком. Загалом, зазначив він, під час реалізації Проекту було задіяно 236 суддів, проведено 415 навчальних днів, свої знання поповнили близько півтори тисячі учасників.

Запрошені до участі у конференції судді Верховного Суду України, голови місцевих загальних судів з пілотних регіонів Проекту, голови апеляційних загальних судів, представники різних судових систем ЄС та інші учасники поділилися досвідом із запровадження в судах інноваційних методів адміністрування й обговорили здобутки, досягнуті під час реалізації Проекту.

І представники судової влади України, і міжнародні експерти — судді з країн ЄС, висловили сподівання на продовження плідної співпраці.

Нагадаємо, що діяльність Проекту здійснювалася у таких напрямках: реформування механізму управління кадрами в судах, підвищення ефективності судової системи шляхом оновлення методів управління та навчання працівників судів, поліпшення освіти та навчальних заходів для державних виконавців, приведення системи управління судами у відповідність до сучасних європейських стандартів.

Верховний Суд України звернувся до Конституційного Суду України з конституційним поданням

Подання стосується відповідності Конституції України окремих положень Закону від 7 липня 2010 р. № 2453-VI «Про судоустрій і статус суддів».

Рішення про звернення до Конституційного Суду одногослосно прийнято на Пленумі Верховного Суду України, що відбувся 12 листопада 2010 р. під головуванням Голови Верховного Суду В. Онопенка.

Законом України від 7 липня 2010 р. № 2453-VI одночасно з новим урегулюванням питань судоустрою і статусу суддів в Україні внесено зміни до процесуального законодавства України. Зокрема, й такі, які передбачили суттєве звуження повноважень Верховного Суду України, що впливають із його конституційного статусу як найвищого судового органу в системі судів загальної юрисдикції, практично виключили можливість діяльності Верховного Суду України як судового органу, прийняття ним остаточних судових рішень, а також реалізацію громадянами та юридичними особами права звертатися за захистом своїх прав і законних інтересів безпосередньо до Верховного Суду України, оскаржувати дії чи бездіяльність органів державної влади, їх посадових осіб.

Отже, наголосив, виступаючи на Пленумі, Голова Верховного Суду В. Онопенко, окремі положення Закону «Про судоустрій і статус суддів», а також норми процесуального законодавства, якими визначено повноваження Верховного Суду України, не відповідають місцю та ролі Верховного Суду в судовій системі України, визначених Конституцією України.

Зокрема, це стосується положень процесуальних кодексів, якими запроваджено процедури перевірки та допуску до розгляду у Верховному Суді України скарг учасників процесу на рішення суду касаційної інстанції відповідним вищим спеціалізованим судом із закріпленням права останнього приймати рішення про відмову в допуску до такого провадження.

Окрім того, що обмежуються права громадян та юридичних осіб на безпосереднє звернення до Верховного Суду України за захистом своїх прав і законних інтересів, фактично вищим спеціалізованим судам надається більш значимий, вивершений над найвищим судовим органом у системі судів загальної юрисдикції статус, що очевидно не узгоджується з приписами ст. 125 Основного Закону.

Відповідні положення процесуальних кодексів не надають Верховному Суду України і повноваження ухвалювати власне рішення по суті справи, яка переглядається, якщо буде встановлено незаконність судових рішень, прийнятих у ній. Верховний Суд України може лише скасовувати відповідні судові рішення й направляти справу на новий розгляд до касаційного суду.

Неконституційними, на переконання суддів Верховного Суду України, є і зміни до процесуального законодавства, що виключають можливість оскарження рішень касаційних судів з підстави неоднакового застосування норм процесуального права. У такий спосіб суттєво звужується конституційне право кожної особи на судовий захист, і неминуче виникнуть численні конфлікти стосовно розмежування судових юрисдикцій. У результаті таких змін окремі правовідносини можуть взагалі опинитися поза межами судового захисту, оскільки виявиться, що вони не підсудні жодному суду, констатував Голова Верховного Суду.

Зауваження щодо конституційності викликають і положення Закону, за якими Верховний Суд України та його Пленум не наділені правом надавати судам роз'яснення з питань застосування законодавства. За таких обставин виконання Верховним Судом України своїх конституційно визначених функцій як найвищого судового органу в системі судів загальної юрисдикції стало неможливим. При цьому всупереч наведеному конституційним положенням таке право надається вищим спеціалізованим судам разом із повноваженнями надавати роз'яснення і щодо застосування норм процесуального права. Це яскраво ілюструє відсутність механізму вирішення можливого конфлікту юрисдикцій. Адже кожен із вищих спеціалізованих судів шляхом надання таких роз'яснень може як віднести окремі категорії справ до своєї підсудності, так і виключити їх.

Отже, у цій частині конституційного подання, підсумував В. Онопенко, йдеться про ті принципи положення законодавства щодо статусу Верховного Суду, неконституційність, необґрунтованість та штучність яких є абсолютно очевидною. Про неприйнятність цих положень судової реформи йшлося і в зауваженнях Венеціанської комісії, і у висновках вітчизняних та міжнародних експертів.

Другий важливий блок конституційного подання стосується усіх судів України — це питання матеріального забезпечення та соціального захисту суддів, а отже, гарантій їх незалежності. Законом «Про судоустрій і статус суддів» істотно знижено гарантії належного фінансового та матеріального забезпечення, соціального захисту, а також безпеки суддів: скасовано право судді на відставку за станом здоров'я; зменшено розмір вихідної допомоги судді, який виходить у відставку; звужено перелік посад, час роботи на яких зараховується до суддівського стажу, тощо.

На Пленумі було розглянуто й питання внесення до Конституційного Суду України щодо неконституційності підпункту 1 п. 14 розділу XIII «Перехідні положення» Закону України «Про судоустрій і статус суддів», згідно з яким Кабінет Міністрів України у місячний строк з дня набрання чинності цим Законом має забезпечити розміщення Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ в адміністративних приміщеннях, де на день набрання чинності цим Законом розміщувалися судові палати у цивільних і кримінальних справах Верховного Суду України.

Верховна Рада України, зауважувалося на Пленумі, прийнявши відповідне положення, фактично здійснила управління конкретними об'єктами державної власності, у зв'язку з чим вийшла за межі повноважень, визначених Конституцією, і тим самим втрутилася в управління об'єктами державної власності, що є компетенцією Кабінету Міністрів України. Адже, Законом «Про управління об'єктами державної власності» не передбачено повноважень Верховної Ради України щодо здійснення управління конкретними об'єктами права державної власності.

Виходячи з викладеного, Пленум Верховного Суду України прийняв рішення звернутися до Конституційного Суду України з відповідним поданням і попросив визнати провадження за ним невідкладним та розглянути його у межах місячного строку, визначеного в ч. 2 ст. 57 Закону «Про Конституційний Суд України».

ЗВЕРНЕННЯ **зборів суддів Верховного Суду України** **до Президента України, Верховної Ради України та Кабінету Міністрів України** **від 2 листопада 2010 р.**

Збори суддів Верховного Суду України висловлюють занепокоєння у зв'язку з виникненням обставин, які перешкоджають здійсненню Верховним Судом України повноважень, визначених Конституцією та законами України. Зазначене зумовлене прийняттям Кабінетом Міністрів України розпорядження від 27 жовтня 2010 р. № 2037-р «Про розміщення Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ».

Відповідно до цього розпорядження Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ має бути розміщено у приміщеннях, де розташовуються судові палати у цивільних і кримінальних справах Верховного Суду України, в будівлях по вул. Пилипа Орлика, 4 і 4^а, із закріпленням їх на праві оперативного управління.

Виконання вказаного розпорядження створює загрозу можливості виконання Верховним Судом України своїх конституційних повноважень як найвищого судового органу в системі судів загальної юрисдикції, реалізації конституційних гарантій забезпечення судового захисту прав і свобод людини і громадянина, прав юридичних осіб і держави, а також забезпечення в Україні дії принципу верховенства права.

Реалізація зазначеного розпорядження Уряду України призведе до неможливості забезпечити окремим кабінетом, робочим місцем і необхідними засобами як суддів Верховного Суду України, так і суддів Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, як це передбачено ч. 2 ст. 133 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» (далі — Закон).

Зокрема, приміщеннями, де розташовуються судові палати у цивільних і кримінальних справах Верховного Суду України, на даний час є частина будівлі по вул. Пилипа Орлика, 4^а, яка має 136 кабінетів і корисну площу 3 366,4 кв. м. На день набрання чинності Законом судді вказаних судових палат і працівники управлінь забезпечення діяльності цих судових палат займали 100 кабінетів загальною площею 2 244,6 кв. м.

Усього в цій адміністративній будівлі на день набрання чинності Законом працювала 271 особа (без урахування працівників Генеральної прокуратури України), у тому числі 55 суддів судових палат у цивільних та кримінальних справах Верховного Суду України та 159 працівників управлінь забезпечення діяльності цих судових палат.

В адміністративній будівлі по вул. Пилипа Орлика, 4 судові палати у цивільних та кримінальних справах Верховного Суду України жодних приміщень не займали і не займають.

Натомість відповідно до наказу Голови Державної судової адміністрації України від 13 жовтня 2010 р. кількість суддів Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ має становити 120 осіб. Для організації діяльності вказаного суду затверджено нормативи штатного розпису його апарату в кількості 450 працівників.

Отже, у передбачених Законом та зазначених розпорядженням Уряду України приміщеннях, де працювали 55 суддів судових палат у цивільних та кримінальних справах Верховного Суду України та 159 працівників управлінь забезпечення діяльності цих судових палат, розмістити новостворений суд у вищевказаному складі неможливо.

Зважаючи на те, що в адміністративній будівлі по вул. Пилипа Орлика, 4^а є лише 2 зали судових засідань і 2 нарадчі кімнати,

враховуючи наявну та перспективну кількість суддів, а також кількість скарг, заяв і справ, що підлягають розгляду та надійдуть на розгляд, розміщення у ній двох судових установ може призвести до недотримання принципів гласності та відкритості судового процесу, форми його проведення, таємниці нарадчої кімнати, дотримання розумних строків розгляду справ.

Необхідно також зазначити, що станом на 20 жовтня 2010 р. потребувало вирішення Верховним Судом України відповідно до п. 2 розділу XIII «Перехідні положення» Закону в порядку процедур касаційного провадження та провадження за винятковими обставинами (у виключному порядку) 33 446 скарг і справ цивільної та 1918 скарг і справ кримінальної юрисдикції. Крім цього, не враховуючи тих справ, які вже почали надходити на підставі норм Закону, мають бути розглянуті ще 54 справи адміністративної юрисдикції, які до дня набрання чинності Законом були допущені до провадження за винятковими обставинами.

Таким чином, судді Верховного Суду України продовжують розглядати як десятки тисяч зазначених справ у порядку, що діяв до набрання чинності Законом, так і кримінальні, цивільні, адміністративні й господарські справи в порядку, передбаченому чинним процесуальним законодавством.

Адміністративний будинок по вул. Пилипа Орлика, 8, який залишається у користуванні Верховного Суду України, не може задовольнити потребу в розміщенні суддів Верховного Суду та працівників його апарату.

Наведене створює перешкоди у здійсненні правосуддя як Верховним Судом України, так і Вищим спеціалізованим судом України з розгляду цивільних і кримінальних справ.

Слід підкреслити, що на цей аспект проблеми звернула увагу Європейська комісія «За демократію через право» (Венеціанська комісія) у своєму Висновку від 18 жовтня 2010 р. № 588/2010 щодо Закону.

Надзвичайну стурбованість викликає також рішення Уряду України про передачу бюджетних призначень, передбачених Верховному Суду України на здійснення правосуддя, у сумі 1288,5 тис. грн (у тому числі оплата праці — 904,6 тис. грн) Державній судовій адміністрації України для забезпечення функціонування Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ (п. 4 постанови Кабінету Міністрів України від 20 жовтня 2010 р. № 967 «Деякі питання функціонування у 2010 році Вищої кваліфікаційної комісії суддів України та Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ»).

З огляду на викладене та враховуючи конституційний обов'язок держави щодо забезпечення фінансування та належних умов для функціонування судів і діяльності суддів, дотримання конституційних гарантій забезпечення судового захисту прав громадян, юридичних осіб і держави, дії принципу верховенства права, виконання Україною міжнародних зобов'язань у сфері судочинства, просимо вжити невідкладних заходів з метою усунення перешкод у здійсненні правосуддя Верховним Судом України, а також забезпечення належних умов для функціонування як Верховного Суду України, так і Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ відповідно до Конституції та законів України.

РІШЕННЯ У ЦИВІЛЬНИХ СПРАВАХ

Відповідно до ч. 8 ст. 110 ЦПК України позови, що виникають з договорів, у яких зазначено місце виконання або виконувати які через їх особливість можна тільки в певному місці, можуть пред'являтися також за місцем виконання цих договорів.

Звертаючись з позовом до районного суду, позивач указував, що відповідно до положень ст. 532 ЦК України в укладеному між сторонами кредитному договорі передбачалося, що місцем його виконання є визначена договором адреса банку для листування, яка територіально належить до підсудності цього суду.

Зазначене посилання має значення для правильного вирішення питання про підсудність справи, а тому постановлена суддею суду першої інстанції ухвала про повернення позовної заяви без належної оцінки такого посилання на умови договору щодо місця виконання договору є помилковою, що відповідно до п. 2 ст. 342 ЦПК України стало підставою для скасування ухвали судді та передачі справи на новий розгляд до суду першої інстанції для вирішення питання про відкриття провадження у справі

УХВАЛА

*колегії суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України
від 4 листопада 2009 р.*

(в и т я з)

У квітні 2009 р. акціонерний комерційний інноваційний банк «УкрСиббанк» (далі — Банк) звернувся до суду з позовом до Ш. про стягнення боргу за кредитним договором.

Ухвалою судді Дніпровського районного суду м. Києва від 6 травня 2009 р., залишеною без змін ухвалою Апеляційного суду м. Києва від 21 липня 2009 р., позовну заяву повернено позивачу для подання до належного суду.

У касаційній скарзі Банк просив скасувати зазначені судові рішення, посилаючись на порушення судом норм процесуального права, і передати справу для розгляду по суті до Дніпровського районного суду м. Києва.

Заслухавши доповідь судді Верховного Суду України, дослідивши матеріали справи та перевіривши наведені у скарзі доводи, колегія суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України дійшла висновку, що касаційна скарга підлягає задоволенню частково.

Повертаючи позовну заяву позивачу, суддя суду першої інстанції, з висновками якого погодився апеляційний суд, виходив із того, що справа не підсудна Дніпровському районному суду м. Києва, оскільки відповідач не проживає на території, що належить до юрисдикції цього суду.

Однак з таким висновком погодитися не можна.

Відповідно до ч. 8 ст. 110 ЦПК позови, що виникають з договорів, у яких зазначено місце виконання або виконувати які через їх особливість можна тільки в певному місці, можуть пред'являтися також за місцем виконання цих договорів.

Звертаючись з позовом до Дніпровського районного суду м. Києва, позивач указував, що відповідно до положень ст. 532 ЦК в укладеному між сторонами кредитному договорі передбачалося, що місцем його виконання є визначена договором адреса банку для листування, яка територіально належить до підсудності цього суду.

Зазначене посилання потребує перевірки, оскільки має значення для правильного вирішення питання про підсудність справи, а тому постановлена суддею суду першої інстанції ухвала про повернення позовної заяви без належної оцінки такого посилання є помилковою.

Зважаючи на такі обставини та керуючись п. 2 ч. 2 ст. 336, п. 2 ст. 342, п. 6 ч. 1 ст. 344 ЦПК, колегія суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України касаційну скаргу Банку задовольнила частково: ухвалу судді Дніпровського районного суду м. Києва від 6 травня 2009 р. та ухвалу Апеляційного суду м. Києва від 21 липня 2009 р. скасувала і передала справу на новий розгляд до суду першої інстанції для вирішення питання про відкриття провадження у справі.

Згідно зі ст. 8 Закону України «Про захист прав споживачів» у разі виявлення протягом встановленого гарантійного строку істотних недоліків, які виникли з вини виробника товару (продавця, виконавця), або фальсифікації товару, підтверджених за необхідності висновком експертизи, споживач, в порядку та у строки, що встановлені законодавством, і на підставі обов'язкових для сторін правил чи договору, має право за своїм вибором вимагати від продавця або виробника: 1) розірвання договору та повернення сплаченої за товар грошової суми; 2) вимагати заміни товару на такий же товар або на аналогічний, з числа наявних у продавця (виробника), товар.

Вимоги споживача, передбачені цією статтею, не підлягають задоволенню, якщо продавець, виробник доведуть, що недоліки товару виникли внаслідок порушення споживачем правил користування товаром або його зберігання.

Тобто обов'язок доказування у справах цієї категорії покладається на продавця

УХВАЛА

колегії суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України

від 14 квітня 2010 р.

(в и т я г)

У квітні 2006 р. Б. звернулася до суду із позовом до приватного підприємця Ш. про захист прав споживача.

Позивачка посилалась на те, що 29 листопада 2005 р. вона замовила у Ш. за каталогом меблі іспанського виробництва вартістю 5 тис. 500 доларів США. 4 лютого 2006 р. їй доставили меблі, але не в тій комплектації, що вона замовляла. На них було відсутнє будь-яке маркування, що унеможливило встановлення виробника. Нормативну документацію Ш. їй не надала. Вважаючи, що меблі сфальсифіковані, після уточнення позовних вимог Б. просила розірвати договір купівлі-продажу; стягнути із Ш. на її користь сплачені кошти в сумі, яка еквівалентна 5 тис. 500 долларам США за курсом Національного банку України на час вирішення спору, та 2 тис. грн витрат на правову допомогу.

Ленінський районний суд м. Луганська рішенням від 27 червня 2007 р. позов задовольнив частково: постановив розірвати укладений 29 листопада 2005 р. між Б. та Ш. договір купівлі-продажу меблевого гарнітура; стягнути із Ш. на користь Б. сплачені кошти в розмірі 28 тис. 350 грн і витрати на правову допомогу — 2 тис. грн. Суд також вирішив питання про судові витрати.

Апеляційний суд Луганської області рішенням від 2 грудня 2008 р. скасував рішення місцевого суду й ухвалив нове рішення, яким у задоволенні позову відмовив.

У касаційній скарзі Б. просила скасувати рішення апеляційного суду, посилаючись на неправильне застосування цим судом норм матеріального права та порушення норм процесуального права, і залишити в силі рішення суду першої інстанції.

Заслухавши суддю-доповідача, обговоривши доводи, наведені у скарзі, та перевіrivши матеріали справи, колегія суддів Судової палати у цивіль-

них справах Верховного Суду України дійшла висновку, що касаційна скарга підлягає задоволенню з таких підстав.

Відмовляючи в задоволенні позову, апеляційний суд виходив із того, що Б. не надала доказів на підтвердження того, що Ш. продала їй товар неналежної якості, який не відповідає вимогам законодавства й умовам договору купівлі-продажу щодо його комплектності.

З таким висновком апеляційного суду погодитися не можна, оскільки він суперечить нормам матеріального та процесуального права.

Статтями 60, 61 ЦПК установлені правила звільнення сторони від доказування та розподілу доказування між сторонами.

За загальним правилом, передбаченим ст. 60 ЦПК, кожна сторона зобов'язана довести ті обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог і заперечень, крім випадків, установлених ст. 61 цього Кодексу.

Зазначене правило діє, якщо в нормах матеріального права немає вказівки про перерозподіл обов'язків щодо доказування.

Відповідно до положень статей 662, 673, 688, 700, 702 ЦК за договором купівлі-продажу продавець повинен одночасно з товаром передати покупцеві його приналежності та документи (технічний паспорт, сертифікат якості тощо), що стосуються товару та підлягають переданню разом із товаром відповідно до договору або актів цивільного законодавства. Продавець повинен передати покупцеві товар, якість якого відповідає умовам договору купівлі-продажу. У разі продажу товару за зразком та (або) за описом продавець повинен передати покупцеві товар, який відповідає зразку та (або) опису. При укладенні договору роздрібної купівлі-продажу продавець зобов'язаний надати покупцеві необхідну й достовірну інформацію про товар, що пропонується до продажу. Ін-

формація має відповідати вимогам закону та правилам роздрібною торгівлі щодо її змісту і способів надання. Якщо покупцеві не надано можливості негайно одержати повну й достовірну інформацію про товар у місці його продажу, він має право вимагати відшкодування збитків, завданих необґрунтованим ухиленням від укладення договору, а якщо договір укладено — в розумний строк відмовитися від договору, вимагати повернення сплаченої за товар грошової суми і відшкодування збитків, а також моральної шкоди.

Згідно зі ст. 8 Закону від 12 травня 1991 р. № 1023-ХІІ «Про захист прав споживачів» (далі — Закон № 1023-ХІІ) у разі виявлення протягом встановленого гарантійного строку істотних недоліків, які виникли з вини виробника товару (продавця, виконавця), або фальсифікації товару, підтверджених за необхідності висновком експертизи, споживач, в порядку та у строки, що встановлені законодавством, і на підставі обов'язкових для сторін правил чи договору, має право за своїм вибором вимагати від продавця або виробника: 1) розірвання договору та повернення сплаченої за товар грошової суми; 2) вимагати заміни товару на такий же товар або на аналогічний, з числа наявних у продавця (виробника), товар. Вимоги споживача, передбачені цією статтею, не підлягають задоволенню, якщо продавець, виробник доведуть, що недоліки товару виникли внаслідок порушення споживачем правил користування товаром або його зберігання.

Тобто обов'язок доказування у справах цієї категорії покладається на продавця.

Суд установив, що 29 листопада 2005 р. між Ш. і Б. було укладено договір купівлі-продажу комплексу меблів виробництва Іспанії за каталогом. Покупець Б. внесла попередню оплату в розмірі 15 тис. 450 грн. 4 лютого 2006 р. меблі доставили на її адресу, про що свідчить копія квитанції про оплату товару в розмірі 12 тис. 900 грн. Супровідних документів щодо характеристики товару, виробника, якості, умов і гарантії експлуатації Б. не надали; на меблях було відсутнє маркування та будь-яка інша інформація. Ш. виконаним власноручно гарантійним зобов'язанням від 4 лютого 2006 р. прийняла на себе відповідальність за виявлені дефекти меблів, у випадку, якщо вони виникли внаслідок неправильної експлуатації, і встановила гарантійний строк — 18 місяців з дня продажу. У відповідь на звернення Б. з приводу розірвання договору та повернення сплачених за меблі коштів Ш. у задоволенні претензії відмовила, посилаю-

чись на пропущення позивачкою 14-денного строку. Висновком судово-товарознавчої експертизи від 23 жовтня 2006 р. № 31534/25 було встановлено, що на меблях та їх деталях відсутнє маркування, вони мають дефекти, відсутні товаросупровідна, нормативно-технічна документація та гарантія виробника, що не відповідає вимогам чинного законодавства й не дозволяє характеризувати меблі, які є предметом спору, як виріб фабричного способу виготовлення.

Ураховуючи викладене й вимоги закону, суд першої інстанції обґрунтовано дійшов висновку про те, що Б. свої зобов'язання за договором купівлі-продажу комплексу меблів, який вона уклала з Ш., виконала, кошти за меблі сплатила; Ш. під час передачі товару та протягом розумного строку не надала Б. документів, що стосуються якості товару, підлягають переданню разом із товаром відповідно до актів цивільного законодавства та свідчать про те, що покупцеві було передано товар, якість якого відповідає умовам договору купівлі-продажу.

Надані Б. докази продавця не спростувала, а висновок апеляційного суду про те, що покупець не довела своїх вимог щодо продажу їй товару неналежної якості, суперечить як вимогам ст. 8 Закону № 1023-ХІІ щодо перерозподілу обов'язку доказування, так і встановленим у справі обставинам.

Висновок суду першої інстанції є обґрунтованим, під час дослідження доказів та встановлення зазначених фактів суд не порушив норм процесуального права й правильно застосував норми матеріального права.

Апеляційний суд на порушення вимог статей 213, 214, 303 ЦПК встановлені місцевим судом факти не спростував та, ґрунтуючись на тих самих доказах, дійшов помилкового висновку, що Б. не надала доказів на підтвердження позовних вимог.

Безпідставно скасувавши законне й обґрунтоване рішення суду першої інстанції, апеляційний суд припустився помилки в застосуванні процесуального та матеріального закону, не навів достатніх мотивів, за якими вважав неправильним висновок місцевого суду.

Керуючись статтями 336, 339 ЦПК, колегія суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України касаційну скаргу Б. задовольнила: рішення Апеляційного суду Луганської області від 2 грудня 2008 р. скасувала, рішення Ленінського районного суду м. Луганська від 27 червня 2007 р. залишила в силі.

РІШЕННЯ В АДМІНІСТРАТИВНИХ СПРАВАХ *

Ухвалені у справі судові рішення скасовано і справу направлено до суду першої інстанції для вирішення питання про відкриття провадження, оскільки суди помилково виходили з того, що спір за позовом центру зайнятості до фізичної особи про стягнення коштів, виплачених останній як одноразова допомога по безробіттю, не належить розглядати в порядку адміністративного судочинства

ПОСТАНОВА Іменем України

13 квітня 2010 р. колегія суддів Судової палати в адміністративних справах та Судової палати в цивільних справах Верховного Суду України, розглянувши на спільному засіданні в порядку письмового провадження за винятковими обставинами за скаргою Чернігівського районного центру зайнятості (далі — Центр зайнятості) справу за його позовом до Чміль Н.В. про стягнення незаконно отриманої допомоги по безробіттю, **в с т а н о в и л а:**

У серпні 2008 р. Центр зайнятості звернувся до суду з позовом, у якому просив стягнути з Чміль Н.В. виплачену їй за період із 6 листопада 2006 р. по 28 жовтня 2008 р. одноразову допомогу по безробіттю в сумі 1 тис. 663 грн 28 коп.

Чернігівський окружний адміністративний суд ухвалою від 18 серпня 2008 р., залишеною без змін ухвалою Київського апеляційного адміністративного суду України від 11 листопада 2009 р., відмовив у відкритті провадження у справі за цим позовом.

Вищий адміністративний суд України ухвалою від 20 січня 2010 р. зазначені судові рішення залишив без змін.

У скарзі до Верховного Суду України Центр зайнятості, пославшись на наявність підстави, встановленої п. 1 ч. 1 ст. 237 КАС, порушив питання про скасування постановлених у справі ухвал та направлення справи до суду першої інстанції для вирішення питання про відкриття провадження.

На підтвердження позовних вимог позивач надав ухвали Судової палати в цивільних справах Верховного Суду України від 6 лютого та 4 червня 2008 р., в яких, на його думку, норми права застосовано інакше, ніж у справі, що розглядається.

Перевіривши за матеріалами справи наведені у скарзі доводи, колегія суддів Судової палати в адміністративних справах та Судової палати в цивільних справах Верховного Суду України визнали, що скарга підлягає задоволенню з таких підстав.

Відмовляючи у відкритті провадження у справі, суд першої інстанції, з яким погодилися суди апеляційної та касаційної інстанцій, виходив із того, що цей спір не належить розглядати в порядку адміністративного судочинства.

Із цим висновком погодитися не можна виходячи з такого.

Згідно з ч. 2 ст. 4 КАС юрисдикція адміністративних судів поширюється на всі публічно-правові спори, крім тих, для яких законом встановлено інший порядок судового вирішення.

У п. 1 ч. 1 ст. 3 цього Кодексу справу адміністративної юрисдикції визначено як переданий на вирішення адміністративного суду публічно-правовий спір, у якому хоча б однією зі сторін є орган виконавчої влади, орган місцевого самоврядування, їхня посадова чи службова особа або інший суб'єкт, який здійснює владні управлінські функції на основі законодавства, у тому числі на виконання делегованих повноважень.

Відповідно до п. 4 ч. 2 ст. 17 КАС¹ компетенція адміністративних судів поширюється на спори за зверненням суб'єкта владних повноважень у випадках, установлених законом.

За змістом ч. 4 ст. 50 КАС суб'єкт владних повноважень може звернутись з адміністративним позовом до фізичної особи у випадках, установлених законом.

За ч. 1 ст. 18 Закону від 1 березня 1991 р. № 803-ХІІ «Про зайнятість населення» для реалізації державної політики зайнятості населення, професійної орієнтації, підготовки і перепідготовки, працевлаштування та соціальної підтримки тимчасово не працюючих громадян у порядку, що визначається Кабінетом Міністрів України, створюється державна служба зайнятості, діяльність якої здійснюється під керівництвом Міністерства праці та соціальної політики України, місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування. Державна служба зайнятості складається з: Державного центру зайнятості Міністерства праці та соціальної політики України, центру зайнятості Автономної Республіки Крим, обласних, Київського та Севастопольського міських, районних, міськрайонних, міських і районних у містах центрів зайнятості, центрів організації професійного навчання незайнятого населення і центрів професійної орієнтації населення, інспекцій по контролю за додержанням законодавства про зайнятість населення.

* Публікується повний текст судового рішення з незначною редакційною правкою.

¹ Зазначена стаття у редакції, що була чинною на момент розгляду цієї справи.

У ст. 19 цього Закону визначено обов'язки та права державної служби зайнятості, зокрема, зазначена служба має право розпоряджатися в установленому законодавством порядку коштами Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття, в установленому законодавством порядку подавати громадянам допомогу по безробіттю та матеріальну допомогу по безробіттю, припиняти і відкладати їх виплати.

Відповідно до ч. 3 ст. 36 Закону від 2 березня 2000 р. № 1533-III «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття» (далі — Закон № 1533-III) сума виплаченого забезпечення та вартості наданих соціальних послуг застрахованій особі внаслідок умисного невиконання нею своїх обов'язків та зловживання ними стягується з цієї особи згідно із законодавством України з моменту виникнення обставин, що впливають на умови виплати їй забезпечення та надання соціальних послуг.

Зазначена норма Закону є бланкетною та передбачає врегулювання відповідних правовідносин іншим нормативно-правовим актом, до якого в цьому випадку слід віднести постанову Кабінету Міністрів України від 20 березня 2006 р. № 357 «Деякі питання загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття» (строк дії якої продовжено на 2007 р. згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 31 січня 2007 р. № 98), якою затверджено Порядок розслідування страхових випадків та обґрунтованості виплат матеріального забезпечення відповідно до Закону № 1533-III, за правилами п. 7 якого у разі відмови особи повер-

нути незаконно виплачені кошти, а також у разі неповернення (невідшкодування) їх у встановлений строк стягнення таких коштів здійснюється в судовому порядку відповідно до законодавства.

Аналіз наведених норм законодавства дає підстави вважати, що вирішуваний спір є публічно-правовим, оскільки виник за участю суб'єкта владних повноважень, який реалізовував у спірних правовідносинах надані йому чинним законодавством владні управлінські функції у сфері державної політики зайнятості населення.

Таким чином, висновок судів попередніх інстанцій про те, що цей спір не належить до адміністративної юрисдикції, не ґрунтується на положеннях чинного законодавства України, у зв'язку з чим усі ухвалені у справі судові рішення підлягають скасуванню, а справа — направленню до суду першої інстанції для вирішення питання про відкриття провадження.

Керуючись статтями 241—243 КАС, колеґії суддів Судової палати в адміністративних справах та Судової палати в цивільних справах Верховного Суду України **п о с т а н о в и л и**:

Скаргу Центру зайнятості задовольнити.

Ухвалу Вищого адміністративного суду України від 20 січня 2010 р., ухвалу Київського апеляційного адміністративного суду України від 11 листопада 2009 р. та ухвалу Чернігівського окружного адміністративного суду від 18 серпня 2008 р. скасувати, а справу направити до суду першої інстанції для вирішення питання про відкриття провадження.

Постанова є остаточною і не може бути оскаржена, крім випадку, встановленого п. 2 ч. 1 ст. 237 КАС.

РІШЕННЯ У ГОСПОДАРСЬКИХ СПРАВАХ

Висновки судів першої та апеляційної інстанцій про те, що непереоформлення позивачем належного йому відповідно до державного акта права постійного користування на землю на право оренди зазначеної земельної ділянки шляхом укладення договору оренди не свідчить про припинення належного йому права постійного користування землею згідно з чинним державним актом на право постійного користування землею, є обґрунтованими

ПОСТАНОВА

*Судової палати у господарських справах Верховного Суду України
від 9 березня 2010 р.
(в и т я г)*

У листопаді 2008 р. виробничий кооператив «Кооперативна пересувна механізована колона» (далі — Кооператив) подав до Господарського суду Київської області позов до Вишневої міської ради Києво-Святошинського району Київської області (далі — Миськрада) про визнання частково не-

дійсним рішення відповідача від 7 квітня 2008 р. «Про надання дозволу товариству з обмеженою відповідальністю «Вишневеміськреконтрукція» на складання проекту землеустрою щодо відведення земельної ділянки для будівництва багатопверхових житлових будинків та об'єктів соціально-побутового

комплексу на земельній ділянці, виділений в натурі та обмежений вулицями Святошинська та Лесі Українки» (далі — рішення Міськради від 7 квітня 2008 р.). У подальшому до участі у справі було залучено третю особу — товариство з обмеженою відповідальністю «Вишневеміськкреконструкція» (далі — ТОВ). Позовні вимоги мотивовані тим, що спірне рішення порушує права позивача на користування земельною ділянкою, що належить йому згідно з Державним актом на право постійного користування земельною ділянкою площею 0,8205 га від 29 грудня 2001 р. № 001457, виданого Кооперативу на підставі рішення Міськради від 5 грудня 2001 р., зареєстрованого в Книзі записів державних актів на право постійного користування землею за № 542 (далі — Державний акт № 001457).

Господарський суд Київської області рішенням від 22 квітня 2009 р. позов задовольнив: визнав недійсним рішення Міськради від 7 квітня 2008 р. в частині: п. 1. Припинення дії Державного акта № 001457; п. 2. Визнання таким, що втратив свою чинність, Державного акта № 001457; п. 3. Вилучення з користування Кооперативу земельної ділянки площею 0,8205 га, передачі її до земель запасу Міськради та віднесення до категорії «забудовані землі запасу міської ради»; п. 4. Зобов'язання управління земельних ресурсів Києво-Святошинського району Київської області (далі — Управління земельних ресурсів) внести зміни до земельно-облікових документів та форми № 6-зем. (в частині вилучення з користування Кооперативу земельної ділянки площею 0,8205 га та передачі її до земель запасу Міськради та віднесення до категорії «забудовані землі запасу міської ради»); п. 5. Надання дозволу ТОВ та землевпорядній організації, яка має відповідну ліцензію, на виготовлення технічної документації зі складання проекту землеустрою щодо відведення земельної ділянки на умовах її оренди терміном 10 років під будівництво «багатоповерхових житлових будинків з об'єктами соціально-побутового комплексу», обмежених вулицями Святошинська та Лесі Українки на площі 4,8205 га забудованих земель запасу Міськради (в частині включення земельної ділянки площею 0,8205 га, яка знаходиться в постійному користуванні Кооперативу).

Київський міжобласний апеляційний господарський суд постановою від 6 серпня 2009 р. це рішення господарського суду залишив без змін.

Зазначені рішення та постанова мотивовані тим, що прийняте відповідачем рішення порушує права позивача, оскільки останній на підставі Державного акта № 001457 є користувачем земельної ділянки, а погодження щодо вилучення у нього цієї ділянки позивач не надавав.

Вищий господарський суд України постановою від 25 листопада 2009 р. рішення Господарського суду Київської області від 22 квітня 2009 р. та по-

станову Київського міжобласного апеляційного господарського суду від 6 серпня 2009 р. скасував, а справу передав на новий розгляд до суду першої інстанції.

Постанова обґрунтована тим, що суди попередніх інстанцій не дослідили, в чому саме полягало порушення права позивача прийнятим спірним рішенням відповідача — не з'ясовано, чи виникло у позивача право користування спірною земельною ділянкою, чи перебувала вона у фактичному користуванні позивача та чи обліковувалась за позивачем на підставі даних земельного кадастру.

Верховний Суд України ухвалою від 11 лютого 2010 р. порушив провадження з перегляду в касаційному порядку постанови Вищого господарського суду України від 25 листопада 2009 р. за касаційною скаргою Кооперативу, який просив скасувати цю постанову і залишити в силі рішення Господарського суду Київської області від 22 квітня 2009 р. та постанову Київського міжобласного апеляційного господарського суду від 6 серпня 2009 р. Посилання зроблені на порушення і неправильне застосування норм матеріального та процесуального права, а також на невідповідність оскарженої постанови положенням Конституції України.

Заслухавши суддю-доповідача, представників сторін та перевіrivши матеріали справи, Судова палата у господарських справах Верховного Суду України визнала, що касаційна скарга підлягає задоволенню з таких підстав.

Як установили суди, відповідно до рішення Міськради від 7 квітня 2008 р.: припинено дію Державного акта № 001457; вирішено вважати Державний акт № 001457 таким, що втратив свою чинність; постановлено вилучити з користування Кооперативу земельну ділянку площею 0,8205 га, передати її до земель запасу Міськради і віднести до категорії «забудовані землі запасу міської ради»; зобов'язано Управління земельних ресурсів внести зміни до земельно-облікових документів та форми № 6-зем.; надано дозвіл ТОВ та землевпорядній організації, яка має відповідну ліцензію, на виготовлення технічної документації зі складання проекту землеустрою щодо відведення земельної ділянки на умовах її оренди терміном 10 років під будівництво «багатоповерхових житлових будинків з об'єктами соціально-побутового комплексу», обмежених вулицями Святошинська та Лесі Українки на площі 4,8205 га забудованих земель запасу Міськради.

Вищий господарський суд України, скасовуючи рішення судів першої та апеляційної інстанцій, якими позов задоволено, та передаючи справу на новий розгляд до суду першої інстанції, вказав, що суди не дослідили, в чому саме полягало порушення права позивача прийнятим спірним рішенням відповідача — не з'ясували, чи виникло у позивача право користування спірною земельною ділянкою, чи пе-

ребувала вона у фактичному користуванні позивача та чи обліковувалась за позивачем на підставі даних земельного кадастру. При цьому зазначено, що право на оренду земельної ділянки виникає в особи лише після укладення з нею договору оренди і його державної реєстрації, а до настання цих подій така особа не може вважатися законним (належним) землекористувачем названої земельної ділянки.

Справа передана на новий розгляд без достатніх підстав, а висновки не відповідають вимогам законодавства з огляду на таке.

У ч. 1 ст. 125 ЗК (у редакції, що була чинною на час розгляду справи) передбачено, що право власності на земельну ділянку та право постійного користування земельною ділянкою виникають після одержання її власником або користувачем документа, що посвідчує право власності на земельну ділянку чи право постійного користування земельною ділянкою, та його державної реєстрації.

Із Державного акта № 001457 убачається, що позивачу на підставі рішення Міськради від 5 грудня 2001 р. надано у постійне користування 0,8205 га землі в м. Вишневе для виробничої бази. Цей акт зареєстровано в Книзі записів державних актів на право постійного користування землею за № 542.

Таким чином, на підставі цього акта у позивача в установленому законом порядку виникло право постійного користування землею площею 0,8205 га у м. Вишневе.

Згідно з частинами 1, 2 ст. 149 ЗК земельні ділянки, надані у постійне користування із земель державної і комунальної власності, можуть вилучатися для суспільних та інших потреб за рішенням органів державної влади й органів місцевого самоврядування. Вилучення земельних ділянок провадиться за згодою землекористувачів на підставі рішень Кабінету Міністрів України, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, місцевих державних адміністрацій, сільських, селищних, міських рад відповідно до їх повноважень.

Відповідно до ч. 5 ст. 116 зазначеного Кодексу надання у користування земельної ділянки, що перебуває у власності або у користуванні, провадиться лише після вилучення (викупу) її в порядку, передбаченому ЗК.

Суди першої та апеляційної інстанцій встановили, що позивач як користувач земельної ділянки не надавав згоду щодо вилучення у нього зазначеної земельної ділянки чи переходу права на розташовані на ній будівлі та споруди.

За ст. 141 ЗК підставами припинення права користування земельною ділянкою, зокрема, є: добровільна відмова від права користування земельною ділянкою; вилучення земельної ділянки у випадках, передбачених цим Кодексом; припинення діяльності державних чи комунальних підприємств, установ та організацій; використання земельної

ділянки способами, які суперечать екологічним вимогам; використання земельної ділянки не за цільовим призначенням; систематична несплата земельного податку або орендної плати.

Враховуючи зазначене положення закону, перелічені в оскарженому рішенні Міськради підстави для припинення дії виданого позивачу Державного акта № 001457 та вилучення цієї земельної ділянки не відповідають вимогам чинного законодавства.

Посилання Вищого господарського суду України на те, що при новому розгляді справи слід з'ясувати, чи виникло у позивача право користування спірною земельною ділянкою після прийняття рішення Міськради від 1 грудня 2005 р. «Про зміну цільового призначення та надання дозволу на переоформлення права користування земельною ділянкою виробничому кооперативу «Кооперативна пересувна механізована колона» під будівництво багатоквартирного житлового будинку по вул. Лесі Українки, 70», є безпідставним, оскільки суб'єктивне право на земельну ділянку виникає та реалізується на підставах і в порядку, визначених Конституцією, ЗК та іншими законами України, що регулюють земельні відносини. Підставою для виникнення права на земельну ділянку є відповідний юридичний факт. У ЗК серед підстав набуття права на землю громадянами та юридичними особами не названо оформлення чи переоформлення прав на земельні ділянки. При цьому право постійного землекористування є безстроковим і може бути припинене лише з підстав, передбачених законодавством, чого Міськрада не зробила.

Таким чином, обґрунтованими є висновки судів першої та апеляційної інстанцій про те, що непереоформлення позивачем належного йому відповідно до Державного акта № 001457 права постійного користування землею площею 0,8205 га на право оренди зазначеної земельної ділянки шляхом укладення договору оренди не свідчить про припинення належного йому права постійного користування землею згідно з чинним Державним актом на право постійного користування землею.

Крім того, суди встановили, що позивач на виконання цього рішення виготовив матеріали інвентаризації земельної ділянки, оформив матеріали попереднього погодження з відповідними службами району та області, які своєчасно направив у встановлений термін відповідачу для розгляду та погодження. Проте зазначені матеріали внаслідок бездіяльності відповідача не розглянуто і не погоджено. Таким чином, відповідач не довів, що остаточно непереоформлення позивачем права користування земельною ділянкою на користування на умовах оренди під будівництво багатоквартирного житлового будинку по вул. Лесі Українки, 70 в м. Вишневому сталося з вини позивача.

У ст. 152 ЗК передбачено, що власник земельної ділянки або землекористувач може вимагати

усунення будь-яких порушень його прав на землю, зокрема шляхом визнання недійсними рішень органів виконавчої влади або органів місцевого самоврядування.

Суди першої та апеляційної інстанцій, дійшовши правильного висновку про порушення спірним рішенням Міськради прав позивача як землекористувача, обґрунтовано задовольнили позов.

За таких обставин постановою Вищого господарського суду України від 25 листопада 2009 р. підлягає скасуванню, а постановою Київського міжобласного апеляційного господарського суду від 6 серпня 2009 р. — залишенню в силі.

Верховний Суд України на підставі положень статей 6, 8 Конституції не визнав за необхідне направляти справу на новий розгляд до суду першої інстанції, оскільки це суперечило б положенням ст. 125 Основного Закону і статтям 2, 39 Закону від 7 лютого 2002 р. № 3018-III «Про судоустрій

України»¹ в частині визначення статусу Верховного Суду України та його завдання забезпечити законність у здійсненні правосуддя і викликало б конституційно недопустиму необхідність скасування законних рішень судів першої та апеляційної інстанцій. У зв'язку з цим наведений у ст. 111¹⁸ ГПК перелік наслідків розгляду касаційної скарги на постанову Вищого господарського суду України не вважається правовою перешкодою для прийняття зазначеного рішення.

Враховуючи викладене, Судова палата у господарських справах Верховного Суду України, керуючись статтями 111¹⁷—111²¹ ГПК, касаційну скаргу Кооперативу задовольнила: постановою Вищого господарського суду України від 25 листопада 2009 р. скасувала, а постановою Київського міжобласного апеляційного господарського суду від 6 серпня 2009 р. залишила в силі.

¹ Закон був чинний на момент виникнення спірних правовідносин.

РІШЕННЯ У КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВАХ

Вирішуючи питання про застосування амністії слід ураховувати ті положення відповідного закону, якими визначено порядок, підстави та умови застосування акту амністії.

Постанову суду скасовано, оскільки, звільнивши особу, обвинувачену у вчиненні злочину, передбаченого ч. 2 ст. 286 КК України, від кримінальної відповідальності на підставі п. «г» ст. 1 Закону України «Про амністію», суд прийняв рішення, яке суперечить п. «з» ст. 7 цього Закону

УХВАЛА

колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України

від 23 березня 2010 р.

(в и т я г)

Гагарінський районний суд м. Севастополя постановою від 29 квітня 2009 р. заклав кримінальну справу щодо Б. на підставі п. «г» ст. 1 Закону від 12 грудня 2008 р. № 660-VI «Про амністію» (далі — Закон) із звільненням його від кримінальної відповідальності за ч. 2 ст. 286 КК.

В апеляційному порядку постановою суду щодо Б. не переглядалася.

Органи досудового слідства обвинувачували Б. у тому, що 15 квітня 2007 р. близько 20 год. 10 хв. він, керуючи автомобілем, порушив Правила дорожнього руху України, затверджені постановою Кабінету Міністрів України від 10 жовтня 2001 р. № 1306, — перевищив допустиму швидкість, не зменшив її аж до повної зупинки, унаслідок чого допустив наїзд на пішохода Д., який переходив проїзну частину у невстановленому місці. Унаслідок дорожньо-транспортної події потерпілий отримав тяжкі тілесні ушкодження.

У касаційному поданні прокурор порушив питання про скасування постанови суду з направ-

ленням справи на новий судовий розгляд. Своєю вимогою він обґрунтовував тим, що Б. неправильно звільнено від кримінальної відповідальності за ч. 2 ст. 286 КК на підставі акту амністії, оскільки зазначеним законом передбачена заборона застосування амністії до осіб, що притягуються до відповідальності за цією частиною.

Перевіривши матеріали кримінальної справи та обговоривши доводи, наведені в касаційному поданні, колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України дійшла висновку, що подання підлягає задоволенню з таких підстав.

Як убачалося з матеріалів справи, органи досудового слідства кримінальну справу щодо Б. направили до суду з обвинувальним висновком для розгляду по суті. Під час розгляду справи Б. заявив клопотання про закриття кримінальної у зв'язку з амністією. Суд погодився з таким клопотанням і виніс постанову про закриття кримінальної

справи на підставі п. «г» ст. 1 Закону, не врахувавши, що п. «з» ст. 7 цього Закону передбачає перелік осіб, щодо яких амністія не застосовується, зокрема й тих, яких притягнуто до кримінальної відповідальності за ч. 2 ст. 286 КК. Оскільки Б. обвинувачувався саме у вчиненні такого злочину, то рішення суду про застосування щодо нього амністії є незаконним.

Отже, суд допустив порушення закону, яке істотно вплинуло на правильність прийняття рішен-

ня у справі, що відповідно до вимог ст. 398 КПК є підставою для скасування постанови з направленням справи на новий судовий розгляд. Про це правильно зазначено в касаційному поданні прокурора.

За таких обставин колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України скасувала постанову Гагаринського районного суду м. Севастополя від 29 квітня 2009 р. щодо Б., а справу направила до того ж місцевого суду на новий судовий розгляд.

Відповідно до положень ст. 236⁸ КПК України, розглядаючи скаргу на постанову про порушення кримінальної справи, суд повинен перевіряти наявність приводів і підстав для винесення зазначеної постанови, законність джерел отримання даних, які стали підставою для її винесення, і не вправі розглядати й заздальгидь вирішувати ті питання, які вирішуються судом при розгляді кримінальної справи по суті.

Судові рішення скасовано, оскільки, перевіряючи, чи достатньо підстав до порушення кримінальної справи, суд оцінив їх з точки зору достатності для пред'явлення обвинувачення, що на цій стадії процесу не досліджується

УХВАЛА

колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України

від 12 січня 2010 р.

(в и т я г)

Постановою старшого слідчого органів внутрішніх справ слідчого відділу податкової міліції Державної податкової адміністрації у Волинській області 27 січня 2009 р. порушено кримінальну справу щодо службових осіб товариства з обмеженою відповідальністю (далі — ТОВ) «С» — К.О.М., К.О.В. та М., за ознаками злочинів, передбачених ч. 3 ст. 212, ч. 2 ст. 366 КК.

Згідно з постановою слідчого Луцька об'єднана державна податкова інспекція склала акт від 7 листопада 2008 р. про результати планової виїзної перевірки ТОВ «С» з питань дотримання вимог податкового законодавства за період з 1 квітня 2007 р. по 30 червня 2008 р. Як убачається з акта перевірки та інших матеріалів, 4 лютого 2008 р. у м. Києві ТОВ «У» (замовник) в особі П. і ТОВ «С» (підрядник) в особі К.О.М. уклали договір підряду, предметом якого є будівництво житлових будинків.

На виконання зазначеного договору замовник протягом березня—червня 2008 р. перерахував на рахунок підрядника кошти в сумі 20 млн 130 тис. 500 грн, зокрема 3 млн 355 тис. 83 грн ПДВ.

У день надходження цих коштів ТОВ «С» перераховувало їх на рахунок Львівської філії закритого акціонерного товариства «К» на придбання скетч-карток та ваучерів зі сплатою ПДВ.

У свою чергу, ТОВ «С» в особі К.О.М., не маючи ліцензії на ведення будівельних робіт, уклало 4 лютого 2008 р. у м. Києві договір підряду з ТОВ «Т» в особі С., предметом якого були ті самі роботи з будівництва зазначених житлових будинків.

На виконання цього договору протягом березня—червня 2008 р. ТОВ «С» отримало від ТОВ «Т» згідно з документами (актами приймання виконаних підрядних робіт та податковими накладними) підрядні роботи на загальну суму 20 млн 129 тис. 389 грн, зокрема 3 млн 354 тис. 898 грн ПДВ.

За такими ж документами роботи, отримані від ТОВ «Т», були передані ТОВ «С» іншому — ТОВ «У», на загальну суму 20 млн 130 тис. 500 грн, зокрема 3 млн 355 тис. 83 грн ПДВ.

ТОВ «С» розрахунок за будівельні роботи із ТОВ «Т» здійснило товаром — скетч-картками та ваучерами операторів мобільного зв'язку на загальну суму 20 млн 130 тис. 490 грн, зокрема 3 млн 148 тис. 753 грн ПДВ.

Встановлено, що ТОВ «Т» має ознаки фіктивності, за юридичною адресою не знаходиться, звітності не подає. Як пояснювала С., яка за документами є директором ТОВ «Т», у період її тимчасового проживання в м. Києві невстановлена особа брала у неї паспорт і робила з нього копії. Про діяльність товариства С. нічого не відомо, як і не було відомо про те, що вона є керівником зазначеного суб'єкта господарювання, жодних документів ТОВ «Т», зокрема й щодо взаємовідносин із ТОВ «С», вона не підписувала.

Це свідчить про факт складання службовими особами ТОВ «С» та невстановленою особою протягом лютого—червня 2008 р. завідомо неправдивих документів про господарські операції між ТОВ «С» і ТОВ «Т», які надалі були виконані для заниження об'єктів оподаткування ТОВ «С».

Таким чином, ТОВ «С» на порушення вимог п. 5.1, підпункту 5.2.1 п. 5.2, підпункту 5.3.9 п. 5.3 ст. 5 Закону від 28 грудня 1994 р. № 334/94-ВР «Про оподаткування прибутку підприємств» та підпунктів 7.4.1, 7.4.4, 7.4.5 п. 7.4 ст. 7 Закону від 3 квітня 1997 р. № 168/97-ВР «Про податок на додану вартість» завищило валові витрати на 16 млн 774 тис. 490 грн та податковий кредит на 3 млн 354 тис. 898 грн і не сплатило зазначених податків в особливо великих розмірах.

Загальна сума несплаченого ТОВ «С» до бюджету ПДВ становить 4 млн 724 тис. 425 грн, а податку на прибуток підприємства — 4 млн 233 тис. 972 грн.

На постанову слідчого до суду було подано скаргу К.О.М., К.О.В. та М., в якій вони зазначали про відсутність достатніх приводів та підстав до порушення кримінальної справи.

Луцький міськрайонний суд Волинської області постановою від 19 лютого 2009 р. задовольнив скаргу К.О.М., К.О.В. та М., а постанову слідчого про порушення кримінальної справи скасував.

Апеляційний суд Волинської області ухвалою від 6 березня 2009 р. зазначену постанову місцевого суду залишив без змін.

У касаційному поданні прокурор послався на те, що суд першої інстанції, приймаючи рішення, дійшов необґрунтованого висновку щодо незаконності та безпідставності постанови про порушення кримінальної справи стосовно службових осіб ТОВ «С» — К.О.М., К.О.В. та М., а апеляційний суд, у свою чергу, допущених місцевим судом недоліків в установленому законом порядку не усунув. Прокурор просив скасувати постановлені судові рішення, а матеріали справи направити на новий судовий розгляд.

Перевіривши матеріали справи та обговоривши наведені у поданні доводи, колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України дійшла висновку, що подання підлягає задоволенню з таких підстав.

Відповідно до вимог ч. 15 ст. 236⁸ КПК, розглядаючи скаргу на постанову про порушення справи, суд повинен перевіряти наявність приводів і підстав для винесення зазначеної постанови, законність джерел отримання даних, які стали підставою для винесення постанови про порушення справи, і не вправі розглядати й заздалегідь вирішувати ті питання, які вирішуються судом при розгляді справи по суті.

Як убачається з матеріалів справи, суд першої інстанції, дійшовши висновку про незаконність та безпідставність порушення кримінальної справи стосовно службових осіб ТОВ «С» за ознаками злочинів, передбачених ч. 3 ст. 212, ч. 2 ст. 366 КК, визнав відсутність приводів до порушення кримінальної справи.

Проте з таким висновком суду погодитися не можна.

Відповідно до ст. 236⁸ КПК суд перевіряє наявність приводів до порушення кримінальної справи з урахуванням матеріалів, на підставі яких прийнято рішення про порушення кримінальної справи, а остання, як убачається з постанови, порушена слідчим унаслідок безпосереднього виявлення ним ознак злочину за матеріалами перевірки акта позапланової виїзної перевірки ТОВ «С» з питань дотримання вимог податкового, валютного та іншого законодавства за період з 1 квітня 2007 р. по 30 червня 2008 р.

За таких обставин твердження суду про порушення кримінальної справи без наявності приводів є необґрунтованим.

Також не заслуговує на увагу і посилення суду на відсутність у слідчого підстав до порушення кримінальної справи.

За змістом ч. 2 ст. 94 КПК підставою до порушення кримінальної справи є достатні дані, які вказують на наявність ознак злочину.

Так, у постанові слідчого зазначено, що підставою до порушення кримінальної справи є достатні дані, що містяться в акті позапланової перевірки, поясненнях С. та службових осіб ТОВ «С», які свідчать про наявність у діяннях службових осіб цього товариства ознак злочинів, передбачених ч. 3 ст. 212, ч. 2 ст. 366 КК.

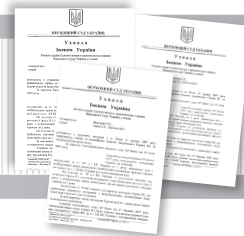
Суд, не визнаючи дані згаданого акта позапланової перевірки як підставу до порушення кримінальної справи, у постанові послався на те, що на час її порушення не завершена процедура узгодження податкового зобов'язання.

Разом із тим відповідно до роз'яснень, що містяться в п. 15 постанови Пленуму Верховного Суду України від 8 жовтня 2004 р. № 15 «Про деякі питання застосування законодавства про відповідальність за ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів», оскарження до суду платником податків рішення податкового органу може бути перешкодою для пред'явлення особі обвинувачення в ухиленні від сплати податків до остаточного вирішення справи судом, а не для порушення кримінальної справи.

Що ж стосується інших підстав до порушення кримінальної справи, які містяться у матеріалах дослідної перевірки, зокрема, даних про фінансово-господарську діяльність ТОВ «С», то суд усупереч вимогам ст. 236⁸ КПК не дослідив їх належним чином, обмежившись лише вказівкою, що така інформація ґрунтується на припущеннях, оскільки не перевірено та не дано оцінки діяльності товариства з іншими підприємствами, а також щодо фактичних обставин будівництва.

(Продовження ухвали на с. 35)

У судових палатах

**Судова практика
розгляду цивільних справ,
що виникають з кредитних правовідносин***

Неодмінною умовою життєздатності економіки будь-якої держави є нормальне й стабільне функціонування її кредитно-фінансових інститутів.

Інтенсивна, особливо в останні роки, інтеграція вітчизняної фінансової системи в міжнародну стала причиною того, що кризовий стан світової фінансової системи, який розпочався у 2008 р., безпосередньо позначився й на її функціонуванні. Через це в українському банківському секторі погіршився стан справ з ліквідністю, відбулося швидке зростання курсу іноземної валюти, істотно зменшилися доходи населення та з'явилися інші негативні чинники, що призвело до великої кількості судових спорів щодо виконання кредитних договорів, договорів банківського вкладу, забезпечення договірних зобов'язань, звернення стягнення на заставлене майно, визнання договорів кредиту, поруки, застави, іпотеки недійсними тощо. Значна кількість спорів також стосується договорів, укладених в іноземній валюті, що закономірно в умовах, коли в країні активний іноземний капітал, а національні комерційні банки інтегровані в міжнародну фінансову систему.

Однак переважна кількість спорів все ж виникає через неможливість своєчасного виконання взятих на себе договірних зобов'язань як з повернення кредиту, так і вкладу через зміни у фінансовому стані учасників таких правовідносин, нерідко наявний і суб'єктивний фактор, пов'язаний з небажанням однієї зі сторін з різних підстав повернути отримане за договором.

З огляду на викладене узагальнення судової практики розгляду цивільних справ з кредитно-банківських правовідносин є дуже важливим, оскільки суди нерідко допускають помилки при застосуванні норм матеріального та процесуального права, чим порушується єдність судової практики розгляду цієї категорії справ, що,

у свою чергу, негативно позначається на кредитних взаємовідносинах між їх учасниками.

**Складні питання у судовій практиці
щодо кредитних договорів**

Аналіз судової практики розгляду зазначеної категорії справ свідчить про те, що найпоширенішими в 2009—2010 рр. були спори щодо укладення, виконання та розірвання кредитних договорів.

Правова природа кредитних правовідносин урегульована в нормах цивільно-правового зобов'язального інституту «Позика. Кредит. Банківський вклад» (гл. 71 Цивільного кодексу України; далі — ЦК), Закону від 7 грудня 2000 р. № 2121-III «Про банки і банківську діяльність» (далі — Закон № 2121-III) та інших відповідних правових актах. Зокрема, у Законі від 28 грудня 1994 р. № 334/94-ВР «Про оподаткування прибутку підприємств» (далі — Закон № 334/94-ВР) вперше визначено поняття «кредитна операція», «товарний кредит», «комерційний кредит» та «фінансовий кредит».

Предметом кредитного договору є лише грошові кошти на відміну від договору позики.

Відповідно до ст. 47 Закону № 2121-III операції, визначені пунктами 1—3 ч. 1 цієї статті (у тому числі розміщення залучених коштів від свого імені, на власних умовах та на власний ризик), належать до виключно банківських операцій, здійснювати які дозволяється тільки юридичним особам, які мають банківську ліцензію. Зважаючи на вищевказане, дійдемо висновку, що кредитування здійснює саме банк, який отримав відповідну ліцензію, а не його структурні одиниці (відділення, філії). Проте, якщо структурній одиниці надано відповідні повноваження (згідно з положенням, статутом, довіреністю), то вона має право укладати кредитні договори від імені банку. **Стороною за договором у таких випадках є банк, а не його структурна одиниця. І саме банк (а не його структурна одиниця) має бути стороною у справі.** У зв'язку з цим неправильно є судова практика, коли суди визнають стороною у цій категорії справ структурні банківські підрозділи, а не сам банк як юридичну особу.

* Узагальнення підготовлене суддею Верховного Суду України **Д.Д. ЛУСПЕНИКОМ** та головним консультантом відділу узагальнення судової практики управління вивчення та узагальнення судової практики **З.П. МЕЛЬНИК**, к.ю.н., затверджене суддями Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України.

Так, наприклад, вирішив Ватутінський міський суд Черкаської області у справі за позовом Ватутінського відділення ВАТ «Райффайзен банк Аваль» до Д. про розірвання кредитного договору та стягнення боргу.

Кредитодавцем можуть бути також страхові організації та кредитні спілки, проте вони з огляду на особливості їх правового статусу не мають права переводити борг чи відступати правові вимоги за кредитним договором.

Позичальником за кредитним договором може бути будь-яка фізична чи юридична особа, яка володіє правосуб'єктністю.

Вирішуючи справи про визнання кредитних договорів недійсними, суди мають враховувати вимоги законодавства, що стосуються їх чинності. Вони встановлені як ЦК (статті 1048—1052, 1054), так і Законом від 12 липня 2001 р. № 2499-VI «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг». Зокрема, суди мають встановлювати такі обставини:

– досягнення сторонами згоди щодо усіх істотних умов договору: мета, сума і строк кредиту; умови і порядок його видачі та погашення; види (способи) забезпечення зобов'язань позичальника; відсоткові ставки; порядок плати за кредит; порядок зміни та припинення дії договору; відповідальність сторін за невиконання або неналежне виконання умов договору;

– кредитний договір має укладатись обов'язково у письмовій формі, причому недодержання письмової форми тягне його нікчемність та не створює жодних правових наслідків, окрім тих, що пов'язані з його нікчемністю;

– сторони кредитного договору повинні мати необхідний обсяг цивільної дієздатності;

– волевиявлення сторін має бути вільним і відповідати їхній внутрішній волі.

Однією з істотних умов укладання кредитного договору, яка має бути чітко виписана в договорі та на яку суд повинен звертати увагу, є сплата процентів на грошову суму, отриману в кредит. **Проценти, сплачувані позичальником за користування кредитом, за своїм характером є встановленою договором платою за користування грошовими коштами, а не неустойкою, яка є не тільки способом забезпечення виконання зобов'язань, а також й однією з форм цивільно-правової відповідальності.**

Розглядаючи спори щодо зміни або розірвання кредитного договору у зв'язку із істотною зміною обставин, що передбачено ст. 652 ЦК, суд повинен мати на увазі, що позивачу/позичальнику необхідно довести таке:

1. При зміні договору посилання на істотну зміну обставин можливе лише у тому разі, коли сторони при укладенні договору визначили такі обставини як істотні;

2. Обставини, якими сторони керувалися при укладенні договору, як саме вони змінились і чому зміна обставин є істотною. Вимагаючи розірвання договору на цій підставі, позивач з урахуванням положень процесуального законодавства щодо обов'язку доказування повинен довести, зокрема, впевненість сторін у момент укладення договору в тому, що така зміна обставин не настане;

3. Одночасно наявність чотирьох умов, перелічених у ч. 2 ст. 652 ЦК, зважаючи на конкретну ситуацію, акцентуючи увагу на тому, яким чином виконання договору порушує співвідношення майнових інтересів сторін і позбавляє заінтересовану сторону того, на що вона розраховувала при укладенні договору;

4. Враховуючи те, що за істотної зміни обставин зміна договору за рішенням суду допускається у виняткових випадках (ч. 4 ст. 652 ЦК), необхідно також довести наявність однієї з двох умов: 1) розірвання договору має суперечити суспільним інтересам; 2) може потягнути для сторін (чи однієї з них) шкоду, яка значно перевищує затрати, необхідні для виконання договору на умовах, змінених судом.

У будь-якому випадку суд повинен мати на увазі, що «істотна зміна обставин» є оціночною категорією, законодавець у п. 2 ч. 1 ст. 652 ЦК дає визначення цього поняття, зважаючи на тому, що зміна обставин є істотною, якщо вони змінилися настільки, що, якби сторони могли це передбачити, вони не уклали б договір або уклали б його на інших умовах.

Так, Апеляційний суд м. Києва рішенням від 3 листопада 2009 р. скасував рішення Голосіївського районного суду м. Києва від 17 серпня 2009 р. за позовом Р. до АКБ «Укрсоцбанк» про зміну умов договору кредиту у зв'язку зі зміною істотних умов.

Апеляційний суд зазначив, що саме по собі зменшення прибутків позивача не є обставиною, яку можна віднести до форс-мажорних, а світова фінансова криза є явищем, яке не належить до обставин непереборної сили, що позбавляють позивача необхідності виконувати умови укладеного договору. Крім того, позивач не довів, що зміна умов договору викликана наявністю ідеальної сукупності всіх обставин, передбачених ч. 2 ст. 652 ЦК, що є обов'язковою умовою для вирішення питання про зміну умов договору. Висновок Київської торговельно-промислової палати від 10 червня 2009 р. свідчить лише про те, що у позивача є право на зміну умов кредитного договору, і не свідчить про наявність усіх умов, необхідних для такої зміни.

Що стосується позовних вимог про дострокове стягнення кредиту відповідно до ч. 2 ст. 1050 та ч. 2 ст. 1054 ЦК або про звернення стягнення на заставлене майно, то суди допускають іншу помилку, а саме — такі вимоги нерідко ототожнюються з розірванням кредитного договору.

Статтею 651 ЦК передбачені підстави для зміни або розірвання договору. У судовому порядку ці питання вирішуються, якщо сторони договору не досягли згоди і одна із заінтересованих сторін звернулася з вимогою до суду з двох підстав: має місце істотне порушення договору другою стороною; наявні інші випадки, встановлені договором або законом (ч. 2 ст. 651 ЦК). Натомість у ч. 3 ст. 651 ЦК зазначено, що і без звернення до суду договір вважається розірваним або зміненим у силу самого факту односторонньої відмови від договору у повному обсязі чи частково (якщо таке право передбачене договором або законом).

Зважаючи на характер правовідносин сторін, які регулюються параграфом 2 гл. 71 ЦК («Кредит»), змісту норм статей 598—599 та ст. 653 цього Кодексу, *судам слід звертати увагу на те, що законодавець розрізняє поняття «розірвання договору» і «припинення зобов'язання/договору». Ці поняття не є тотожними через відмінні підстави їх виникнення та юридичні наслідки, які породжені цими правовими явищами. Розірвання договору слід розглядати як один з видів припинення договору.*

Таким чином, у силу зазначених правових норм, за загальним правилом, розірвання договору припиняє його дію на майбутнє і не скасовує сам факт укладення та дії договору включно до моменту його розірвання, а також залишає в дії окремі його умови щодо зобов'язань сторін, спеціально передбачені для застосування на випадок порушення зобов'язань і після розірвання договору, виходячи з характеру цього договору, за яким кредитор повністю виконав умови договору до його розірвання.

До наведеного вище слід додати, що відповідно до положень ст. 11 Цивільного процесуального кодексу України (далі — ЦПК) суд розглядає цивільні справи в межах заявлених позовних вимог. Вийти за межі позовних вимог суд має право лише у випадках, прямо передбачених законом, і з дотриманням загальних засад цивільного судочинства. Так, деякі суди розривають кредитні договори у справах за позовами банків та інших фінансових установ про дострокове повернення всіх сум за кредитним договором, хоча позивачі такої вимоги не заявляли.

Наприклад, ухвалою Апеляційного суду Черкаської області від 10 грудня 2009 р. залишено без змін заочне рішення Золотоніського міськрайонного суду від 16 вересня 2009 р., яким частково задоволено позов ВАТ КБ «Надра» до М., К. про дострокове стягнення заборгованості за кредитним договором. Суд постановив стягнути з боржника за кредитним договором та поручителя солідарно на користь банку 16 тис. 242 грн заборгованості за кредитним договором, виходячи з розміру боргу на час звернення банку до суду.

Відмовляючи банку в стягненні суми кредиту в повному обсязі, суди послалися на те, що вимоги ст. 1050 ЦК про право позикодавця вимагати дострокового повернення частини позики, що залишилася, та сплати процентів у разі прострочення позичальником повернення чергової частини позики, не можуть бути застосовані, оскільки стягнення всієї суми боргу достроково може мати місце лише в разі, коли сторона, що порушує питання про дострокове повернення всієї суми боргу, заявить вимоги про розірвання договору, що передбачено ч. 2 ст. 651 ЦК, а банк таких вимог не заявляв.

Аналогічні помилкові судові рішення ухвалювалися в інших справах у багатьох областях.

Необхідно зазначити, що дострокове присудження до виконання основного зобов'язання в натурі не тягне його припинення з дня набрання законної сили рішенням суду і не виключає стягнення процентів, пені та збитків, а також інших штрафних санкцій, передбачених угодою, до дня фактичного задоволення (повного розрахунку).

Звернення до суду з вимогою про дострокове повернення всіх сум за кредитним договором у зв'язку з порушенням умов договору згідно з ч. 2 ст. 1050 ЦК не означає односторонньої відмови від договору, а є наслідком невиконання чи неналежного виконання боржником своїх договірних зобов'язань. Це спосіб цивільно-правової відповідальності боржника. У подальшому при невиконанні рішення суду у кредитора виникає право стягувати суми, передбачені ч. 2 ст. 625 ЦК, оскільки зобов'язальні правовідносини не припинилися. У ст. 599 ЦК зазначено, що зобов'язання припиняються його виконанням, проведеним належним чином (а не в силу ухвалення рішення суду).

Слід також зазначити, що наявність виконавчого напису за відсутності реального виконання боржником свого зобов'язання (добровільного чи примусового) не свідчить про припинення договірних правовідносин між сторонами. Тобто саме по собі вчинення виконавчого напису, виконання якого не здійснено вчасно, не припиняє зобов'язальних правовідносин між сторонами договору й не звільняє боржника від відповідальності за невиконання ним грошового зобов'язання та не позбавляє кредитора права на отримання відсотків за користування кредитом і пені за несвоечасну сплату кредиту.

Трапляються непоодинокі випадки ухвалення судами рішень без з'ясування обставин щодо невиконання чи неналежного виконання боржником зобов'язань за кредитним договором. У таких справах самі позовні заяви не містять таких даних, а лише констатують факт наявності розміру всієї суми непогашеного кредиту.

Як приклад можна навести справи №№ 2-337, 2-102, 2-340, що їх розглядав Устинівський район-

ний суд Кіровоградської області, №№ 2-3092, 2-1507, 2-710 — Олександрійський міськрайонний суд Кіровоградської області та ін.).

Судам слід звертати особливу увагу на наявність у позовній заяві обставин, передбачених пунктами 5, 6 ч. 2 ст. 119 ЦПК, а саме виклад обставин, якими позивач обґрунтовує свої вимоги та зазначення доказів, що підтверджують кожну обставину, наявність підстав для звільнення від доказування.

Приймаючи рішення про стягнення сум за кредитним договором, суду слід керуватись положенням ч. 1 ст. 1050 ЦК та виходити з того, що стягнення сум (процентів) за ст. 1048 ЦК є платою (винагородою) за користування грошовими коштами, а стягнення сум згідно з ч. 2 ст. 625 ЦК — заходом цивільно-правової відповідальності за порушення грошового зобов'язання.

У справах, що розглядалися судами, предметом неустойки були лише грошові кошти, розмір яких встановлювався договором. Як правило, суди правильно визначали цей розмір. При цьому враховували положення ч. 3 ст. 551 ЦК щодо зменшення розміру неустойки, якщо він значно перевищував розмір збитків, а також за наявності інших обставин, які мають істотне значення.

Проте суди не завжди застосовували зазначене положення закону та стягували неустойку в сумі, що в кілька разів перевищувала розмір заборгованості.

Зокрема, рішенням Хмельницького міськрайонного суду від 3 лютого 2009 р. у справі № 2-502-09 достроково розірвано договір кредиту, який укладений між кредитною спілкою «Альянс Україна» і В., та стягнуто з останнього на користь кредитної спілки: неповернутий кредит у сумі 5 тис. 610 грн, проценти за користування кредитом у розмірі 11 тис. 417 грн і неустойку в сумі 32 тис. 429 грн.

Хоча зазначене положення закону є правом, а не обов'язком суду, однак, якщо наявні такі обставини, то вони мають ураховуватися судом у разі, якщо на це посилається боржник і просить зменшити розмір неустойки. При цьому на виконання вимог ст. 215 ЦПК суд повинен в обов'язковому порядку мотивувати свій висновок.

Істотними обставинами в розумінні ст. 551 ЦК можна вважати ступінь виконання зобов'язання боржником, наприклад, дострокове погашення кредиту та процентів, доведений матеріалами справи тяжкий майновий стан боржника, інші інтереси сторін (а не лише боржника), які заслуговують на увагу.

У ході проведення узагальнення також виявлені випадки, коли суди без належного правового та фактичного обґрунтування зменшували розмір неустойки або відмовляли у задоволенні вимог про її стягнення, а також відмовляли в позові про стягнення неустойки з тих підстав, що позивачі не надали відповідних розрахунків її розміру.

Наприклад, рішенням від 12 серпня 2009 р. Ізяславського районного суду Хмельницької області у справі за позовом АКБ «Правекс-Банк» до Г. про стягнення заборгованості за кредитним договором позов задоволено частково, в решті позову було відмовлено, оскільки суду не були надані розрахунки розміру пені.

Правильним є те, що розрахунок пені є обов'язком позивача (ст. 10 ЦПК). Проте слід зазначити, що при відкритті провадження у справі, перевіряючи позовну заяву на відповідність її змісту вимогам ст. 119 ЦПК, суд на це уваги не звернув та призначив непідготовлену справу до судового розгляду, що є недопустимим.

У таких випадках суду слід мати на увазі, що положення ч. 3 ст. 551 ЦК щодо зменшення розміру неустойки може бути застосоване лише до процентів, які нараховуються як пеня, оскільки вони є засобами цивільно-правової відповідальності, чи згідно з ч. 2 ст. 625 ЦК, враховуючи її аналогічну компенсаційну природу, а проценти, які підлягають сплаті згідно з положеннями статей 1054, 1056¹ ЦК, у такому порядку не підлягають зменшенню через неспівмірність з розміром основного боргу, оскільки вони є платою за користування грошима і підлягають сплаті боржником за правилами основного грошового боргу.

У ході проведення узагальнення з'ясовано, що певну складність для судів становлять справи щодо правомірності підвищення процентної ставки згідно з ч. 2 ст. 1056¹ та ст. 1061 ЦК у зв'язку з прийняттям Закону від 12 грудня 2008 р. № 661 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо заборони банкам змінювати умови договору банківського вкладу та кредитного договору в односторонньому порядку» (далі — Закон № 661; Закон набрав чинності з 10 січня 2009 р.), яким передбачено, що встановлений кредитним договором розмір процентів не може бути збільшений банком в односторонньому порядку, а також, що умова договору банківського вкладу щодо права банку змінювати розмір процентів на строковий вклад в односторонньому порядку є нікчемною. Проте, як вбачається з матеріалів справ, банки надсилали повідомлення про підвищення відсотків за кредитним договором із січня–лютого 2009 р. з посиланням, зокрема, на те, що ще у грудні 2008 р. банком прийнято таке рішення, і на підставі цього банком у подальшому зроблені перерахунки процентів за договором.

При розгляді таких справ у судів виникали питання, а саме:

– яка процедура та форма прийняття банком постанови або рішення і чи може братися до уваги це рішення, якщо воно прийняте після набрання чинності Законом № 661?

– чи є належним повідомленням боржника наявність у банку поштового реєстру, який містить ін-

формацію про відправлення листа боржникові про підвищення процентної ставки?

– чи достатньо в такому випадку тільки повідомлення боржника про підвищення процентної ставки, в якому зазначається дата отримання листа банку та підпис особи, яка її отримала?

Вважаємо, що суди мають зважати на таке:

– беручи до уваги закріпленій Конституцією України принцип незворотності дії в часі законів та інших нормативно-правових актів (ч. 1 ст. 58), усі рішення банку у будь-якій формі (постанова, рішення, інформаційний лист) щодо підвищення процентної ставки в односторонньому порядку після 10 січня 2009 р. є неправомірними (Рішення Конституційного Суду України від 9 лютого 1999 р. № 1-рп/99 у справі за конституційним зверненням Національного банку України щодо офіційного тлумачення положення ч. 1 ст. 58 Конституції України (справа про зворотну дію в часі законів та інших нормативно-правових актів);

– належним повідомленням боржника щодо підвищення процентної ставки за кредитом є спосіб, визначений сторонами у договорі. Банк має довести, що він повідомив боржника належним чином. На підтвердження доведеності цього факту суд, на нашу думку, може використовувати положення ЦПК, що стосуються процедури направлення повісток і повідомлень (так званий локальний предмет доказування);

– неправомірною є зміна процентної ставки навіть у разі належного повідомлення, якщо договором чітко передбачено підписання в таких випадках додаткової угоди;

– потрібно також враховувати поведінку сторін після прийняття рішення банком щодо зміни процентної ставки, зважаючи на положення цивільного законодавства про укладення та зміну договору, зокрема:

а) якщо боржник сплачує проценти за новою ставкою, то пропозицію слід вважати прийнятою і правочин вчиненим, враховуючи частини 2, 3 ст. 205, ч. 2 ст. 642 ЦК (навіть за відсутності доказів про належне повідомлення боржника), оскільки фактичні дії свідчать про прийняття пропозиції.

Так, рішенням Тернопільського міськрайонного суду від 28 квітня 2009 р., залишеним без змін ухвалою Апеляційного суду Тернопільської області від 30 липня 2009 р., задоволено позов К. до АКБСР «Укрсоцбанк» та визнано неправомірними дії банку щодо одностороннього підвищення ставки за кредитними договорами та зобов'язано банк виконати умови договорів у первинній редакції, а також зарахувати сплачені платежі в рахунок погашення кредиту.

Ухвалою Верховного Суду України від 21 квітня 2010 р. ці судові рішення були скасовані з передачею справи на новий розгляд та зазначено таке. У кре-

дитних договорах від 6 липня 2006 р. та від 8 квітня 2008 р. чітко зазначені підстави зміни процентних ставок за рішенням кредитора та наслідки, до яких призведе непогодження з ними позичальника, тобто в разі незгоди з підвищенням ставки боржник зобов'язаний повністю повернути кредит у певний строк.

8 жовтня 2008 р. банк надіслав позивачу листа, інформуючи про підвищення розміру процентної ставки, мотивувавши своє рішення, та надіслав проекти додаткових угод для підписання. При цьому було встановлено, що позивач після отримання такого листа сплачував кредит за підвищеними процентами, чим відповідно до ч. 2 ст. 642 ЦК вчинив дію, яка засвідчує його бажання укласти договір і ця дія є прийняттям пропозиції, хоча й не підписував додаткові угоди.

б) якщо боржник сплачує проценти за попередньою ставкою та не вчиняв інших дій щодо прийняття пропозиції, то це свідчить про відсутність домовленості й у такому випадку слід виходити з умов договору.

Так, Голосіївський районний суд м. Києва рішенням від 21 вересня 2009 р. задовольнив позов Г. та визнав незаконними дії АКБСР «Укрсоцбанк» щодо підвищення процентних ставок за кредитними договорами, зобов'язав банк здійснити перерахунок здійснених платежів, зарахувавши їх на погашення кредиту.

Верховний Суд України ухвалою від 2 червня 2010 р. скасував рішення Апеляційного суду м. Києва від 10 грудня 2009 р., яким рішення першої інстанції скасоване та відмовлено в позові, залишивши без змін рішення місцевого суду.

Суд касаційної інстанції виходив із того, що 21 жовтня 2008 р. банк надіслав позивачці листи з пропозицією підписати додаткові угоди про підвищення процентних ставок за кожним кредитом. Проте Г. такі пропозиції не прийняла, угоди не підписала, продовжувала сплачувати проценти згідно з первинними умовами договорів й одночасно звернулася до банку з проханням надати обґрунтування причин підвищення процентних ставок, оскільки на порушення умов договору в надісланих їй листах не містилося такого мотивування, на що відповіді не отримала.

Суди мають враховувати, що згідно з ч. 3 ст. 653 ЦК у разі зміни договору зобов'язання змінюється з моменту досягнення домовленості про зміну договору, якщо інше не встановлено договором чи не обумовлено характером його зміни.

Якщо сторони досягли домовленості згідно з положеннями статей 207, 640 ЦК та уклали кредитний договір, в якому передбачили умови підвищення процентної ставки, то вони мають виконуватись, а момент досягнення домовленості вважається таким, що настав. Тобто спочатку від-

бувається зміна процентної ставки, а потім надсилається повідомлення про це.

Отже, якщо кредитний договір був укладений до 10 січня 2009 р. і в ньому сторони досягли домовленості про те, що банк має право в односторонньому порядку змінити проценту ставку, то це вже є домовленістю сторін. Якщо банком прийнято таке рішення до 10 січня 2009 р. (при підтвердженні цього юридичного факту відповідними доказами), а позичальник отримав повідомлення після цієї дати, то це є лише механізмом виконання цієї домовленості. У цьому разі важливим є визначений договором механізм виконання цієї домовленості: отримання повідомлення та, відповідно, прийняття пропозиції позичальником, чи укладання шляхом підписання додаткової угоди щодо підвищення процентної ставки.

У будь-якому випадку всі зазначені вище обставини (підписання додаткової угоди про зміну процентної ставки, повідомлення про це боржника, поведінка сторін після зміни процентної ставки) мають враховуватись судом у сукупності, але визначальним при вирішенні питання щодо правомірності такої зміни в контексті Закону № 661 є саме дата рішення про зміну ставки банком (а саме до 10 січня 2009 р.).

Разом із тим, незважаючи на згоду позичальника на наявність подібних умов договору при його укладенні, дії з боку кредитора щодо підвищення процентної ставки підлягають оцінці в кожному конкретному випадку, зважаючи на положення ст. 652 ЦК та Правил надання банками України інформації споживачу про умови кредитування та сукупну вартість кредиту (затверджено постановою Національного банку України від 10 травня 2007 р. № 168; зареєстровано в Міністерстві юстиції України 25 травня 2007 р. за № 541/13808) про те, що банки мають право ініціювати зміну процентної ставки за кредитом лише в разі настання події, незалежної від волі сторін договору, яка має безпосередній вплив на вартість кредитних ресурсів банку, та банки не мають права змінювати процентну ставку за кредитом у зв'язку з волевиявленням однієї зі сторін. Тобто зміна процентної ставки, виходячи з цього, можлива лише у разі істотної зміни обставин, проте не кожна обставина, передбачена договором, може вважатися такою, оскільки сама по собі істотність передбачає зміну обставин настільки, що якби сторони могли це передбачити, вони не уклали б договір або уклали його на інших умовах.

У зв'язку з цим при розгляді вимог позичальників про оскарження дій банку з підвищення процентної ставки суди мають звертати увагу на наведене й давати оцінку тому чи не є такі дії зловживанням права.

Спірним у судовій практиці, ураховуючи й наведений вище приклад, є питання про застосуван-

ня Закону від 12 травня 1991 р. № 1023-ХІІ «Про захист прав споживачів» (далі — Закон № 1023-ХІІ) при вирішенні спорів, які виникають з кредитних правовідносин.

У ст. 1 цього Закону визначено, що послуга — діяльність виконавця з надання (передачі) споживачеві певного визначеного договором матеріального чи нематеріального блага, що здійснюється за індивідуальним замовленням споживача для задоволення його особистих потреб. У п. 23 ст. 1 цього ж Закону зазначено, що споживчий кредит — це кошти, що надаються кредитором (банком або іншою фінансовою установою) споживачеві на придбання продукції.

Нерідко суди застосовують ці положення Закону № 1023-ХІІ.

Так, ЗАТ КБ «ПриватБанк» звернувся в суд з позовом до Л. про звернення стягнення на квартиру за невиконання умов кредитного договору (розглядав справу Долинський районний суд Кіровоградської області). Відповідач, посилаючись на наведені вище вимоги Закону № 1023-ХІІ, зазначив, що розмір заборгованості з несплати щомісячного платежу за січень 2009 р. в сумі 348 грн складає менше 2,5 процента від суми кредиту, який залишився до сплати (16 тис. 521 грн), і залишок сплати платежу за один місяць в сумі 348 грн не перевищує п'яти процентів від суми кредиту; на момент пред'явлення позову порушення умов договору було усунуто. За заявою представника позивача ухвалою суду від 26 листопада 2009 р. позовна заява залишена без розгляду.

Проте слід мати на увазі, що відповідно до ст. 11 Закону № 1023-ХІІ договір про надання споживчого кредиту укладається між кредитором та споживачем, відповідно до якого кредитор надає кошти (споживчий кредит) або бере зобов'язання надати їх споживачеві для придбання продукції у розмірі та на умовах, встановлених договором, а споживач зобов'язується повернути їх разом з нарахованими відсотками.

У цьому ж Законі чітко прописана процедура укладання договору, в якій йдеться й про питання щодо надання інформації кредитором та споживачеві один про одного та щодо умов кредитування: мету, для якої споживчий кредит може бути витрачений, форми його забезпечення, тип процентної ставки, сукупну вартість кредиту та вартість послуги з оформлення договору про надання кредиту, строк, на який кредит може бути одержаний, та варіанти його повернення. При цьому в разі ненадання зазначеної інформації суб'єкт господарювання, який повинен її надати, несе відповідальність, встановлену статтями 15 і 23 цього Закону.

Договір про надання споживчого кредиту укладається у письмовій формі, один із оригіналів якого передається споживачеві. Споживач не зобов'язаний сплачувати кредиторам будь-які

збори, відсотки або інші вартісні елементи кредиту, що не були зазначені в договорі.

У зв'язку з цим застосування Закону № 1023-ХІІ до спорів, які виникають з кредитних правовідносин, можливе в тому разі, якщо предметом і підставою позову є питання надання інформації споживачеві про умови отримання кредиту, типи процентної ставки, валютні ризики, процедура виконання договору тощо, які передують укладенню договору. Після укладення договору між сторонами виникають кредитні правовідносини, тому до спорів щодо виконання цього договору зазначений Закон не може застосовуватись, а застосуванню підлягає спеціальне законодавство, що регулює кредитні правовідносини.

У судовій практиці виникають проблеми щодо розуміння та визначення поняття «припинення зобов'язання, забезпеченого порукою».

Обставини, за яких припиняється порука, чітко визначені у ст. 559 ЦК. Відповідно до ст. 554 ЦК в разі порушення боржником зобов'язання, забезпеченого порукою, боржник і поручитель відповідають перед кредитором як солідарні боржники, якщо договором поруки не встановлено додаткову (субсидіарну) відповідальність поручителя. Поручитель відповідає перед кредитором у тому ж обсязі, що і боржник, включаючи сплату основного боргу, процентів, неустойки, відшкодування збитків, якщо інше не встановлено договором поруки. Особи, які спільно дали поруку, відповідають перед кредитором солідарно, якщо інше не встановлено договором поруки.

Із положень ст. 554 ЦК випливає, що хоча поручитель і пов'язаний із боржником певними зобов'язальними відносинами, він є самостійним суб'єктом у відносинах із кредитором. Це підтверджується його правом висувати заперечення проти кредитора і в тому разі, коли боржник від них відмовився або визнав свій борг (ч. 2 ст. 555 ЦК).

Разом з тим суди повинні звертати увагу на те, що у зобов'язаннях, в яких беруть участь поручителі, збільшення кредитної процентної ставки навіть за згодою банку та боржника, але без згоди поручителя, не дає підстав покладати на останнього відповідальність за невиконання або неналежне виконання позичальником своїх зобов'язань перед банком (ч. 1 ст. 559 ЦК).

Згідно зі ст. 543 ЦК у разі солідарного зобов'язання боржників (солідарних боржників) кредитор має право вимагати виконання зобов'язання частково або в повному обсязі як від усіх боржників разом, так і від будь-кого з них окремо. Кредитор, який одержав виконання зобов'язання не в повному обсязі від одного із солідарних боржників, має право вимагати недоодержане від решти солідарних боржників. Солідарні боржники залишаються зобов'язаними доти, доки їхній зобов'язок не буде виконаний у повному обсязі. Солідарний боржник не має права висувати про-

ти вимоги кредитора заперечення, що ґрунтуються на таких відносинах решти солідарних боржників з кредитором, у яких цей боржник не бере участі. Виконання солідарного зобов'язання у повному обсязі одним із боржників припиняє зобов'язок решти солідарних боржників перед кредитором.

Таким чином, при солідарному зобов'язанні кредиторів надається право на свій розсуд вимагати виконання зобов'язання в повному обсязі або частково від усіх боржників разом або від кожного окремо. Пред'явивши вимогу до одного із солідарних боржників, який не задовольнив цю вимогу, кредитор має право пред'явити вимогу до іншого солідарного боржника.

З огляду на викладене наявність, наприклад, рішення господарського суду про стягнення заборгованості за кредитним договором із боржника–юридичної особи не є перешкодою для пред'явлення окремого позову до поручителя–фізичної особи.

Неоднаковою є практика розгляду справ стосовно виконання зобов'язань за кредитним договором у випадку смерті боржника за наявності поручителя, спадкоємців. Так, у деяких випадках суд, з'ясувавши факт смерті боржника, закривав провадження у справі на підставі п. 6 ч. 1 ст. 205 ЦПК, виходячи з того, що такі правовідносини не допускають правонаступництва. При вирішенні спорів цієї категорії судам слід виходити з такого.

Згідно зі статтями 553, 554 ЦК за договором поруки поручитель поручається перед кредитором боржника за невиконання ним свого зобов'язання. У разі порушення такого зобов'язання боржник і поручитель відповідають перед кредитором як солідарні боржники, якщо договором поруки не встановлено додаткову (субсидіарну) відповідальність поручителя.

Якщо боржник помер, то в силу ст. 1282 ЦК спадкоємці зобов'язані задовольнити вимоги кредитора повністю, але в межах вартості майна, одержаного у спадщину. Таким чином, спадкоємці боржника за умови прийняття спадщини є боржниками перед кредитором в межах вартості майна, одержаного в спадщину.

За наявності кредитного договору та договору поруки поручитель приймає на себе зобов'язання відповідати за виконання кредитного договору за боржника, а також за будь-якого боржника в разі переведення боргу чи смерті боржника (якщо таке зазначено в договорі поруки).

При цьому слід мати на увазі, що коли в договорі поруки є умова про згоду поручителя відповідати за нового боржника, то поручитель є відповідальним за виконання зобов'язання спадкоємцями (ч. 3 ст. 559 ЦК).

Відповідно до ст. 523 ЦК порука або застава, встановлена іншою особою, припиняється після заміни боржника, якщо поручитель або заста-

водавець не погодився забезпечувати виконання зобов'язання новим боржником.

Потрібно також враховувати, що за ст. 607 ЦК зобов'язання припиняється неможливістю його виконання у зв'язку з обставиною, за яку жодна із сторін не відповідає.

У зв'язку з цим, враховуючи, що спадкоємці відповідають за борги спадкодавця в межах вартості майна, одержаного в спадщину, то за відсутності чи недостатності спадкового майна кредитне зобов'язання припиняється неможливістю виконання чи недостатністю спадкового майна.

Це означає, що в силу ч. 1 ст. 559 ЦК порука припиняється з припиненням забезпеченого нею зобов'язання. Тобто порука припиняється в тій частині, в якій припиняється забезпечене нею кредитне зобов'язання, і поручитель солідарно зі спадкодавцями відповідає перед кредитором в межах вартості спадкового майна.

Отже, убачається, що у разі смерті боржника за основним зобов'язанням, яке забезпечене договором поруки, за наявності правонаступника, який прийняв спадщину, необхідна згода поручителя відповідати за нового боржника, якщо договір поруки не містить як умову згоду поручителя відповідати за виконання зобов'язання перед будь-яким новим боржником у випадку переводу боргу за основним зобов'язанням.

Відповідно, за відсутності в договорі поруки згоди поручителя відповідати за правонаступника боржника у випадку невиконання чи неналежного виконання ним основного зобов'язання чи будь-якої іншої особи, покладення на нього такого зобов'язку є неправомірним.

Зокрема, ухвалою Верховного Суду України від 14 жовтня 2009 р. залишено без змін рішення Малиновського районного суду м. Одеси від 1 жовтня 2007 р. та ухвалу Апеляційного суду Одеської області від 23 січня 2008 р., постановлені у справі за позовом ЗАТ «КБ «ПриватБанк» до І., поручителя за боржника Ч., померлого 15 березня 2004 р., третя особа — ПП «Ві-транс-юг», про стягнення заборгованості за договором кредиту та розірвання договорів, якими в позові відмовлено.

Верховний Суд України зазначив, що встановивши факти, що боржник Ч. помер, та рішенням Суворовського районного суду м. Одеси від 22 лютого 2005 р. стягнуто на користь ЗАТ «КБ «ПриватБанк» кредитну заборгованість за двома договорами шляхом звернення стягнення на майно відповідно до договорів застави майна, суди дійшли обгрунтованого висновку про те, що договір поруки припинив свою дію.

Відповідно до ст. 608 ЦК зобов'язання припиняється смертю боржника, якщо воно є нерозривно пов'язаним з його особою і у зв'язку з цим не може бути виконане іншою особою, а згідно зі

ст. 523 ЦК порука або застава, встановлена іншою особою, припиняється після заміни боржника, якщо поручитель або заставаодавець не погодився забезпечувати виконання зобов'язання новим боржником.

Крім того, розглядаючи справи про задоволення вимог кредиторів при отриманні спадщини, суди не завжди керувались ст. 1281 ЦК та не враховували, що вимоги кредитора підлягають задоволенню в межах вартості майна, одержаного у спадщину, не з'ясували чи відкрилась спадщина, чи наявне спадкове майно, яка його вартість.

Спадкоємці несуть зобов'язання погасити нараховані проценти, штрафи тільки в тому випадку, якщо вони вчинені позичальникові (спадкоємцеві) за життя. Інші нараховані зобов'язання фактично не пов'язані з особою позичальника і не можуть присуджуватися для сплати спадкоємцям.

Таким чином, на поручителів може бути покладено обов'язок щодо належного виконання зобов'язання за кредитним договором у випадку смерті позичальника лише за наявності у позичальника правонаступника, який прийняв спадщину та згоди поручителя відповідати за нового боржника, зафіксоване в тому числі і в договорі поруки про згоду відповідати за виконання зобов'язання перед будь-яким новим боржником у випадку переводу боргу за забезпечуванням зобов'язанням.

Отже, обставинами, які мають юридичне значення для правильного вирішення спору між кредитором, спадкоємцем і поручителем про стягнення заборгованості за кредитним договором у випадку смерті боржника є: прийняття спадкоємцями спадщини; наявність та розмір спадкового майна; згода поручителя відповідати перед кредитором за будь-якого нового боржника; невиконання чи неналежне виконання позичальником зобов'язань за кредитним договором; пред'явлення позову до поручителя в межах строку, визначеного законодавством (ст. 1281 ЦК).

Звернення стягнення на майно, передане в іпотеку чи в заставу

Право застави не тільки забезпечує виконання основного зобов'язання, а й визначає можливі способи здійснення іпотекодержателем захисту його прав та інтересів в основному зобов'язанні.

Розглядаючи такі питання, суди мають враховувати як визначені ч. 2 ст. 16 ЦК способи захисту судом цивільних прав та інтересів, так і норми параграфу 6 гл. 49 ЦК («Про заставу») та законів від 2 жовтня 1992 р. № 2654-ХІІ «Про заставу» і від 5 червня 2003 р. № 898-ІV «Про іпотеку» (далі — Закон № 898-ІV), якими встановлено особливості звернення стягнення на предмет іпотеки/заста-

ви та задоволення за рахунок його вартості вимог іпотеко- чи заставодержателя.

У судовій практиці питання з приводу можливості задоволення вимог кредитора про звернення стягнення на предмет іпотеки (застави) виявилися чи не найскладнішими. Зокрема, аналіз позовних заяв свідчить про те, що при зверненні до суду з позовом кредитори обмежуються лише вимогою звернути стягнення на предмет іпотеки/застави без вимоги стягнути відповідну суму заборгованості.

Вирішуючи спори цієї категорії, суду принципово необхідно встановити факт невиконання або неналежного виконання основного зобов'язання, лише за цієї умови суд й має право звернути стягнення на предмет іпотеки/застави. Відповідно до положень статей 33, 35 Закону № 898-IV, згідно з якими у разі порушення основного зобов'язання та/або умов іпотечного договору іпотекодержатель надсилає іпотекодавцю та боржнику, якщо він є відмінним від іпотекодавця, письмову вимогу про усунення порушення у не менш ніж тридцятиденний строк. У такому документі зазначається стислий зміст порушених зобов'язань та попередження про звернення стягнення на предмет іпотеки у разі невиконання цієї вимоги. Якщо протягом встановленого строку вимога іпотекодержателя залишається без задоволення, іпотекодержатель вправі розпочати звернення стягнення на предмет іпотеки відповідно до цього Закону. Недотримання зазначених правил є перешкодою для звернення стягнення на предмет іпотеки, але не перешкоджає зверненню з позовом до боржника про виконання забезпеченого іпотекою зобов'язання відповідно до ч. 2 ст. 35 Закону № 898-IV.

Так, заочним рішенням Ленінського районного суду м. Полтави від 3 листопада 2009 р., залишеним без змін ухвалою Апеляційного суду Полтавської області від 10 лютого 2010 р., відмовлено в задоволенні позову ЗАТ КБ «ПриватБанк» до К. та інших про звернення стягнення на предмет іпотеки (двокімнатна квартира) в рахунок погашення заборгованості за кредитним договором і виселення. Суди виходили з того, що позивач на порушення ч. 1 ст. 35 Закону № 898-IV та п. 22 договору іпотеки не направив відповідачам письмової вимоги про усунення порушень з виплати кредиту. Верховний Суд України погодився з такими судовими рішеннями (ухвала від 27 липня 2010 р.).

Отже, у випадках, коли з матеріалів справи вбачається, що письмова вимога, передбачена ст. 35 Закону № 898-IV банком іпотекодавцю та/або боржнику не направлялася, то позов про звернення стягнення на предмет іпотеки є передчасним, в його задоволенні може бути відмовлено. Тобто недотримання іпотекодержателем процедури звернення стягнення на предмет іпотеки є однією з підстав для відмови в позові.

Також важливим є врахування положення ст. 39 Закону № 898-IV, згідно з якою суд вправі відмовити у задоволенні позову іпотекодержателя про дострокове звернення стягнення на предмет іпотеки, якщо допущене боржником або іпотекодавцем, якщо він є відмінним від боржника, порушення основного зобов'язання чи іпотечного договору не завдає збитків іпотекодержателю і не змінює обсяг його прав.

Зазначене положення Закону є оціночним, у зв'язку з цим підлягає детальному мотивуванню і суд має дійти висновку, чи підпадає спірна ситуація, яку він розглядає, під зміст цього оціночного поняття та чи не суперечить його застосування загальному змісту та призначенню права, яким урегульовано конкретні відносини. У цьому випадку має бути врахована й співмірність заборгованості з вартістю іпотечного майна.

Так, Турійський районний суд Волинської області відмовив у задоволенні позову ЗАТ КБ «ПриватБанк» до М.А., М.Д. про звернення стягнення на предмет іпотеки — житловий будинок та земельну ділянку, і виселення відповідачів з цього будинку. Таке рішення суду з посиланням на ч. 3 ст. 39 Закону № 898-IV обґрунтував тим, що крім відповідачів у спірному будинку з моменту свого народження проживають і зареєстровані двоє малолітніх дітей, прострочена заборгованість за кредитним договором є не співмірною з вартістю предмета іпотеки.

Верховний Суд України підтримує таку позицію і рекомендує судам давати мотивування всім доводам сторін у справі, що є обов'язковим елементом справедливого судового розгляду (ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод).

З наданих для узагальнення цивільних справ, в яких розглядалися позови про звернення стягнення на предмет іпотеки, вбачається невідповідність резолютивної частини рішення суду вимогам закону, а саме ст. 39 Закону № 898-IV (а значить і ч. 4 ст. 215 ЦПК), відповідно до якої у рішеннях зазначаються:

- загальний розмір вимог та всі його складові, що підлягають сплаті іпотекодержателю з вартості предмета іпотеки;
- опис нерухомого майна, за рахунок якого підлягають задоволенню вимоги іпотекодержателя;
- заходи щодо забезпечення збереження предмета іпотеки або передачі його в управління на період до його реалізації, якщо такі необхідні;
- спосіб реалізації предмета іпотеки шляхом проведення прилюдних торгів або застосування процедури продажу шляхом надання права іпотекодержателю на продаж предмета іпотеки;
- пріоритет та розмір вимог інших кредиторів, які підлягають задоволенню з вартості предмета іпотеки;
- початкова ціна предмета іпотеки для його подальшої реалізації.

З урахуванням принципу диспозитивності, передбаченого в ст. 11 ЦПК, та з метою дотримання вимог ст. 39 Закону № 898-IV, судді при отриманні позовних заяв з вимогами про звернення стягнення на предмет іпотеки, керуючись ч. 4 ст. 119 ЦПК, повинні вирішувати питання щодо залишення позовної заяви без руху й пропонувати позивачу усунути недоліки щодо відповідності змісту позовної заяви, у тому числі й вимогам ст. 39 Закону № 898-IV.

Узагальнення судової практики засвідчило, що в деяких випадках банки пред'являють вимоги про припинення права власності іпотекодавця на предмет іпотеки та визнання такого права за банком, маючи на увазі спосіб звернення стягнення на предмет іпотеки шляхом набуття його у власність. Проте у судах виникло питання про те, чи такий спосіб захисту порушеного права кредитора в судовому порядку відповідає положенням розд. 5 Закону № 898-IV, оскільки задоволення вимог іпотекодержателя шляхом передачі права власності на майно за положеннями статтями 36, 37 Закону № 898-IV передбачено лише в порядку позасудового врегулювання спору?

Відповідно до ч. 1 ст. 37 Закону № 898-IV іпотекодержатель може задовольнити забезпечену іпотекою вимогу шляхом набуття права власності на предмет іпотеки. Правовою підставою для реєстрації права власності іпотекодержателю на нерухоме майно, яке є предметом іпотеки, є договір про задоволення вимог іпотекодержателя або відповідне застереження в іпотечному договорі, яке прирівнюється до такого договору за своїми правовими наслідками та передбачає передачу іпотекодержателю права власності на предмет іпотеки в рахунок виконання основного зобов'язання.

Разом із тим ч. 3 ст. 33 Закону № 898-IV передбачено звернення стягнення на предмет іпотеки на підставі: 1) рішення суду, 2) виконавчого напису нотаріуса або 3) згідно з договором про задоволення вимог іпотекодержателя (тобто шляхом позасудового врегулювання). При цьому правовою підставою для передачі іпотекодержателю права власності на предмет іпотеки в рахунок виконання основного зобов'язання є договір про задоволення вимог іпотекодержателя (або застереження в іпотечному договорі).

Отже, наведеними вище нормами законодавства (насамперед статтями 36, 37 Закону № 898-IV) не виключається можливість звернення стягнення в такий спосіб і набуття іпотекодержателем права власності на предмет іпотеки за рішенням суду. У цих нормах задоволення вимог іпотекодержателя шляхом набуття ним права власності на предмет іпотеки ототожнюється передусім із способом звернення стягнення, який, разом з іншими, може

застосовуватися, якщо це передбачено договором. Тому в разі встановлення такого способу звернення стягнення у договорі іпотекодержатель на підставі ч. 2 ст. 16 ЦК має право вимагати застосування його судом.

Крім того, було б нелогічно, що сторони за законом можуть це питання врегулювати в позасудовому порядку, але позбавлені цього права в судовому порядку за рішенням суду. Це суперечило б і статтям 55, 124 Конституції.

Так, Дніпропетровський районний суд рішенням від 3 червня 2008 р. задовольнив позов К. до Р. та визнав за ним право власності на предмет іпотеки — приміщення клубу, у зв'язку з невиконанням договору позики. Апеляційний суд Дніпропетровської області рішенням від 4 лютого 2009 р. скасував рішення місцевого суду та відмовив у задоволенні позову, посилаючись на те, що договір про задоволення вимог іпотекодержателя, як це передбачено ст. 37 Закону № 898-IV, між сторонами не укладався і лише цей договір є підставою для передачі права власності на предмет іпотеки.

Верховний Суд України ухвалою від 27 травня 2010 р. скасував рішення апеляційного суду та залишив без змін рішення місцевого суду, посилаючись на те, що ч. 1 ст. 37 Закону № 898-IV передбачено, що підставою набуття права власності на предмет іпотеки є не лише договір про задоволення вимог іпотекодержателя, а й відповідне застереження в іпотечному договорі, яке прирівнюється до такого договору за своїми правовими наслідками та передбачає передачу іпотекодержателю права власності на предмет іпотеки в рахунок виконання основного зобов'язання. Договір іпотеки в п. 3.3 містить застереження про передачу іпотекодержателю права власності на предмет іпотеки, тому висновки місцевого суду відповідають як вимогам цього Закону, так і положенням статей 589, 590 ЦК, зокрема про те, що звернення стягнення на предмет іпотеки здійснюється за рішенням суду.

Крім того, можливість саме в судовому порядку вирішувати питання про звернення стягнення на предмет іпотеки шляхом набуття іпотекодержателем права власності на нього, незалежно від можливості вирішення цього питання в позасудовому порядку, пов'язана й з тим, що нерідко в іпотечному договорі такі умови виписані нечітко і зазначається лише загальне правило про таку можливість. Отже, не зазначивши в договорі всі умови переходу права власності на предмет іпотеки до іпотекодержателя, а зауваживши лише про загальну можливість цього, будуть відсутні й підстави для перереєстрації права власності на предмет іпотеки (п. 2.2 Тимчасового положення про порядок державної реєстрації прав власності та інших речових прав на нерухоме майно, затвердженого наказом Міністерства юстиції України від 7 лютого 2002 р. №7/5, зареєстрованого

в Міністерстві юстиції України 18 лютого 2002 р. за №157/6445 та п. 1 Додатку № 1 до нього).

Щодо звернення стягнення на предмет іпотеки на підставі рішення суду відповідно до ст. 39 Закону № 898-IV, то суд у своєму рішенні може встановити спосіб реалізації предмета іпотеки: або шляхом проведення прилюдних торгів, або застосування процедури продажу, встановленої ст. 38 Закону № 898-IV.

Відсутність у Законі № 898-IV чіткої процедури виселення мешканців при зверненні стягнення на предмет іпотеки викликає труднощі при вирішенні судами вимог іпотекодержателів про виселення мешканців. Зокрема, спірним є питання щодо застосування ч. 2 ст. 39 цього Закону в контексті вимог ст. 40 цього ж Закону та ч. 3 ст. 109 Житлового кодексу України (далі — ЖК).

Відповідно до ч. 4 ст. 9 ЖК ніхто не може бути виселений із займаного жилого приміщення або обмежений у праві користування жилим приміщенням інакше як з підстав і порядку, передбачених законом.

Статтею 39 Закону № 898-IV передбачено, що одночасно з рішенням про звернення стягнення на предмет іпотеки суд за заявою іпотекодержателя вправі винести рішення про виселення мешканців.

Разом з тим ч. 1 ст. 40 цього ж Закону зазначено, що звернення стягнення на передані в іпотеку житловий будинок чи житлове приміщення є підставою для виселення всіх мешканців, за винятком наймачів та членів їх сімей. Виселення проводиться в порядку, встановленому законом.

У частинах 2 і 3 ст. 40 цього ж Закону законодавець встановлює певний порядок дій банку: після прийняття рішення про звернення стягнення на передані в іпотеку житловий будинок чи житлове приміщення всі мешканці зобов'язані на письмову вимогу іпотекодержателя або нового власника добровільно звільнити житловий будинок чи житлове приміщення протягом одного місяця з дня отримання цієї вимоги. Якщо мешканці не звільнять житловий будинок або житлове приміщення у встановлений або інший погоджений сторонами строк добровільно, їх примусове виселення здійснюється на підставі рішення суду.

Аналогічний порядок щодо виселення всіх громадян, що мешкають у житловому будинку або житловому приміщенні, на які звернуто стягнення як на предмет іпотеки, передбачено в ч. 3 ст. 109 ЖК. Вимога про добровільне звільнення житлового приміщення може бути направлена разом з вимогою, передбаченою ч. 1 ст. 35 Закону № 898-IV.

У переважній більшості випадків суди не звертають уваги на дотримання вищезазначеного порядку.

Зокрема, *Теофіпольський районний суд Хмельницької області рішенням від 9 грудня 2009 р. задовольнив позов ЗАТ КБ «ПриватБанк» до У.В., У.А.*

та в рахунок погашення заборгованості за кредитним договором у сумі 28 тис. 461 грн звернув стягнення на квартиру у смт. Теофіполь шляхом її продажу банком іншій особі, з правом отримання правовстановлюючих документів на квартиру та укладення договору купівлі-продажу. Одночасно відповідачів виселено з цього житлового приміщення із зняттям з реєстраційного обліку.

Проте в матеріалах справи відсутня письмова вимога про добровільне звільнення квартири, а в ході судового розгляду не обговорювалось питання щодо дотримання процедури виселення відповідачів.

Аналогічні рішення ухвалювали й інші суди.

Таким чином, Закон № 898-IV містить в собі суперечливі позиції щодо процедури проведення виселення мешканців житлового будинку чи житлового приміщення, оскільки передбачає можливість їх виселення в судовому порядку як під час задоволення позову про звернення стягнення на предмет іпотеки, так і в подальшому, але з дотриманням обов'язкової процедури письмового попередження про звільнення житлового приміщення протягом одного місяця.

Уявляється, що недотримання вищезазначеної процедури є підставою для відмови в позові про виселення мешканців житлового приміщення, що є предметом іпотеки, і на яке звертається стягнення.

Виходячи із аналізу наведених правових норм закону, примусове виселення здійснюється на підставі рішення суду тільки за певних умов: якщо добровільно мешканці не звільнять житловий будинок або житлове приміщення, на яке звернуто стягнення як на предмет іпотеки протягом одного місяця з дня отримання письмової вимоги іпотекодержателя або нового власника, або в інший погоджений сторонами строк. Оскільки на час ухвалення рішення про звернення стягнення на предмет іпотеки відсутні виконання імперативно-диспозитивних приписів, встановлених ч. 2 ст. 40 Закону № 898-IV та ч. 3 ст. 109 ЖК, щодо примусового виселення за рішенням суду мешканців із житлового будинку або житлового приміщення, на які здійснюється звернення як на предмет іпотеки, то такі позовні вимоги на цій стадії не можуть бути задоволені, оскільки на цей момент відсутні порушення, невизнання або оспорювання прав та свобод іпотекодержателя або нового власника щодо звільнення таких житлових приміщень їх мешканцями в розумінні вимог ст. 3 ЦПК щодо права особи для звернення до суду за захистом.

Матеріали узагальнення засвідчили, що при розгляді справ про звернення стягнення на іпотечне майно в судів виникають й ряд інших питань.

Зокрема, одне з них стосується оцінки майна — предмета іпотеки. В одних випадках за ціну позову береться початкова вартість, що зазначена у до-

говорі, в інших — встановлена вартість предмета іпотеки на час розгляду справи при видачі витягу із державного реєстру. Вирішуючи ці питання, суди мають виходити з того, що ціна предмета іпотеки встановлюється в самому договорі. Якщо при розгляді справи сторони з такою оцінкою погоджуються, то в суду немає підстав її не брати до уваги, оскільки вона є умовою договору. Якщо між сторонами виникає спір щодо такої оцінки, то залежно від того, яка сторона її оспорує, вона зобов'язана за змістом ч. 3 ст. 10 ЦПК довести інший його розмір, зокрема подати клопотання про призначення та проведення відповідної судової експертизи.

Щодо звернення стягнення на рухоме майно, то відповідно до ст. 24 Закону від 18 листопада 2003 р. № 1215-IV «Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень» (далі — Закон № 1215-IV) звернення стягнення на предмет забезпечувального обтяження здійснюється на підставі рішення суду в порядку, встановленому законом, або в позасудовому порядку згідно із цим законом.

Обтяження рухомого майна реєструється в Державному реєстрі в порядку, встановленому цим Законом (ст. 11). Позивач, який звертається до суду з вимогою звернути стягнення на предмет забезпечувального обтяження, зобов'язаний до моменту подання відповідного позову до суду письмово повідомити всіх обтяжувачів, на користь яких встановлено зареєстроване обтяження цього ж рухомого майна, про початок судового провадження у справі про звернення стягнення на предмет забезпечувального обтяження (ст. 25).

Так, встановивши у судовому засіданні, що відсутній витяг з Державного реєстру письмових повідомлень всіх обтяжувачів, Олександрійський міськрайонний суд Кіровоградської області заочним рішенням від 27 березня 2009 р. відмовив у задоволенні позову ВАТ «Мегабанк» до С. про звернення стягнення на предмет застави — автомобіль.

Слід зазначити, що нерідко суди, розглядаючи справи з позовними вимогами про звернення стягнення на заставлене (іпотечне) нерухоме майно, у мотивувальній частині рішень посилаються на норми Закону № 1215-IV, не звертаючи уваги на те, що згідно зі ст. 1 цього Закону ним визначається правовий режим регулювання обтяжень рухомого майна. Таким чином, суди, вирішуючи правильно по суті спір, застосовують закон, який регулює інші правовідносини.

Трапляються випадки вирішення справ щодо звернення стягнення на предмет іпотеки одночасно зі стягненням заборгованості за кредитним договором.

Так, у справі за позовом ВАТ «Укргазбанк» до Л. і Т. Ленінський районний суд м. Кіровограда заочним рішенням від 1 червня 2009 р. постановив стягнути з відповідачів у солідарному порядку на

користь банку заборгованість у розмірі 37 тис. 192 доларів США, а також звернув стягнення на предмет іпотеки — квартиру. Тобто, суд фактично здійснив стягнення в подвійному розмірі.

Такі помилки нерідко допускали й інші суди.

Правильним у такому випадку буде зазначення в резолютивній частині рішення лише про звернення стягнення на предмет іпотеки з посиланням на суму заборгованості за кредитним договором, а розрахунок суми заборгованості має бути наведено у мотивувальній частині рішення.

Предметом вивчення при підготовці узагальнення були також справи про визнання недійсними кредитних договорів, договорів поруки, іпотеки чи застави за зверненням одного з подружжя, в яких суди мотивували таке рішення відсутністю згоди одного з подружжя на укладення такого договору.

Наприклад, Рівненський міський суд рішенням від 20 жовтня 2009 р. задовольнив позов Ш.І. до Ш.О. та АТ «Укрінбанк» про визнання кредитного договору між Ш.О. та АТ «Укрінбанк» недійсним. Ухвалюючи таке рішення, суд першої інстанції дійшов висновку, що цей договір виходить за межі дрібно-побутових договорів, а тому на його укладення необхідна згода іншого члена подружжя, а Ш.І. такої згоди своєму чоловіку не надавала.

Рішенням Апеляційного суду Рівненської області від 29 грудня 2009 р. це рішення суду першої інстанції було скасоване й ухвалене нове — про відмову в позові. В ухвалі апеляційного суду зазначено, що кредитний договір не є договором на розпорядження майна, належного подружжю, а тому обов'язкової згоди іншого із подружжя на укладення такого договору законом не передбачено.

Разом із тим при оспорюванні кредитних договорів чи договорів поруки іншим з подружжя судам слід враховувати таке. Положення ст. 65 Сімейного кодексу України (далі — СК) щодо порядку розпорядження майном, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя, регулюють відносини, які стосуються саме розпорядження майном, що є у спільній сумісній власності подружжя, і не стосуються права одного із подружжя на отримання кредиту, оскільки кредитний договір є правочином щодо отримання у власність грошових коштів і не створює обов'язків для другого із подружжя, а лише для позичальника як сторони договору (ч. 1 ст. 1054 ЦК).

Щодо договору поруки, то відповідно до ст. 553 ЦК поручитель поручається перед кредитором боржника за виконання ним свого обов'язку. Поручитель відповідає перед кредитором за порушення зобов'язання боржником. Тобто порука є способом забезпечення виконання зобов'язання (як правило, грошового), а не правочином щодо розпорядження майном, належним поручителю; договір поруки не створює обов'язків для будь-

яких інших осіб, крім сторін за договором, а тому до таких правовідносин норми ст. 65 СК не застосовуються.

Ця правова позиція підтверджена й судовою практикою Верховного Суду України, яка міститься в щорічних Правових позиціях, що регулярно надсилаються судам.

Не є розпорядженням майном подружжя й укладення договору застави (іпотеки). Проте суду слід звертати увагу на положення ст. 578 ЦК, згідно з якою майно, що є у спільній власності, може бути передане у заставу лише за згодою усіх співвласників.

Складні питання у судовій практиці щодо договорів банківського вкладу

За договором банківського вкладу (депозиту) одна сторона (банк), яка прийняла від другої сторони (вкладника) або для неї грошову суму (вклад), що надійшла, зобов'язується виплачувати вкладникові таку суму та проценти на неї або дохід в іншій формі на умовах та в порядку, встановлених договором (ч. 1 ст. 1058 ЦК).

У чинних законах та інших нормативно-правових актах України, як свідчить їх аналіз, дано не лише цивільно-правове визначення договору банківського вкладу, але й розкрито його особливості з урахуванням спеціального законодавства.

Відповідно до ст. 2 Закону № 2121-III *вклад (депозит)* — це кошти в готівковій або у безготівковій формі, у валюті України або в іноземній валюті, які розміщені клієнтами на їх іменних рахунках у банку на договірних засадах на визначений строк зберігання або без зазначення такого строку і підлягають виплаті вкладнику відповідно до законодавства України та умов договору.

У договорі банківського вкладу (депозиту) однією стороною є виключно банківська установа (банк), а другою стороною (вкладником) може бути як фізична, так і юридична особа.

Важливо, що на підставі законодавства України договори банківського вкладу можуть укладати не лише банки, а й інші фінансові установи, зокрема, юридичні особи, які відповідно до закону надають одну чи декілька фінансових послуг та які внесені до відповідного реєстру в порядку, встановленому законом (кредитні спілки).

Положенням ст. 1059 ЦК регулюються питання про форму договору банківського вкладу, згідно з якою у разі недодержання письмової форми договору банківського вкладу цей договір є нікчемним. При вирішенні питання щодо дотримання письмової форми договору слід врахувати також п. 1.4 Положення про порядок здійснення банками України вкладних (депозитних) операцій з юридичними і фізичними особами (затверджено постановою правління Національного банку

України від 3 грудня 2003 р. № 516; зареєстровано в Міністерстві юстиції України 29 грудня 2003 р. за № 1256/8577).

Умови договору про відмову від права на одержання вкладу на першу вимогу вважаються нікчемними. Наявність таких положень у тексті договору не породжує тих правових наслідків, які сторони мали на увазі.

На сьогодні, як свідчить практика, існує проблема із своєчасним поверненням вкладникам грошових коштів, що знаходяться на їхніх вкладних (депозитних) рахунках. Вона виникла тому, що банки з різних причин не завжди виконують взяті на себе грошові зобов'язання за договорами банківського вкладу.

Аналіз справ, направлених місцевими судами для узагальнення, свідчить, що фізичні особи (клієнти банку), які не змогли отримати вклади в банку або їм було відмовлено з певних підстав у випаді вкладу, зверталися до суду, і такі позови загалом задовольнялися. При цьому здебільшого суди правильно керувалися вимогами чинного законодавства та договору банківського вкладу, згідно з якими банк повинен виплачувати особі депозит у строк, у повному обсязі, з урахуванням відсотків, а також у тій валюті, в якій гроші були внесені на депозитний рахунок.

Разом із тим узагальнення засвідчило, що не всі суди відрізняють правову природу процентів на банківський вклад (ст. 1061 ЦК), які виплачує банк відповідно до умов договору за користування чужими грошовими коштами на суму вкладу, від процентів, які нараховуються від простроченої суми та стягуються як фінансова санкція за порушення грошового зобов'язання (ст. 625 ЦК). Крім того, не всі суди враховували, що ці проценти можуть бути стягнуті з боржника одночасно, оскільки це не є подвійним притягненням до юридичної відповідальності.

Як засвідчили матеріали узагальнення, у судів немає єдиної практики вирішення справ щодо договорів банківського вкладу в разі введення у банку тимчасової адміністрації або мораторію на задоволення вимог кредиторів.

Згідно зі ст. 2 Закону № 2121-III (у редакції від 23 червня 2009 р.) *мораторій* — зупинення виконання банком майнових зобов'язань і зобов'язань щодо сплати податків і зборів (обов'язкових платежів), строк виконання яких настав до дня введення мораторію, та зупинення заходів, спрямованих на забезпечення виконання цих зобов'язань та зобов'язань щодо сплати податків і зборів (обов'язкових платежів), застосованих до прийняття рішення про введення мораторію.

У статтях 2 і 85 цього Закону (в редакції від 24 липня 2009 р.) визначення мораторію змінені: *мораторій* розуміється як зупинення виконання бан-

ком зобов'язань перед кредиторами та зобов'язань щодо сплати податків і зборів (обов'язкових платежів) та зупинення заходів, спрямованих на забезпечення виконання цих зобов'язань.

Положеннями ст. 85 Закону № 2121-III врегульовано механізм реалізації права Національного банку України на введення мораторію щодо задоволення вимог кредиторів під час здійснення тимчасової адміністрації.

Нормами ч. 1 ст. 85 цього Закону не встановлено конкретного строку дії мораторію, але обмежено максимальну тривалість його дії — три місяці. Водночас Національний банк України має право, як це вбачається з п. 2 Прикінцевих положень Закону від 24 липня 2009 р. № 1617-VI «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей проведення заходів з фінансового оздоровлення банків», продовжити на термін до шести місяців мораторій на задоволення вимог кредиторів банку, в якому на момент прийняття цього Закону введено мораторій. Таким чином, Національний банк України може приймати рішення про введення мораторію на будь-який строк, але останній у будь-якому разі не може перевищувати дев'яти календарних місяців. Національний банк України в день прийняття рішення про введення мораторію розміщує інформацію про це на своєму офіційному веб-сайті та протягом трьох днів — у газеті «Урядовий кур'єр» або «Голос України».

Суть мораторію впливає з його змісту та означає, що протягом дії мораторію:

1) забороняється здійснювати стягнення на підставі виконавчих документів та інших документів, за якими здійснюється стягнення, та вжиття заходів, спрямованих на забезпечення такого стягнення відповідно до законодавства України;

2) не нараховуються неустойка (штраф, пеня), інші фінансові (економічні) санкції за невиконання чи неналежне виконання зобов'язань перед кредиторами та зобов'язань щодо сплати податків і зборів (обов'язкових платежів).

У разі введення в банку мораторію суди, розглядаючи відповідні справи, діяли по-різному. Так, деякі суди задовольняли позов про повернення депозиту з тих підстав, що вимоги за депозитними договорами, строк виконання за якими настав після введення тимчасової адміністрації, не підпадають під дію мораторію і мають бути задоволені банками у встановлені договорами строки. Якщо строки виконання укладених депозитних договорів настали до призначення у відповідача тимчасової адміністрації та введення мораторію, то позовні вимоги вкладників про повернення депозитних коштів і процентів за користування ними не задовольнялися. А деякі інші суди взагалі не враховували положення статей 58, 85 Закону № 2121-III і задовольняли позовні вимоги.

Так, Богунський районний суд м. Житомира рішенням від 3 лютого 2009 р. задовольнив позов Д. та ухвалив стягнути з АКБ «Національний кредит» на користь позивача 150 тис. грн депозитних коштів, 13 тис. 166 грн процентів. Проте рішенням Апеляційного суду Житомирської області від 16 квітня 2009 р. рішення суду першої інстанції скасовано та у задоволенні позову відмовлено.

Верховний Суд України в ухвалі від 3 липня 2009 р. погодився з таким висновком апеляційного суду, оскільки встановлено, що на час настання строку повернення депозитних коштів були введені тимчасова адміністрація банку і мораторій на виконання майнових зобов'язань. Тому таке рішення відповідає вимогам статей 2, 85 Закону № 2121-III.

Наведемо інший приклад. Рівненський міський суд Рівненської області рішенням від 9 лютого 2009 р., залишив без змін ухвалою Апеляційного суду Рівненської області від 28 квітня 2009 р., позов Ц. задовольнив, ухвалив розірвати договір банківського вкладу і стягнути з Рівненської філії Укрпромбанку на користь позивачки 10 тис. 925 дол. США, що еквівалентно 84 тис. 125 грн, та судові витрати. При цьому суди правильно встановили, що постановою правління Національного банку України з 21 січня 2009 р. в Укрпромбанку введено тимчасову адміністрацію строком на один рік і мораторій на задоволення вимог кредиторів строком на шість місяців. Проте із заявою про дострокове розірвання договору банківського вкладу Ц. звернулася до Укрпромбанку ще задовго до введення тимчасової адміністрації та мораторію, і згідно з п. 4 договору банківського вкладу Укрпромбанк мав повернути вклад до введення мораторію. Верховний Суд України в ухвалі від 21 квітня 2010 р. погодився з такими судовими рішеннями.

Крім цих складних питань, у судів виникли питання щодо правової природи документа Національного банку України про призначення тимчасової адміністрації та введення мораторію.

Так, Дзержинський міський суд Донецької області рішенням від 17 червня 2009 р., з яким погодився і суд апеляційної інстанції, задовольнив позов К. до ВАТ КБ «Надра» про повернення вкладу та ухвалив стягнути 15 тис. 660 грн за банківськими вкладами достроково, що відповідало умовам договорів.

Суд не взяв до уваги доводи банку щодо наявності постанов Національного банку України про призначення тимчасової адміністрації та оголошення і продовження строку мораторію. При цьому суди послалися на те, що відповідно до вимог Закону № 2121-III нормативно-правові акти Національного банку України є обов'язковими для виконання, але вони підлягають обов'язковій державній реєстрації. Проте надані відповідачем постанови Національного банку України в Міністерстві юстиції України не були зареєстровані.

Вирішуючи питання щодо правової природи документа Національного банку України про призначення тимчасової адміністрації та введення мораторію на задоволення майнових зобов'язань, суди мають керуватися тим, що згідно з вимогами Закону № 2121-III державній реєстрації в Міністерстві юстиції України підлягають саме нормативно-правові акти, що розуміються як рішення, дію яких поширено на невизначене або визначене загальними ознаками коло осіб і які призначені для неодноразового застосування щодо цього кола осіб. Постанови правління Національного банку України про призначення тимчасової адміністрації та введення мораторію не є нормативно-правовими актами, а є правовими актами індивідуальної дії, які не підлягають такій реєстрації.

Складним для судової практики виявилось питання щодо застосування санкцій під час дії мораторію за невиконання чи неналежне виконання зобов'язань, оскільки у ст. 85 Закону № 2121-III зазначено, що не нараховується неустойка (штраф, пеня), інші фінансові (економічні) санкції.

При вирішенні цього питання судам слід врахувати таке. Протягом дії мораторію не нараховується неустойка, до якої належить штраф і пеня, яка є формою цивільно-правової відповідальності за порушення умов договору. Однак грошове зобов'язання — зобов'язання боржника заплатити кредиторі певну грошову суму відповідно до цивільно-правового договору та на інших підставах, передбачених цивільним законодавством України. До складу грошових зобов'язань боржника не зараховуються недоїмка (пеня, штраф). Таке визначення грошового зобов'язання наведено у ст. 1 Закону від 14 травня 1992 р. № 2343-XII «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом», відповідає його суті та може використовуватись і у справах зазначеної категорії.

Отже, крім цивільно-правового договору, грошове зобов'язання виникає і на інших підставах, передбачених цивільним законодавством, зокрема положенням ст. 625 ЦК, згідно з яким боржник, який прострочив виконання грошового зобов'язання, на вимогу кредитора зобов'язаний сплатити суму боргу з урахуванням встановленого індексу інфляції за весь час прострочення, а також три проценти річних від простроченої суми, якщо інший розмір процентів не встановлений договором або законом. Таким чином, ці суми не є штрафною санкцією і на них не поширюється дія мораторію.

Після закінчення дії мораторію неустойка (штраф, пеня), інші фінансові санкції, а також суми завданих збитків, які банк був зобов'язаний сплатити кредиторам за грошовими зобов'язаннями та зобов'язаннями щодо сплати податків, зборів (обов'язкових платежів), можуть бути заявлені

до сплати в розмірах, що існували на дату введення мораторію, якщо інше не передбачено Законом № 2121-III.

Вирішення спорів, пов'язаних з укладенням договору та виконанням договірних зобов'язань в іноземній валюті

Судова практика щодо виконання зобов'язань в іноземній валюті є найбільш суперечливою та неодноковою.

Матеріали узагальнення свідчать про те, що нерідко мають місце звернення до суду із позовними вимогами про визнання кредитного договору недійсним. При цьому позичальники, як правило, оспорюють кредитний договір, посилаючись на неправомірність укладення таких договорів в іноземній валюті, оскільки це, на їхню думку, суперечить чинному законодавству.

Так, ВАТ «Державний ощадний банк України» звернувся до суду з позовом до П. про звернення стягнення на предмет іпотеки у зв'язку з невиконанням умов кредитного договору в розмірі 30 тис. 845 дол. США. П. звернулася до суду із зустрічним позовом про визнання кредитного договору та договору застави недійсними з тих підстав, зокрема, що кредитний договір укладено в іноземній валюті.

Хортицький районний суд м. Запоріжжя рішенням від 21 вересня 2009 р. первісний позов задовольнив, у задоволенні зустрічного позову відмовив. Проте Апеляційний суд Запорізької області рішенням від 26 листопада 2009 р. рішення суду першої інстанції скасував: у задоволенні позову товариства відмовив, а зустрічний позов задовольнив, зокрема, з тих підстав, що сума кредиту на порушення чинного законодавства України визначена в іноземній валюті.

Верховний Суд України ухвалою від 12 травня 2010 р. рішення апеляційного суду скасував та залишив без змін рішення районного суду, зазначивши, що не є підставою для визнання договору недійсним надання кредиту в іноземній валюті, оскільки Декрет Кабінету Міністрів України від 19 лютого 1993 р. № 15-93 «Про систему валютного регулювання і валютного контролю» (далі — Декрет № 15-93) не містить такої заборони.

Подібних справ останнім часом до судів надходить багато і судова практика їх вирішення є неодноковою, що свідчить про неоднаковість розуміння судами норм відповідного законодавства.

Вирішуючи справи про визнання недійсним кредитного договору з підстав того, що кредит виданий в іноземній валюті, судам слід мати на увазі таке.

Статтю 99 Конституції встановлено, що грошовою одиницею України є гривня. При цьому Основ-

ний Закон держави не встановлює обмежень щодо можливості використання в Україні грошових одиниць іноземних держав.

Відповідно до ст. 192 ЦК іноземна валюта може використовуватися в Україні у випадках і в порядку, встановлених законом. Тобто відповідно до законодавства гривня має статус універсального платіжного засобу, який без обмежень приймається на всій території України, проте водночас обіг іноземної валюти обумовлений вимогами спеціального законодавства України.

Основним законодавчим актом, який регулює правовідносини у сфері валютного регулювання і валютного контролю, є Декрет № 15-93.

Статтею 1054 ЦК передбачено, що за кредитним договором банк або інша фінансова установа (кредитодавець) зобов'язується надати грошові кошти (кредит) позичальникові у розмірі та на умовах, встановлених договором, а позичальник зобов'язується повернути кредит та сплатити проценти.

Відповідно до ст. 2 Закону № 2121-III кошти є грошима в національній або іноземній валюті чи їх еквівалентом. У статтях 47 та 49 цього Закону визначені операції банків із розміщення залучених коштів від свого імені, на власних умовах та на власний ризик як кредитні операції, незалежно від виду валюти, яка використовується. Ці операції здійснюються на підставі банківської ліцензії та письмового дозволу.

Відповідно до ст. 5 Декрету № 15-93 операції з валютними цінностями здійснюються на підставі генеральних та індивідуальних ліцензій Національного банку України. Операції з валютними цінностями банки мають право здійснювати на підставі генеральної ліцензії на здійснення операцій з валютними цінностями відповідно до п. 2 ст. 5 цього ж Декрету.

З огляду на це уповноважені банки на підставі банківської ліцензії та письмового дозволу на здійснення операцій з валютними цінностями мають право здійснювати операції з надання кредитів в іноземній валюті.

Щодо вимог підпункту «в» п. 4 ст. 5 Декрету № 15-93, який передбачає наявність індивідуальної ліцензії на надання та одержання резидентами кредитів в іноземній валюті, якщо терміни і суми таких кредитів перевищують встановлені законодавством межі, то на сьогодні у законодавстві не визначено меж термінів і сум надання або одержання кредитів в іноземній валюті. Відповідно до п. 1.5 Положення про порядок видачі Національним банком України індивідуальних ліцензій на використання іноземної валюти на території України як засобу платежу (затверджено постановою правління Національного банку України від 14 жовтня 2004 р. № 483; зареєстровано в Міністерстві юстиції України 9 листопа-

да 2004 р. за № 1429/10028), використання іноземної валюти як засобу платежу без ліцензії дозволяється, якщо ініціатором або отримувачем за валютною операцією є уповноважений банк (ця норма стосується лише тих операцій уповноваженого банку, на здійснення яких Національний банк України видав йому банківську ліцензію та письмовий дозвіл здійснювати операції з валютними цінностями).

Таким чином, *за відсутності нормативних умов для застосування індивідуального ліцензування щодо зазначених операцій, єдиною правовою підставою для здійснення банками кредитування в іноземній валюті згідно з вимогами ст. 5 Декрету № 15-93 є наявність у банку генеральної ліцензії на здійснення валютних операцій, отриманої у встановленому порядку. Тому при розгляді спорів про визнання недійсними договорів про надання кредиту в іноземній валюті судам слід враховувати, що у випадку наявності у банку відповідної генеральної ліцензії та письмового дозволу Національного банку України здійснення кредитних операцій у валюті не суперечить вимогам чинного законодавства України.*

Матеріали узагальнення свідчать про те, що суди неоднаково вирішують справи, де предметом позовних вимог є й виконання договірних зобов'язань в іноземній валюті: стягують заборгованість в іноземній валюті; деякі стягують лише в гривнях (навіть якщо позовні вимоги визначені в іноземній валюті); інші суди зазначають у рішенні заборгованість в іноземній валюті, визначеній у кредитному договорі, проте стягують еквівалент гривні за курсом Національного банку України на день ухвалення рішення.

Так, Онуфрїївський районний суд Кіровоградської області ухвалив заочне рішення від 2 грудня 2009 р. про дострокове розірвання кредитного договору, звернення стягнення на заставлений автомобіль у рахунок погашення боргу і стягнув борг у гривнях. Проте висновки суду не мотивовані, позов АКБ «Форум» був пред'явлений про стягнення боргу в іноземній валюті згідно з умовами кредитного договору.

З приводу неоднакової практики судів з розгляду справ цієї категорії Пленум Верховного Суду України в абз. 3 п. 14 постанови від 18 грудня 2009 р. № 14 «Про судові рішення у цивільній справі» роз'яснив, що суд має право ухвалити рішення про стягнення грошової суми в іноземній валюті з правовідносин, які виникли при здійсненні валютних операцій, у випадках і в порядку, встановлених законом (ч. 2 ст. 192 ЦК, ч. 3 ст. 533 ЦК, Декрет № 15-93).

У зв'язку з наведеним вище слід дійти висновку, що *не суперечить чинному законодавству України стягнення заборгованості за кредитним договором чи договором банківського вкладу в іноземній валюті, якщо саме вона надавалась за договором*

і позивач просить стягнути суму у валюті. Проте слід переконатись, що у банку наявна генеральна ліцензія та письмовий дозвіл на здійснення валютних операцій, отримані у встановленому порядку.

Крім цього, склалась неоднакова практика при вирішенні судами питання щодо можливості стягнення не лише суми заборгованості в іноземній валюті за договором, а й процентів за користування грошима та фінансових санкцій в цій же іноземній валюті, а також при вирішенні питання про розподіл судових витрат.

Спірним є й питання розрахунку пені за кредитом в іноземній валюті. Так, у деяких випадках заборгованість за кредитом в іноземній валюті стягувалась у гривнях з позначенням еквівалента в доларах США, при цьому до загальної суми зараховувалася пеня, розрахована в доларах США та переведена в гривневий еквівалент. В інших випадках пеня розраховувалася первісно в гривнях, виходячи з суми боргу в гривнях як еквівалент загальної суми боргу.

Так, Богородчанський районний суд Івано-Франківської області заочним рішенням від 17 червня 2009 р. задовольнив позов ЗАТ КБ «Приватбанк» до А.М., А.В. та ухвалив стягнути заборгованість з пенею за кредитним договором, укладеним в іноземній валюті. У резолютивній частині судового рішення зазначено суму в гривнях за курсом Національного банку України на дату виникнення заборгованості.

З огляду на те, що виконання договірних зобов'язань в іноземній валюті не суперечить чинному законодавству, то разом зі стягненням заборгованості в іноземній валюті суд має право стягнути й проценти за кредитним договором чи проценти на банківський вклад (статті 1054, 1061 ЦК) в іноземній валюті, оскільки такий процент є не фінансовою санкцією, а платою за користування грошима.

Проте при застосуванні ч. 2 ст. 625 ЦК, згідно з якою боржник, який прострочив виконання грошового зобов'язання, на вимогу кредитора зобов'язаний сплатити суму боргу з урахуванням встановленого індексу інфляції за весь час прострочення, слід керуватися таким.

Аналіз зазначеної норми права свідчить про те, що внаслідок знецінення лише грошова одиниця України (гривня) підлягає індексації, а іноземна валюта, яка була предметом позики, не підлягає. Така правова позиція неодноразово підтверджена рішеннями Верховного Суду України, в яких зазначено, що індекс інфляції — це показник, який характеризує динаміку загального рівня цін на товари і послуги, які купує населення для невиробничих цілей. Ціни в Україні встановлюються у національній валюті, тому зазначена норма ЦК може бути застосована лише у випадку прострочення грошово-

го зобов'язання у гривні (див., наприклад, ухвалу у справі № 6-5426св08 від 27 травня 2009 р.).

Вирішуючи питання про розподіл судових витрат у таких справах слід керуватися вимогами Декрету Кабінету Міністрів України від 21 січня 1993 р. № 7-93 «Про державне мито», Інструкції про порядок обчислення та справляння державного мита (затверджено наказом Головної державної податкової інспекції України від 22 квітня 1993 р. № 15; зареєстровано в Міністерстві юстиції України 19 травня 1993 р. за № 50).

Положення ч. 2 ст. 7 зазначеного Декрету про те, що з позовів, які подаються до суду в іноземній валюті, а також за дії та операції в іноземній валюті державне мито сплачується в іноземній валюті, до правовідносин між резидентами не застосовуються. З урахуванням цього суди не мають правових підстав як вимагати від фінансових установ-резидентів сплати державного мита в іноземній валюті за подання ними позовних заяв про стягнення з боржників-резидентів заборгованості за кредитними договорами, так і вирішувати питання про розподіл судових витрат під час ухвалення рішення.

Складні процесуальні питання, що виникають при вирішенні справ з кредитних правовідносин

Завданням суду є ухвалення законного, обґрунтованого та справедливого рішення. Виконання цього завдання є неможливим без чіткого дотримання норм цивільного процесуального законодавства при розгляді справ будь-якої категорії.

Матеріали проведеного узагальнення засвідчили, що, розглядаючи справи стосовно кредитних правовідносин, суди нерідко неправильно розуміють норми процесуального права, а тому допускають помилки при їх застосуванні. Слід також звернути увагу на те, що певні процесуальні норми застосовуються з урахуванням особливостей, характерних лише для справ, що впливають з кредитних правовідносин.

Насамперед суд має визначитись щодо двох найважливіших процесуальних питань: чи підлягає справа розгляду в порядку цивільного судочинства (питання юрисдикції) та чи підсудна справа цьому суду (питання територіальної підсудності), правильне вирішення яких дозволить надалі для розгляду справи здійснювати такі процесуальні дії.

1. При з'ясуванні питання щодо належності справи до розгляду в порядку цивільного судочинства суд має керуватися вимогами статей 15, 16 ЦПК, відповідно до яких суди розглядають справи, що стосуються цивільних правовідносин, і при цьому не повинні допускати об'єднання в одне прова-

дження вимог, які підлягають розгляду за правилами різних видів судочинства, якщо інше не встановлено законом.

Законодавчі акти, які застосовує суд при вирішенні справ із кредитних правовідносин, не встановлюють жодних виключень із наведених положень процесуального закону.

Зазначені питання виникають у зв'язку з тим, що в одній і тій самій справі нерідко беруть участь як юридичні, так і фізичні особи, які є кредитором, боржником, поручителем, заставодавцем, майновим поручителем тощо. Наприклад, позов пред'явлено банком, що є юридичною особою, як до юридичної особи-боржника, так і до фізичної особи-майнового поручителя, про виконання ними як солідарними боржниками кредитного договору.

Верховний Суд України виходить з необхідності чіткого дотримання вимог ст. 16 ЦПК, що відповідає роз'ясненню, даному в п. 4 постанови Пленуму Верховного Суду України від 12 червня 2009 р. № 2 «Про застосування норм цивільного процесуального законодавства при розгляді справ у суді першої інстанції» (далі — постанова Пленуму від 12 червня 2009 р. № 2). Така позиція міститься у Правових позиціях Верховного Суду за 2010 р., надісланих судам.

Так, Верховний Суд України ухвалою від 17 лютого 2010 р. скасував рішення Гусятинського районного суду Тернопільської області від 29 травня 2009 р. та ухвалу Апеляційного суду Тернопільської області від 17 вересня 2009 р., якими вирішено по суті справу за позовом ЗАТ КБ «ПриватБанк» до ФГ «Арос», СФГ «Кривчик», С. про стягнення заборгованості за кредитним договором.

При цьому в ухвалі зазначено, що суд на порушення вимог ч. 1 ст. 15, ст. 16 ЦПК не звернув уваги на те, що в одне провадження об'єднані вимоги юридичної особи — банку, до інших юридичних осіб — ФГ «Арос» і СФГ «Кривчик», які виникли з укладених ними договорів відповідно кредитного та поруки і які підлягають вирішенню в порядку господарського судочинства (статті 1, 12 Господарського процесуального кодексу України; далі — ГПК) та позов юридичної особи — банку — до фізичної особи С., що виник з договору поруки, який може бути самостійним та окремим предметом вимог.

У зв'язку з цим, оскільки згідно зі ст. 16 ЦПК не допускається об'єднання в одне провадження вимог, які підлягають розгляду за правилами різних видів судочинства, якщо інше не встановлено законом, суд відкриває провадження у справі у частині вимог, які належать до цивільної юрисдикції (між юридичною особою та фізичною особою), і відмовляє у відкритті провадження у справі щодо вимог, коли їх розгляд проводиться за правилами іншого судочинства (між юридичними особами). Якщо на стадії відкриття провадження у справі допущена помилка, то суд при розгляді справи має закрити

ти провадження в частині вимог, які не підлягають розгляду в порядку цивільного судочинства (п. 1 ч. 1 ст. 205 ЦПК).

Таке вирішення цього спірного процесуального питання не порушує прав жодної зі сторін процесу та відповідає вимогам процесуального закону. Так, згідно зі ст. 543 ЦК у разі солідарного обов'язку боржників кредитор має право вимагати виконання обов'язку частково або в повному обсязі як від усіх боржників разом, так і від будь-кого з них окремо.

Отже, за законом у цьому випадку немає так званої обов'язкової процесуальної співучасті, тобто законом передбачено право позивача звернутися до суду до кожного з боржників окремо. Крім того, предметом спору є різні самостійні договірні відносини: між кредитором і боржником — за кредитним договором; між кредитором і поручителем (іпотекодавцем тощо) — за відповідним договором, або ж ці відносини можуть врегульовуватись одним кредитним договором, що не змінює суті окремих договірних відносин.

Не виникає проблем у цій ситуації й щодо виконання рішень, які можуть бути ухвалені як у порядку цивільного, так і в порядку господарського судочинства, оскільки стягувачем є одна й та сама особа, банк, і відповідно до ст. 20 Закону від 21 квітня 1996 р. № 606-XIV «Про виконавче провадження» саме стягувачу належить право вибору органу виконавчої служби, якщо виконавчі дії будуть вчинятися на різних територіях, на які поширюються повноваження цих органів. А ст. 544 ЦК врегульовано ситуацію в разі виконання солідарного обов'язку одним з боржників раніше від інших.

Матеріали узагальнення засвідчили, що у судах склалася неоднакова практика щодо вирішення питання про юрисдикційність спору в разі наявності третейського застереження, яке міститься у більшості кредитних договорів.

Деякі суди, відмовляючи у відкритті провадження у справі за наявності договору про передачу справи на розгляд третейського суду, не враховували положення ст. 17 ЦПК та роз'яснення постанови Пленуму від 12 жовтня 2009 р. № 2, у п. 2 якої зазначається, що договір сторін про передачу спору на розгляд третейського суду (ст. 17 ЦПК) не є відмовою від права на звернення до суду за захистом. Пред'явлення позову до суду за наявності такого договору не дає підстав для повернення заяви чи відмови у відкритті провадження у справі (статті 121, 122 ЦПК), за винятком передбаченого п. 6 ч. 1 ст. 207 ЦПК обов'язку суду залишити заяву без розгляду, якщо від відповідача надійшло до початку з'ясування обставин у справі заперечення проти вирішення спору в суді.

Так, Подільський районний суд м. Києва ухвалою від 16 березня 2009 р. позовну заяву І. до ВАТ «Банк Столиця» про розірвання депозитних дого-

ворів та стягнення коштів залишив без розгляду з тих підстав, що між сторонами укладено договір про вирішення спору третейським судом. Апеляційний суд м. Києва ухвалою від 29 квітня 2009 р. ухвалу місцевого суду скасував, справу направив до місцевого суду для розгляду по суті, оскільки та обставина, що у договорі передбачений розгляд спору третейським судом, який є недержавним органом, не може бути підставою для відмови у відкритті провадження у справі, оскільки це є обмеженням права на звернення до суду.

Верховний Суд України ухвалою від 12 травня 2010 р. скасував ухвалу апеляційного суду та залишив без змін ухвалу місцевого суду. При цьому суд касаційної інстанції зазначив, що згідно з підпунктом 5.2 п. 5 договору банківського вкладу між сторонами всі спори, розбіжності та вимоги, які виникають при виконанні цього договору чи у зв'язку з ним або впливають з нього, підлягають розгляду в постійно діючому Третейському суді при Асоціації українських банків за його регламентом. У попередньому судовому засіданні від представника відповідача до суду надійшло клопотання, в якому відповідач заперечував проти вирішення спору в суді загальної юрисдикції. Тому суд першої інстанції правильно застосував положення статей 17, 207 ЦПК.

2. З'ясовуючи процесуальні питання про територіальну підсудність, суди повинні керуватися положеннями статей 108—117 ЦПК.

При розгляді справ щодо кредитних правовідносин місцеві суди допускали порушення правил і про виключну підсудність. Відповідно до ст. 114 ЦПК позови, що виникають з приводу нерухомого майна, за правилами виключної підсудності пред'являються за місцезнаходженням цього майна.

Так, Здолбунівський районний суд Рівненської області заочним рішенням від 26 серпня 2009 р. задовольнив позовні вимоги ЗАТ КБ «ПриватБанк» до М., С.Л. та С.Ю. про звернення стягнення на предмет іпотеки — квартиру в м. Рівному. Апеляційний суд ухвалою від 12 лютого 2010 р. зазначене заочне рішення суду скасував у зв'язку з порушенням судом правил про виключну підсудність і направив справу до суду першої інстанції на новий розгляд.

Вирішуючи питання щодо підсудності справ, які стосуються договору іпотеки або застави нерухомого майна, у випадку, якщо майно відповідача може знаходитись у різних місцях, слід зважати на те, що позивач має право вибору підсудності. Позови про визнання недійсними правочинів щодо нерухомого майна (наприклад, договору іпотеки) та застосування наслідків недійсності такого договору пред'являються за правилами ч. 1 ст. 114 ЦПК, тобто за місцем знаходження майна або основної його частини.

Отже, якщо предмет позовних вимог зводиться до стягнення заборгованості за кредитом, то суд має застосувати положення про підсудність, визначену статтями 109, 110 ЦПК. Якщо ж предмет позову є звернення стягнення на предмет іпотеки (статті 33, 39 Закону № 898-IV) тощо, то суд застосовує положення про виключну підсудність.

Оскільки, як зазначалося вище, норми Закону № 1023-XII не поширюються на спори щодо виконання кредитних договорів, що впливає на визначення підсудності спору за місцем проживання споживача, то виникає питання: як визначити підсудність справи у зв'язку з певним місцем знаходження філії банку.

Так, згідно зі ст. 93 ЦК місцезнаходженням юридичної особи є адреса органу або особи, які відповідно до установчих документів юридичної особи чи закону виступають від її імені. Статтею 95 ЦК встановлено, що філією є відокремлений підрозділ юридичної особи, що розташований поза її місцезнаходженням та здійснює всі або частину її функцій.

Відповідно до ч. 7 ст. 110 ЦПК позови, що виникають з діяльності філії або представництва юридичної особи, можуть пред'являтися за їх місцезнаходженням.

Статтею 2 Закону № 2121-III визначено, що філією банку є відокремлений структурний підрозділ банку, що не має статусу юридичної особи і здійснює банківську діяльність від імені банку.

3. У деяких випадках, як свідчать матеріали узагальнення, суди до участі у справі залучали Національний банк України (як відповідача або здебільшого як третю особу). Загалом це стосується позову про визнання кредитного договору в іноземній валюті недійсним чи стягнення заборгованості за таким договором.

Згідно з положеннями цивільного процесуального законодавства відповідач — це особа, яка безпосередньо бере участь у спірних матеріальних правовідносинах та, на думку позивача, порушила, не визнала або оспорила його права, свободи чи інтереси і тому притягається до участі у цивільній справі за пред'явленими вимогами; третя особа, яка не заявляє самостійних вимог — це особа, яка вступає у справу або залучається до участі у справі на стороні позивача або відповідача для захисту особистих прав чи інтересів, оскільки рішення у справі може вплинути на його права і обов'язки стосовно однієї зі сторін.

Проте позовні вимоги, про які йшлося вище, жодним чином не стосуються діяльності Національного банку України чи його територіальних управлінь, прийняті рішення не можуть вплинути на його права чи обов'язки щодо жодної зі сторін, а стосуються безпосередньо сторін кредитного договору.

У зв'язку з цим суди не повинні залучати до участі у справі Національний банк України в таких справах, а в разі їх зазначення позивачем у позовній заяві — виключати з числа осіб, які беруть участь у справі, оскільки згідно зі ст. 119 ЦПК позивач лише зазначає таких осіб, проте тільки суд вирішує питання про склад осіб, які беруть участь у справі (п. 2 ч. 6 ст. 130 ЦПК).

Однак слід враховувати, що банки мають залучатися до участі у судовому розгляді спорів про право власності на майно, щодо якого вони є обтяжувачами (заставодержателями) в порядку, встановленому ч. 2 ст. 35 ЦПК. Для визначення наявності таких обтяжувачів необхідно використовувати інформацію з відповідних реєстрів обтяжень.

4. У судів виникають процесуальні питання, пов'язані з визначенням ціни позову. Зокрема, у деяких випадках у спорах, пов'язаних з виконанням договірних зобов'язань в іноземній валюті, при вирішенні питання про відкриття провадження у справі виникали труднощі із визначенням ціни позову, а відповідно й суми судового збору, яку необхідно сплатити при зверненні до суду, оскільки у ст. 80 ЦПК не закріплений порядок визначення ціни позову у справах зазначеної категорії.

Так, у справі за позовом ЗАТ «ОТП Банк» до С., Ш. про стягнення заборгованості за кредитним договором Печерський районний суд м. Києва 8 грудня 2009 р. ухвалив рішення, яким позов задоволено, стягнуто з відповідачів судові витрати в розмірі 110 дол. США. Судовий збір позивач сплатив у доларах США.

Проте у такій ситуації суди можуть використовувати положення п. 4 ч. 1 ст. 55 ГПК, в якому зазначено, що у позовах про стягнення іноземної валюти ціна позову визначається в іноземній валюті та

у гривнях відповідно до офіційного курсу, встановленого Національним банком України на день подання позову.

Тому судовий збір резиденти мають сплачувати у національній валюті, оскільки відповідно до ч. 1 ст. 99 Конституції грошовою одиницею України є гривня. Положення ч. 2 ст. 7 Декрету № 7-93 про те, що з позовів, які подаються до суду в іноземній валюті, а також за дії та операції в іноземній валюті державне мито сплачується в іноземній валюті, поширюється лише на нерезидентів.

Повернення коштів у валюті не суперечить ЦК, оскільки у конкретному випадку валюта не є засобом платежу. У разі неможливості повернення коштів у валюті, суд може визначити порядок виконання рішення суду, зазначивши про стягнення кредиту у гривнях, що складає еквівалент суми за курсом, встановленим Національним банком України на день ухвалення рішення у справі. Вирішення цього питання є актуальним з точки зору захисту порушених прав позивача (ст. 1 ЦПК), оскільки державні виконавці відмовляють у відкритті виконавчого провадження, якщо в рішенні суду не зазначено еквівалента боргу в гривнях.

При пред'явленні позову про визнання виконавчого напису про звернення стягнення на предмет застави таким, що не підлягає виконанню, судовий збір та витрати на інформаційно-технічне забезпечення повинні обчислюватись не як з майнового спору, з огляду на те, що вчинення виконавчого напису є одним із видів досудового врегулювання вирішення справи.

У справах за позовами про визнання недійсними кредитних договорів, договорів іпотеки, застави, поруки без застосування наслідків недійсності судовий збір сплачується як із немайнового спору.

РІШЕННЯ У КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВАХ

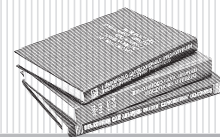
(Закінчення. Початок ухвали на с. 14)

Слід також зазначити, що твердження суду про те, що обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, одержаних незаконним шляхом, а також на припущеннях, є передчасним, оскільки розгляд цього питання під час оскарження постанови про порушення кримінальної справи суперечить вимогам ст. 236⁸ КПК та вирішується судом при розгляді справи по суті.

Посилання суду на скасування попередньої постанови про порушення кримінальної справи щодо службових осіб ТОВ «С» за ознаками злочинів, передбачених ч. 3 ст. 212, ч. 2 ст. 366 КК, та відсутність додаткових матеріалів, які б свідчили про наявність приводів та підстав до порушення справи, є неспроможним і не ґрунтується на матеріалах справи.

Апеляційний суд, у свою чергу, при розгляді матеріалів справи не перевірів належним чином усіх доводів, що були наведені в апеляції прокурора, і не усунув недоліків, допущених судом першої інстанції, в установленому законом порядку.

З урахуванням того, що постанови місцевого суду та ухвала апеляційного суду постановлені з порушенням вимог кримінально-процесуального закону, колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України ухвалила скасувати постанову Луцького міськрайонного суду Волинської області від 19 лютого 2009 р. та ухвалу Апеляційного суду Волинської області від 6 березня 2009 р., а матеріали справи за скаргою К.О.М., К.О.В. та М. направити на новий судовий розгляд.

В.М. Кравчук,
суддя Львівського окружного адміністративного суду,
доктор юридичних наук

Summary
The article deals with technique of exposition of the text of the ruling of administrative court of first instance. Analyzes general requirements for ruling and information mentioned in the introductory, descriptive, motivating and resolute parts. Proposes approaches to exposition of clauses of some parts of ruling

Зміст та форма постанови адміністративного суду першої інстанції

Постанова адміністративного суду є найважливішим процесуальним документом, який вирішує спір по суті. У ній повинна бути відповідь на усі важливі питання, з'ясовані під час судового розгляду справи.

Загальні вимоги до змісту та форми постанови визначені у статтях 3, 163 Кодексу адміністративного судочинства України (далі — КАС). Виклад суддями тексту постанови зазвичай є індивідуальним, хоча можна виявити і певні загальні, усталені стилістичні прийоми. У статті в порядку обміну досвідом пропонується авторське бачення методики викладу тексту постанови та її оформлення.

1. ЗАГАЛЬНІ ВИМОГИ ДО ПОСТАНОВИ

Відповідно до ст. 3 КАС постанова — це письмове рішення суду будь-якої інстанції в адміністративній справі, у якому вирішуються вимоги адміністративного позову.

Змістові помилки, яких іноді припускаються судді під час складання постанови, можна поділити на: логічні, правові, філологічні, стилістичні.

Логічні помилки виявляються у недотриманні логічних правил при викладі постанови, неузгодженості її окремих частин, неаргументованості, необґрунтованості висновків.

Філологічні помилки — невідповідність тексту постанови нормам українського правопису. Найбільш поширеними є: неправильне відмінювання прізвищ та чисел, написання прийменників, пунктуаційні помилки.

Постанова суду має бути гранично повною, ясною, чіткою, викладена у послідовності, встановленій законом. Разом з тим у рішенні не повинно бути зайвої деталізації, яка не має правового значення у справі, а також незрозумілих словосполучень, надто довгих речень, що утруднюють сприйняття фактичних обставин.

Текст постанови суду має бути написаний юридичним стилем як одним із видів офіційно-ділового стилю. Як зазначає О.Б. Олійник, основними принципами стилю і мови ділових паперів є уніфікація ділової мови, дотримання норм літературної мови, уникнення багатозначних слів, обмежене використання іншомовних та емоційно-забарвлених слів, образних висловів, логічна послідовність викладу матеріалу, стислість текстів через використання простих речень¹.

¹ Див.: Олійник О.Б. Судова документація: Навч. посібник. — К., 2007. — С. 48.

Юридичному стилю притаманне вживання спеціальної юридичної термінології та правових понять. Водночас постанова повинна бути зрозумілою особам, які не мають спеціальної юридичної підготовки.

Текст постанови ділиться на абзаци, у кожному з яких розпочинаються нова тема чи думка. Абзаци не повинні бути великими — 3–5 речень. Поділ документа на абзаци допомагає осмислити прочитане і підготуватися до сприйняття іншої підтеми.

Вимоги до оформлення процесуальних документів адміністративного суду наведено в пунктах 6.38–6.45 Інструкції з діловодства в апеляційних і місцевих адміністративних судах, затвердженій наказом Державної судової адміністрації України від 5 грудня 2006 р. № 155 (у редакції наказу Державної судової адміністрації України від 15 грудня 2008 р. № 134; далі — Інструкція).

Юридичному стилю притаманне вживання спеціальної юридичної термінології та правових понять. Водночас постанова повинна бути зрозумілою особам, які не мають спеціальної юридичної підготовки

Процесуальні документи (постанови, ухвали) виготовляються на білому папері формату А4 (без бланка) з такими берегами: лівий — 30 мм, правий — 10 мм, верхній та нижній — по 20 мм.

Текст документа друкується за допомогою комп'ютерної техніки (персонального комп'ютера), для чого використовується 12 кегль, шрифт *Times New Roman*, міжрядковий інтервал — 1,0.

Усі судові рішення підписуються відповідним складом суду. Підпис складається з назви посади особи, особистого підпису, ініціалів та прізвища. Підпис розміщують під текстом з лівого боку. Якщо рішення підписує колегія суддів, то їхні підписи розташовують один під одним. На оригіналі судового рішення, що підшивається до адміністративної справи, печатка суду не ставиться.

Законом регламентовано структуру та зміст постанови. Згідно зі ст. 163 КАС постанова суду обов'язково повинна містити вступну, описову, мотивувальну та резолютивну частини. Для кожної з них визначено перелік обов'язкових реквізитів, суть, значення та способи формулювання.

2. ВСТУПНА ЧАСТИНА ПОСТАНОВИ

У вступній частині постанови наводяться відомості, що індивідуалізують це рішення як акт судової влади.

Відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 163 КАС у вступній частині зазначається: дата, час та місце її прийняття; найменування адміністративного суду, прізвища та ініціали судді (суддів) і секретаря судового засідання; імена (найменування) сторін та інших осіб, які беруть участь у справі; предмет адміністративного позову.

Перед тим, як розглянути ці вимоги докладніше, зауважимо таке. Посередині верхньої частини першого аркуша постанови розміщується зображення Державного герба України розміром: висота — 17 мм, ширина — 12 мм. Нижче, через два інтервали, посередині напівжирним шрифтом друкується назва документа великими літерами «ПОСТАНОВА». Міжрядковий інтервал між назвою і текстом документа, текстом і підписом — 2,0. Крапка після слова «ПОСТАНОВА» не ставиться.

Деколи під зображенням Державного герба пишуть назву адміністративного суду, імітуючи бланк суду. На нашу думку, цей реквізит є зайвим, оскільки у ч. 1 ст. 160 КАС зазначено, що суд приймає постанову іменем України. Тому під словом «ПОСТАНОВА» розміщується реквізит «Іменем України». Ухвали суду, до речі, такого реквізиту не мають.

Нижче назви процесуального документа в правому верхньому куті напроти дати ставиться номер справи (наприклад: № 2а-100/10/1370). Слово «справа» не пишеться. Номер справи присвоюється працівником апарату суду під час реєстрації вхідної кореспонденції. Цей реквізит не передбачений ст. 163 КАС, але його необхідність у постанові визначена Інструкцією.

2.1. Дата прийняття постанови. Дату прийняття постанови ставлять у першому рядку тексту ліворуч після назви судового рішення. В одному рядку з номером справи. Для зазначення дати у вступній частині обов'язково застосовується словесно-цифровий спосіб оформлення (наприклад: 4 жовтня 2010 р.).

Датою прийняття постанови є дата її проголошення. Відповідно до ч. 1 ст. 167 КАС судове рішення проголошується прилюдно негайно після виходу суду з нарадчої кімнати. Зазвичай, дата прийняття постанови і дата виходу суду до нарадчої кімнати повинні збігатися. Проте якщо суд вийшов до нарадчої кімнати до півночі, а повернувся після (наприклад, у справах виборчої категорії), то ці дати не збігатимуться. Дата прийняття постанови не змінюється і в тому випадку, коли суд відклав складення постанови у повному обсязі відповідно до ч. 3 ст. 160 КАС, проголосивши лише її вступну та резолютивну частини.

2.2. Час прийняття постанови. Часом прийняття постанови слід вважати час, коли суд, перебуваючи в нарадчій кімнаті, здійснив останню дію до виходу з неї — підписав постанову, а не час проголошення постанови, як часто зазначають судді.

На думку авторів науково-практичного коментаря КАС², час прийняття постанови — це година і хвилина або проміжок часу, протягом якого суддя

² Див.: Науково-практичний коментар до Кодексу адміністративного судочинства України: У 2-х т. / В.К. Матвійчук, І.Р. Хар; за заг. ред. В.К. Матвійчука. — К., 2008. — Т. 2. — С. 280.

перебував у нарадчій кімнаті, з точністю до хвилини. Проте на практиці зазначення в постанові проміжку часу, протягом якого суддя перебував у нарадчій кімнаті, майже не зустрічається, натомість зазначають лише годину та хвилину підписання тексту постанови суддею (суддями).

Часом прийняття постанови слід вважати час, коли суд, перебуваючи в нарадчій кімнаті, здійснив останню дію до виходу з неї — підписав постанову, а не час проголошення постанови, як часто зазначають судді

Час прийняття постанови зазначається годинаю та хвилинами (наприклад: *16 год. 45 хв.*) і розміщується в одному рядку з датою прийняття постанови (наприклад: *14 жовтня 2010 р., 16 год. 45 хв.*).

Зрозуміло, що час прийняття постанови повинен узгоджуватися з часом виходу суду до нарадчої кімнати, яка зазначена в журналі судового засідання. Суд не може прийняти постанову раніше, ніж вийшов до нарадчої кімнати.

2.3. Місце прийняття постанови. Місце постановлення рішення визначається місцем проведення судового засідання. Судові засідання проводяться в залі судових засідань, розташованому в приміщенні суду. Тому місцем постановлення рішення слід вважати назву населеного пункту, в якому розташований адміністративний суд. Проте на практиці трапляються випадки коли зазначають повну адресу суду та місцезнаходження залу судового засідання (наприклад: *м. Львів, вул. Чоловського, 2, зал судових засідань № 5*). Таке формулювання не суперечить вимогам процесуального законодавства.

Місце прийняття постанови традиційно зазначається в правій частині постанови, в одному рядку з номером справи, датою та часом.

2.4. Найменування адміністративного суду. Текст постанови розпочинається з найменування адміністративного суду, який її прийняв. Найменування суду повинно бути повним і відповідати офіційно встановленому Указом Президента України, яким створено відповідний суд (наприклад: *Львівський окружний адміністративний суд*). Трапляються постанови, в яких зазначають також поштовий індекс, адресу та номер телефону суду. Такі відомості, безперечно, є корисними для осіб, які ознайомлюються з постановою, проте вони є зайвими для цього документа. Адреса і телефон суду зазначаються в супровідному листі, яким постанова суду надсилається особам, що беруть участь у справі.

2.5. Прізвища та ініціали судді (суддів) і секретаря судового засідання. Склад суду — це суддя (судді), які прийняли постанову. При розгляді справи судом першої інстанції головуючим у судовому засіданні є суддя, який здійснював підго-

товче провадження (ч. 1 ст. 123 КАС). Прізвища судді (суддів) та секретаря судового засідання наводяться у родовому відмінку.

Значається лише останній склад суду (той, який прийняв постанову), а також секретар, який був присутній в останньому судовому засіданні.

Поширеною є лінгвістична конструкція: «Суд — у складі суддів — при секретарі», яка видається дещо неправильною, адже відповідно до неї справу вирішує «суд при секретарі». Тому краще зазначати: «суд за участю секретаря».

Деякі судді застосовують формалізований виклад вступної частини постанови, характерний для стилістики господарських судів.

Цей елемент вступної частини постанови формулюється, наприклад, так:

«Львівський окружний адміністративний суд у складі:

головуючого-судді

Кравчука В.М.,

за участю секретаря

судового засідання

Ганачівської Л.Ю.».

2.6. Імена (найменування) сторін та інших осіб, які беруть участь у справі. У вступній частині постанови зазначають окремо найменування та процесуальний статус представників, які брали участь у справі (зокрема і тих, які не були присутні в судовому засіданні — вони теж є такими, що брали участь у справі), а також найменування сторін, третіх осіб із вказівкою на предмет позову. В цій частині постанови потрібно зазначати прізвище, ініціали (повні найменування) сторін та інших осіб, які брали участь у справі, та їх процесуальний статус. Наприклад:

*«представника позивача Ільчишина О.М.,
представника відповідача Кріля А.Ю.».*

Згідно зі ст. 47 КАС особами, які беруть участь у справі, є сторони, треті особи, представники сторін та третіх осіб. Також до цього переліку законодавець включив Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, прокурора, органи державної влади, органи місцевого самоврядування, фізичних та юридичних осіб, які у випадках, встановлених законом, можуть звертатися до адміністративного суду з адміністративними позовами про захист прав, свобод та інтересів інших осіб і брати участь у цих справах.

На думку А.Т. Комзюка, потрібно зазначати всіх осіб, які згідно із процесуальним законодавством належать до складу тих, які беруть участь у справі, а не лише тих, які фактично брали участь у розгляді справи. Якщо сторонами є юридичні особи, то найменування такої особи слід зазначати відповідно до документів про реєстрацію юридичної особи³.

³ Див.: Кодекс адміністративного судочинства України: Наук.-практ. комент. / Н.О. Армаш, О.М. Бандурка, А.В. Басов [та ін.]; за заг. ред. А.Т. Комзюка. — К., 2009. — С. 505.

Якщо у справі було замінено сторону на належну або залучено відповідача, у постанові зазначаються їх імена та найменування.

2.7. Предмет адміністративного позову. Предметом позову є матеріально-правова вимога позивача до відповідача, щодо якої він просить постановити рішення. У вступній частині постанови предмет позову формулюється стисло — в обсязі, достатньому для того, щоб зрозуміти характер спору, і викладається в такому порядку: хто, до кого, про що. Наприклад: «...розглянувши справу за позовом товариства з обмеженою відповідальністю (далі — ТОВ) «Торгово-промислова компанія «Б.» до Державної податкової інспекції у Сихівському районі м. Львова про скасування податкового повідомлення-рішення від 21 липня 2009 р.».

Якщо у справі бере участь третя особа, то про це теж зазначається у вступній частині постанови.

2.8. Інші відомості, що містяться у вступній частині постанови. На практиці у цій частині постанови часто зазначають й інші відомості, не передбачені ст. 163 КАС, наприклад: номер справи; номер категорії статистичного обліку; дату складення та підписання повного тексту постанови, якщо повний текст не було складено в день закінчення розгляду справи.

Законом не визначено, де саме слід зазначити дату виготовлення повного тексту постанови. На практиці теж немає єдиного підходу. Цей реквізит зазначають під датою прийняття постанови або в кінці постанови, перед підписом судді

Автори науково-практичного коментаря до КАС пропонують зазначити, в якому засіданні розглядалася справа: у відкритому чи закритому⁴.

Законом не визначено, де саме слід зазначити дату виготовлення повного тексту постанови. На практиці теж немає єдиного підходу. Цей реквізит зазначають під датою прийняття постанови або в кінці постанови, перед підписом судді.

На нашу думку, цю дату треба зазначити в кінці постанови. Вступна частина проголошеної «короткої» постанови і повного її тексту повинні бути ідентичними. Суддя, який проголошує «коротку» постанову, ще не знає точно про час виготовлення повної постанови, а тому і не може зазначити про це в постанові.

3. ОПИСОВА ЧАСТИНА ПОСТАНОВИ

В описовій частині конкретизуються предмет процесу та предмет спору. Її призначення — найбільш повно і точно відобразити спір, як він розуміється самими особами, що беруть участь у справі.

Автори іншого науково-практичного коментаря до КАС описову частину постанови розуміють як інформаційну частину, в якій суд описує процесуальні дії та порядок їх здійснення судом при дослідженні обставин справи, зокрема про призначені експертизи та їх висновки, витребування додаткових доказів, дослідження доказів⁵.

І.О. Хар вважає, що описова частина дозволяє чітко сформулювати конкретний спір з метою правильної оцінки обставин справи на основі дослідження й оцінки наданих суду доказів та правильного застосування відповідних норм матеріального права⁶.

Згідно зі ст. 163 КАС в описовій частині зазначають: короткий зміст позовних вимог і позицій відповідача; пояснення осіб, які беруть участь у справі; інші докази, досліджені судом.

Пояснення осіб, які беруть участь у справі, показання свідків, пояснення експерта, спеціаліста наводяться в рішенні суду від третьої особи. У тексті рішення не допускається використання скорочень і слів, які не прийнято застосовувати в офіційних документах, а також внесення виправлень, не застережених перед підписом судді.

Традиційно описова частина постанови починається зі слова «ВСТАНОВИВ:», яке зазначається по центру нового рядка.

В описовій та мотивувальній частинах судового рішення дати можуть зазначатися у цифровій формі в такому порядку: число, місяць, рік (наприклад: 04.11.2010). У резолютивній частині — для позначення кількості або суми застосовується словесно-цифровий спосіб, наприклад: 1230 (одна тисяча двісті тридцять).

Досить часто описову та мотивувальну частину судді об'єднують так званим заголовком «ВСТАНОВИВ», проте з огляду на норми процесуального законодавства ця практика є дещо спірною. Так, згідно зі ст. 163 КАС постанова складається зі вступної, описової, мотивувальної та резолютивної частин, кожна з яких, на нашу думку, має бути самостійною з особливим змістовним наповненням. Вдалим прикладом розділення цих частин вважаємо практику Окружного адміністративного суду м. Києва, відповідно до якої для виділення змісту описової частини постанови використовують заголовок «ОБСТАВИНИ СПРАВИ», а для мотивувальної — «ВСТАНОВИВ» чи «З'ЯСУВАВ». Такі заголовки відділяють змістовні частини постанови і мають зазначатися з нового рядка по центру.

⁵ Див.: Кодекс адміністративного судочинства України: Наук.-практ. комент. / За заг. ред. А.Т. Комзюка. — С. 505.

⁶ Див.: Науково-практичний коментар до Кодексу адміністративного судочинства України: У 2-х т. / За заг. ред. В.К. Матвійчука. — С. 211.

⁴ Див.: Науково-практичний коментар до Кодексу адміністративного судочинства України: У 2-х т. / За заг. ред. В.К. Матвійчука. — С. 211.

3.1. Короткий зміст позовних вимог. В описовій частині рішення необхідно, зокрема, зазначити: зміст і підстави позовних вимог відповідно до позовної заяви. На відміну від вступної частини, де предмет позову зазначається узагальнено, в описовій частині слід зазначити всі позовні вимоги. Водночас без надмірної деталізації наводяться підстави позову. Якщо під час розгляду справи позовні вимоги чи підстави позову змінювалися, про це зазначається в описовій частині. Доцільно вказувати і дату таких змін.

Традиційно зазначається, що в судовому засіданні позивач (його представник) позов підтримав. Наведемо приклад:

«17 травня 2010 р. до Львівського окружного адміністративного суду надійшла позовна заява Управління Пенсійного фонду України в м. Трускавіці Львівської області до Відділу державної виконавчої служби Трускавецького міського управління юстиції про визнання дій державного виконавця неправомірними та скасування постанови про зупинення виконавчого провадження».

Позивач, обґрунтовуючи позов, посилається на те, що постановою про зупинення виконавчого провадження від 19 січня 2010 р. не відповідає вимогам статей 5, 7, 34 Закону від 21 квітня 1999 р. № 606-XIV «Про виконавче провадження», оскільки, на його думку, боржник оскаржує постанову стягувача, а не дії органу (посадової особи) — Управління Пенсійного фонду України в м. Трускавіці, а тому й підстав для зупинення провадження немає. Вважає, що державний виконавець не мав правових підстав для зупинення провадження. У зв'язку із цим просить суд скасувати таку постанову, а дії державного виконавця визнати протиправними».

У судовому засіданні представник позивача надав пояснення, що відтворюють зміст позовної заяви. Позовні вимоги просить задовольнити повністю».

3.2. Короткий зміст позицій відповідача. Після опису підстав та предмета позову в описовій частині зазначається позиція відповідача: заперечує він позов чи визнає, а якщо визнає, то повністю чи частково; якщо частково — то в якій саме частині. У разі заперечень — у чому суть заперечень проти позову. Наприклад: *«Представник відповідача — державний виконавець П.Ю.П. проти позову заперечує. Пояснив, що оскарження виконавчого документа до суду є підставою для зупинення провадження у справі. Позов вважає безпідставним та просить відмовити».*

3.3. Пояснення осіб, які беруть участь у справі. Після позиції відповідача зазначається права позиція інших осіб, які беруть участь у справі: третіх осіб, що заявляють самостійні вимоги на предмет спору, третіх осіб, які не заявляють таких

вимог, прокурора, висновки органів державної влади або місцевого самоврядування, якщо вони брали участь у справі.

У разі коли у справі беруть участь представники, то зазначається їх позиція, якщо вони наводять додаткові підстави позову чи заперечень проти нього. Пояснення представників краще зазначити після позиції сторони, яку вони представляють.

3.4. Інші докази, досліджені судом. Доказами в адміністративному судочинстві є будь-які фактичні дані, на підставі яких суд встановлює наявність або відсутність обставин, що обґрунтовують вимоги і заперечення осіб, які беруть участь у справі, та інші обставини, що мають значення для правильного вирішення справи. Ці дані встановлюються судом на підставі пояснень сторін, третіх осіб та їхніх представників, показань свідків, письмових і речових доказів, висновків експертів.

На практиці судді рідко зазначають чіткий перелік досліджених ними доказів в описовій частині. Як правило, усі докази та обставини, які вони підтверджують, наводяться в мотивувальній частині постанови.

Слід погодитися з думкою про те, що в описовій частині суд не має права давати оцінку ні позиціям осіб, які беруть участь у справі, ні доказам. Така оцінка дається в мотивувальній частині постанови⁷. Обставини справи викладаються так, як вони сформульовані та обґрунтовані сторонами й іншими особами, які беруть участь у справі, а не в тому вигляді, як вони вбачаються суду на підставі вже зробленої ним оцінки доказів.

3.5. Інші відомості описової частини. Деякі судді в описовій частині відзначають рух справи: які були клопотання та як вони були вирішені, коли відбувалися судові засідання і причини їх відкладення, призначення експертиз, витребування доказів. Зазначені відомості дають більш повне уявлення про справу.

4. МОТИВУВАЛЬНА ЧАСТИНА ПОСТАНОВИ

Статтею 163 КАС передбачені такі обов'язкові реквізити мотивувальної частини: встановлені судом обставини із посиланням на докази, а також мотиви неврахування окремих доказів; мотиви, з яких суд виходив при прийнятті постанови, і положення закону, яким він керувався.

Зазначена норма кореспондує зі ст. 161 КАС, відповідно до якої під час прийняття постанови суд вирішує:

1) чи мали місце обставини, якими обґрунтовувалися вимоги та заперечення, та якими доказами вони підтверджуються;

⁷ Див.: Кодекс адміністративного судочинства України: Наук.-практ. комент. У 2-х т. / За заг. ред. Р.О. Куйбіди. — С. 281.

2) чи є інші фактичні дані (пропущення строку звернення до суду тощо), які мають значення для вирішення справи, та докази на їх підтвердження;

3) яку правову норму належить застосувати до цих правовідносин;

4) чи належить задовольнити позовні вимоги або відмовити в їх задоволенні;

5) як розподілити між сторонами судові витрати;

6) чи є підстави допустити негайне виконання постанови;

7) чи є підстави для скасування заходів забезпечення адміністративного позову.

Погоджуємося з думкою А.Т. Комзюка, що мотивувальна частина має на меті виклад обставин справи та їх юридичну оцінку з тих позицій, з яких вони висловлені судом при вирішенні питань, окреслених у ст. 161 КАС⁸. Отже, саме ця стаття є базою для написання мотивувальної частини постанови суду. І.О. Хар вважає, що в мотивувальній частині наводяться усі міркування адміністративного суду, на яких ґрунтується постанова суду. Вона містить фактичні та правові обґрунтування остаточних висновків суду щодо конкретної адміністративної справи⁹.

Відповідно до ст. 163 КАС мотивувальна частина постанови фактично складається з двох самостійних щодо одна одної складових: встановлених судом обставин і мотивів суду. Перша стосується фактів, друга — застосування закону. Спочатку суд повинен встановити фактичні обставини і відповідні їм правовідносини і лише потім застосовувати правову норму, яка їх регулює.

Мотивувальна частина традиційно починається фразою на зразок: *«Дослідивши подані сторонами документи, всебічно і повно з'ясувавши всі фактичні обставини справи, на яких ґрунтуються позовні вимоги та заперечення сторін, об'єктивно оцінивши докази, які мають значення для розгляду справи і вирішення спору по суті, суд встановив такі фактичні обставини та відповідні їм правовідносини»*.

4.1. Встановлені судом обставини із посиланням на докази. В цій частині постанови зазначається, чи мали місце обставини, якими обґрунтовувалися вимоги та заперечення, та якими доказами вони підтверджуються; чи є інші фактичні дані, які мають значення для вирішення справи, та докази на їх підтвердження (пункти 1, 2 ч. 1 ст. 161 КАС).

Існують два способи викладу встановлених судом обставин: хронологічний і тематичний (предметний). Перший спосіб передбачає виклад усіх важливих обставин, встановлених судом, за хроно-

логією. У більшості випадків застосовується саме такий порядок викладу обставин.

Якщо необхідно описати обставини, які стосуються різних правовідносин, то доцільно використовувати тематичний порядок опису. В цьому випадку спочатку наводяться обставини, що мають значення для одних правовідносин, а далі — щодо інших. Наприклад, під час перевірки було виявлено два порушення, за наслідками яких було прийнято одне податкове повідомлення-рішення про нарахування платнику податків податкового зобов'язання з податку на прибуток підприємств. Одне стосувалося правовідносин з ТОВ «А», а інше — з ТОВ «В». У мотивувальній частині можна виділити окремі структурно-логічні частини: *«Щодо правовідносин з ТОВ «А» і «Щодо правовідносин з ТОВ «В»*. Такий виклад обставин полегшує сприйняття.

Обставини справи викладаються так, як вони сформульовані та обґрунтовані сторонами й іншими особами, які беруть участь у справі, а не в тому вигляді, як вони вбачаються суду на підставі уже зробленої ним оцінки доказів

Щодо кожного окремо взятого факту в постанові слід навести засіб доказування, який цю обставину підтверджує. Якщо він доводиться письмовим доказом, то слід зазначити, на якому аркуші справи він міститься. В таких випадках використовується скорочення «а.с.». Часто застосовуються традиційні звороти: *«як вбачається з матеріалів справи...», «матеріалами справи встановлено...», «як пояснив свідок...»*. Проте саме таке посилання без зазначення конкретного доказу є недостатнім.

Не потрібно описувати в постанові усі показання свідків у тому вигляді і з такими подробицями, як вони записані технічними засобами, або цілком відтворювати зміст наявних у справі документів. Це загромаджує рішення непотрібними подробицями і не дає можливості усвідомити суті рішення. Досить навести лише ту частину, яка має значення для встановлення певного факту (обставини).

Якщо певні обставини є безспірними, то про це досить зазначити у постанові. Понад те, ст. 72 КАС передбачає, що обставини, які визнаються сторонами, можуть не доказуватися перед судом, якщо проти цього не заперечують сторони і в суду не виникає сумніву щодо достовірності цих обставин та добровільності їх визнання. Водночас не передбачено процесуальної форми фіксації визнання фактів та звільнення сторін від їх доказування. На нашу думку, це слід робити ухвалою суду в судовому засіданні: *«Суд ухвалив: визнати цю обставину встановленою і такою, що не потребує доказування»*.

Проте здебільшого такої ухвали суди не постановляють. Тому про визнання певних обставин сторонами доцільно зазначити в тексті постанови. На-

⁸ Див.: Кодекс адміністративного судочинства України: Наук.-практ. комент. / За заг. ред. А.Т. Комзюка. — С. 505.

⁹ Див.: Науково-практичний коментар до Кодексу адміністративного судочинства України: У 2-х. / За заг. ред. В.К. Матвійчука. — С. 211.

приклад: «Зазначені фактичні обставини сторони визнають і щодо них немає спору».

Якщо спору щодо фактів немає, то можна переходити до мотивів.

Якщо сторона (її представник, повноваження якого не обмежені) визнавала лише окремі обставини, якими інша сторона обґрунтовує свої вимоги або заперечення, суд посилається на це в постанові як на підставу звільнення від доказування саме цих обставин. У разі прийняття відмови сторони від визнання обставини — зазначає також і про це.

4.2. Мотиви неврахування окремих доказів.

Спори можуть стосуватися факту та (або) права. Спір щодо фактів виникає у зв'язку із запереченням однією із сторін певних обставин. Наприклад, податковий орган посилається на так звану безтоварність господарської операції, стверджуючи, що її насправді не було, а документи фальсифіковані. Для вирішення такого спору суду слід встановити факт: був він чи не був.

Будь-яке суб'єктивне переконання судді повинно мати матеріальну (доказову) основу. Суддя має знайти об'єктивні підстави для обґрунтованих сумнівів у достовірності доказів

Спір щодо права виникає у зв'язку з неоднаковим застосуванням законодавства до певних фактичних відносин.

Питання про неврахування окремих доказів постає у спорах щодо фактів. Під час судового слідства суд досліджує різні засоби доказування. Одні свідчать про те, що факт мав місце, а інші — навпаки. Наприклад, договір поставки та накладна доказують, що поставка відбулася, але свідок пояснює, що товару не отримував; продавець не мав товару, який продав, не мав працівників, які могли б виконати умови договору, тощо.

Надання переваги певним доказам — це результат їх оцінки. Відповідно до ст. 86 КАС суд оцінює докази, які є у справі, за своїм внутрішнім переконанням, що ґрунтується на їх безпосередньому, всебічному, повному та об'єктивному дослідженні. Ніякі докази не мають для суду наперед встановленої сили. Суд оцінює належність, допустимість, достовірність кожного доказу окремо, а також достатність і взаємний зв'язок доказів у їх сукупності.

Отже, головним елементом оцінки є внутрішнє переконання. У тлумачному словнику української мови «переконання» трактується, зокрема, як тверда впевненість, певність у чому-небудь, віра у щось¹⁰. Інакше кажучи, впевненість судді у правдивості відповідних обставин. У кінцевому підсумку суддя повинен визначитися: віру чи

не віру?! Формування внутрішнього переконання судді — це складний психологічний процес, який потребує окремого дослідження. В практичному плані важливо не те, як воно сформувалося, а те, як воно відображене у постанові й чи забезпечило правильне вирішення спору.

Водночас, якщо суд відхиляє (не враховує) певні докази, він повинен навести відповідні мотиви. Такими можуть бути посилення на неналежність, недопустимість, недостовірність окремого доказу, а також недостатність та суперечливість доказів у їх сукупності. Ієрархії доказів немає, усі вони рівні між собою. Тож суддя може надати перевагу будь-яким доказам, яким вірить. Звісно, самого лише посилення на внутрішнє переконання про правдивість одних доказів і неправдивість інших було б недостатньо. Встановлюючи наявність або відсутність фактів, якими обґрунтовувалися вимоги чи заперечення, визнаючи одні та відхиляючи інші докази, слід враховувати, що доказування не може ґрунтуватися на припущеннях. Будь-яке суб'єктивне переконання судді повинно мати матеріальну (доказову) основу. Суддя може «не повірити» лише обґрунтовано. Іншими словами, він повинен знайти об'єктивні підстави для обґрунтованих сумнівів у достовірності доказів, наприклад, їх суперечливість.

Оцінюючи докази, слід звернути увагу, зокрема, на таке:

Форма фіксації доказу. Кожен факт (доказ), що має значення для справи, фіксується в певній формі. Здебільшого суд має справу з письмовими доказами, а саме — документами. Оцінюючи документ як доказ, суд повинен з'ясувати, чи відповідає він формі, якщо така передбачена, чи містить необхідні реквізити, з якими пов'язується його юридична сила (наприклад, підпис). Для окремих документів можуть встановлюватися спеціальні бланки (наприклад, податкові декларації). Недотримання встановленої форми письмового документа свідчить про недопустимість його як доказу.

Повноваження на підписання документів. Підпис є обов'язковим реквізитом будь-якого документа. Документ підписує особа, яка є його автором. Проте готувати проект документа можуть інші особи. Важливо, щоб особа, яка підписала документ, мала повноваження на це. Зазначене передбачено положеннями ч. 2 ст. 19 Конституції України. Особливу увагу слід звертати на підписання документів виконуючими обов'язки, через скісну ризик, невстановленими особами (не зазначено прізвища та посадового становища). Підписання документа неуповноваженою особою має наслідком недопустимість цього доказу.

Нікчемність доказу. Окремі письмові докази потрібно оцінювати на відповідність закону за змістом. Так, недопустимими є нікчемні договори неза-

¹⁰ <http://www.slovnky.net/index.php?swrd=%EF%E5%F0%E5%EA%EE%ED%E0%ED%ED%FF&x=40&y=10>

лежно від того, чи є судові рішення про визнання їх недійсними. Нікчемність правочину встановлюється не рішенням суду, а безпосередньо законом.

Зміст доказу. Інформація, зафіксована у документі, оцінюється в сукупності з іншою, наявною у справі. Між доказами не повинно бути істотних протиріч. Якщо ж такі мають місце, суд повинен навести мотиви неврахування окремих доказів. Суддя повинен зазначити, якому саме доказу надано перевагу та чому.

Фальсифікація документів. Суддя перевіряє доказ на предмет фальсифікації (повної або часткової підробки). Особливу увагу слід звертати на дати, суми, на те, чи дотримано порядок складення документа. Для цього доцільно оглядати оригінали документів. Копії документів може засвідчити суддя. Якщо суддя не оглядав оригіналу, копія може бути засвідчена особою, яка подала доказ, або нотаріально.

Юридична сила доказу. Слід оцінювати також юридичну силу доказу. Зокрема, договір є укладеним, якщо між сторонами в належній формі досягнуто згоди з усіх істотних умов. Якщо суд встановив, що договір не містить усіх істотних умов, тобто є неукладеним, він не може бути доказом існування між сторонами цивільних правовідносин, які передбачені в такому «договорі».

Потрібно перевіряти чинність підзаконних нормативних актів, що стосуються прав та інтересів необмеженого кола осіб. Для цього слід з'ясувати, чи зареєстровано цей акт у встановленому законом порядку в Міністерстві юстиції України або його територіальних управліннях.

4.3. Мотиви, якими суд керувався при прийнятті постанови. Встановивши фактичні обставини справи, суд викладає мотиви постанови. Згідно з тлумачним словником української мови «мотив» розуміється, зокрема, як підстава, привід для якої-небудь дії, вчинку, причина¹¹. Головним у мотивації є причина. Отже, суд повинен відповісти, чому він вирішив справу саме так, а не інакше, і відобразити у постанові усі важливі аргументи.

Ця частина постанови розпочинається, наприклад, так: «Оцінюючи встановлені обставини та доводи сторін, висловлені під час судового слідства та судових дебатів, суд дійшов таких висновків».

Проте більш поширеним є варіант, коли спочатку зазначається загальний висновок, а згодом наводяться мотиви: «Оцінюючи встановлені обставини та доводи сторін, висловлені під час судового слідства та судових дебатів, суд дійшов висновку про наявність підстав для задоволення позову (відмови у задоволенні позову)».

Якісна мотивувальна частина постанови є результатом правильного застосування закону до спірних правовідносин. Тому мотиви є невіддільними

від закону, яким керувався суд. Більше того, розпочинати мотивувальну частину доцільно саме з наведення положень закону, які регулюють спірні правовідносини і які суд застосовує для вирішення спору.

Висновки суду повинні бути логічними та переконливими, а процес їх формування слід відображати у тексті постанови. Висновки суду є нелогічними, якщо вони суперечать фактичним обставинам справи або є недоведеними, тобто не мають достатніх підстав.

4.4. Положення закону, яким суд керувався. У мотивувальній частині кожної постанови має бути наведено закон та інші нормативно-правові акти матеріального права (назва, стаття, її частина, абзац, пункт, підпункт закону), на підставі яких визначено права та обов'язки сторін у спірних правовідносинах, та норми процесуального права, керуючись якими суд установив обставини справи, права та обов'язки сторін.

Поняття «закон» вживається тут у широкому значенні. Суд застосовує і керується не лише законом, а й підзаконними актами. Назва закону хоча б один раз зазначається повністю. Для того, щоб далі не повторювати назву повністю, допускається зазначення скороченої назви закону (наприклад, Закон України «Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів» (далі — Закон «Про вибори...»). Це звільняє текст від зайвої деталізації, скорочує обсяг та спрощує сприйняття постанови.

Якщо нормативний акт містить нумерацію статей, частин, абзаців, пунктів і підпунктів, у постанові застосовується саме ця нумерація. Вона залишається незмінною й у разі, якщо якась частина чи пункт згодом були виключені.

Якщо текст нормативного акта не містить нумерації, суд повинен визначити статтю і частину самостійно. Традиційно вважається, що частиною є кожен абзац статті. До уваги береться та редакція норми, яка діяла на визначений судом час.

Відповідно до ст. 18 Закону від 23 лютого 2006 р. № 3477-IV «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» для цілей посилання на рішення та ухвали Європейського суду з прав людини і на ухвали Європейської комісії з прав людини суди використовують переклади текстів рішень цього суду та ухвал згаданої Комісії, надруковані у спеціалізованому виданні. Таким виданням є «Практика Європейського суду з прав людини. Рішення. Коментарі». У разі відсутності перекладу цих рішень та ухвал суд користується оригінальним текстом.

Неоднозначним є питання про посилання у постанові на акти Пленуму Верховного Суду України та Вищого адміністративного суду України. Відповідно до ст. 32 Закону від 7 липня 2010 р. № 2453-VI «Про судоустрій і статус України» Вищий спеціалізований суд надає методичну допомогу судам ниж-

¹¹ <http://www.slovnkyk.net/index.php?swrd=%EC%EE%F2%E8%E2&x=0&y=0>

чого рівня з метою однакового застосування норм Конституції та законів України у судовій практиці на основі її узагальнення та аналізу судової статистики; дає спеціалізованим судам нижчого рівня рекомендаційні роз'яснення з питань застосування законодавства щодо вирішення справ відповідної судової юрисдикції. Верховний Суд України такої функції позбавлений. Проте до набуття чинності цим Законом мав такі повноваження.

На нашу думку, акти Верховного Суду України та Вищого адміністративного суду України слід використовувати не як джерела права, а як обов'язкові для суду акти тлумачення права. Отже, суд повинен враховувати правові позиції вищестоящих судів. Це забезпечує єдність судової практики і відповідає принципу правової визначеності. Тому в постанові не лише можна, але й потрібно (там, де доречно) покликатися на правові позиції вищестоящих судів.

Акти Верховного Суду України та Вищого адміністративного суду України слід використовувати не як джерела права, а як обов'язкові для суду акти тлумачення права

Водночас, якщо суддя погоджується з тією чи іншою правовою позицією вищестоящего суду і саме вона вплинула на його переконання, то в постанові про це можна згадати. Наприклад, так: *«Законом України «Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України» не передбачено за ухвалою суду тимчасове обмеження виїзду за кордон боржника у виконавчому провадженні до виконання рішення суду. Суд враховує правову позицію, викладену в ухвалі Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 18 листопада 2009 р.»*

Доцільним є також наявність у матеріалах справи копії судового рішення, на яке є посилання в постанові.

Погоджуємося з думкою Р.О. Куйбіди про те, що в мотивувальній частині слід навести мотиви незастосування законів, на які посилалися особи, що беруть участь у справі¹².

Процесуальний закон, яким керувався суд, — це традиційно норми КАС про завдання судочинства, змагальність, обов'язок доказування, судові витрати, вимоги до постанови суду, а також спеціальні норми, які застосовувалися судом саме під час розгляду конкретної справи (наприклад, про забезпечення позову, його визнання).

Результатом застосування закону до конкретних спірних правовідносин повинен бути висновок суду про наявність або відсутність порушення закону, а також висновок про те, чи призвело порушення закону до порушення прав, свобод чи інтересів позивача.

4.5. Інші відомості, що містяться в мотивувальній частині. У постанові зазначаються також мотиви та висновки суду щодо інших обставин. Зокрема:

– **про визнання позову.** За змістом ст. 112 КАС у разі визнання відповідачем позову, яке не суперечить закону, не порушує права, свободи чи інтереси інших осіб, суд у мотивувальній частині рішення може вказати лише про визнання позову та прийняття його судом;

– **про відповідність рішень суб'єкта владних повноважень ч. 3 ст. 2 КАС.** Згідно з цією нормою у справах щодо оскарження рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень адміністративні суди перевіряють, чи прийняті (вчинені) вони:

1) на підставі, у межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України;

2) з використанням повноваження з метою, з якою це повноваження надано;

3) обґрунтовано, тобто з урахуванням усіх обставин, що мають значення для прийняття рішення (вчинення дії);

4) безсторонньо (неупереджено);

5) добросовісно;

6) розсудливо;

7) з дотриманням принципу рівності перед законом, запобігаючи несправедливій дискримінації;

8) пропорційно, зокрема з дотриманням необхідного балансу між будь-якими несприятливими наслідками для прав, свобод та інтересів особи і цілями, на досягнення яких спрямоване це рішення (дія);

9) з урахуванням права особи на участь у процесі прийняття рішення;

10) своєчасно, тобто протягом розумного строку.

У мотивувальній частині постанови мають бути зазначені висновки суду за результатами такої перевірки.

Наприклад, так:

(1) *«Перевіряючи дотримання відповідачем вимог ч. 3 ст. 2 КАС, суд вважає, що відповідач діяв з перевищенням наданих йому повноважень, а оскаржуване рішення прийняте необґрунтовано, тобто без урахування усіх обставин, що мають значення для прийняття рішення (вчинення дії)»*.

(2) *«Оцінюючи рішення відповідача щодо відповідності ч. 3 ст. 2 КАС, суд вважає, що вони були прийняті на підставі, у межах повноважень та у спосіб, що передбачені законами України, з урахуванням усіх обставин, які мають значення для прийняття рішення (вчинення дії), та неупереджено»*;

– **про виконання сторонами обов'язків з доказування.** Відповідно до ч. 2 ст. 71 КАС в адміністративних справах про протиправність рішень, дій чи бездіяльності суб'єкта владних повноважень обов'язок щодо доказування правомірності свого рішення, дії чи бездіяльності покладається на відповідача, якщо він заперечує проти позову.

¹² Див.: Кодекс адміністративного судочинства України: Наук.-практ. комент. У 2-х т. / За заг. ред. Р.О. Куйбіди. — С. 281.

Про виконання (у разі відмови у задоволенні позову) чи невиконання (у разі задоволення позову) цього обов'язку слід зазначити в постанові.

Наприклад, так:

(1) «Обґрунтовуючи правомірність своїх рішень, відповідач посилається на те, що декларант не надав витребуваних документів, необхідних для визначення митної вартості за методом № 1, а для застосування інших методів, окрім шостого, не було підстав. У судовому засіданні ці доводи були підтверджені».

(2) «На порушення ст. 71 КАС відповідач не надав суду жодних доказів правомірності прийняття ним оскаржуваного рішення, що є підставою для задоволення позовних вимог»;

– **про підстави для винесення окремої ухвали.**

Якщо під час розгляду справи суд виявив порушення закону, він має право відреагувати, постановивши окрему ухвалу. Про наявність підстав для такого реагування можна зазначити в постанові суду. Наприклад, так: «Невиконання керівником Державної податкової інспекції у ХХХ районі м. Львова своїх обов'язків щодо прийняття рішення про застосування штрафу за неподання податкових декларації свідчить про порушення Закону від 21 грудня 2000 р. № 2181-III «Про порядок погашення зобов'язань платників податків перед бюджетами та державними цільовими фондами», призводить до безпідставного звільнення платників податків від відповідальності за правопорушення, значних бюджетних втрат. Суд вважає за необхідне відреагувати на це порушення закону окремою ухвалою в порядку ст. 166 КАС»;

– **обґрунтування підстав для виходу суду за межі позовних вимог.** Відповідно до ст. 11 КАС суд розглядає адміністративні справи не інакше як за позовною заявою, поданою відповідно до цього Кодексу, і не може виходити за межі позовних вимог. Суд може вийти за межі позовних вимог тільки в разі, якщо це необхідно для повного захисту прав, свобод та інтересів сторін чи третіх осіб, про захист яких вони просять.

У мотивувальній частині суд повинен зазначити, які саме права, свободи та інтереси сторони чи третьої особи просять захистити з обґрунтуванням помилковості вибору ними способу захисту їх прав, розміру позовних вимог чи предмета позову.

Мотиви для виходу за межі позовних вимог суд наводить у постанові. Наприклад, так: «З урахуванням того, що зібраними у справі доказами встановлено порушення права позивача на розгляд його заяви про реєстрацію статуту Української правосірної греко-католицької церкви по суті, суд вважає, що для повного захисту права позивача на свободу віросповідання необхідно вийти за межі позовних вимог і задовольнити позов частково, а саме:...».

Мотивувальна частина постанови підводить до висновку по суті вимог: чи належить задовольнити позовні вимоги або відмовити у їх задоволенні.

Досить часто вона завершується словами на зразок: «З урахуванням положень чинного законодавства України та обставин справи суд дійшов висновку, що позовні вимоги є обґрунтованими і підлягають задоволенню».

Далі в постанові слід навести мотиви інших рішень суду, які хоч і не стосуються предмета спору, але на підставі закону повинні або можуть вирішуватися постановою суду. Ці питання вирішуються після загального висновку у справі і включають, зокрема:

– **обґрунтування розподілу судових витрат.**

Наприклад:

(1) «Судові витрати у вигляді судового збору (3,40 грн) відповідно до ч. 1 ст. 94 КАС слід стягнути на користь позивача з Державного бюджету України».

(2) «Відповідно до вимог ч. 2 ст. 94 КАС якщо судові рішення ухвалені на користь сторони — суб'єкта владних повноважень, суд присуджує з іншої сторони всі здійснені нею документально підтверджені судові витрати, пов'язані із залученням свідків та проведенням судових експертиз. Проте, оскільки суду не надано письмових доказів наявності зазначених судових витрат, вони розподілу не підлягають»;

– **підстави для негайного виконання постанови.** Відповідно до ст. 256 КАС негайно виконуються постанови суду про:

1) присудження виплати пенсій, інших періодичних платежів з Державного бюджету України або позабюджетних державних фондів — у межах суми стягнення за один місяць;

2) присудження виплати заробітної плати, іншого грошового утримання у відносинах публічної служби — у межах суми стягнення за один місяць;

3) поновлення на посаді у відносинах публічної служби;

4) припинення повноважень посадової особи у разі порушення нею вимог щодо несумісності;

5) уточнення списку виборців;

6) обмеження щодо реалізації права на мирні зібрання;

7) усунення обмежень у реалізації права на мирні зібрання.

У цих випадках суд може не наводити мотивів негайного виконання, оскільки це впливає із закону. Достатньо навести відповідне положення закону.

Водночас суд, який прийняв постанову, за заявою осіб, які беруть участь у справі, або з власної ініціативи може звернути до негайного виконання постанову:

1) у разі стягнення всієї суми боргу при присудженні платежів, визначених пунктами 1 і 2 ч. 1 ст. 256 КАС;

2) про тимчасову заборону (зупинення) окремих видів або всієї діяльності об'єднання громадян; про примусовий розпуск (ліквідацію) об'єднання громадян;

3) про примусове видворення іноземця чи особи без громадянства.

Слід звернути увагу, що питання про звернення постанови до негайного виконання здійснюється після прийняття постанови, а тому ці питання не можуть вирішуватися постановою;

– **підстави для скасування заходів забезпечення адміністративного позову.** Якщо суд дійшов висновку, що позов є безпідставним або припинився обставини, які стали підставою для забезпечення позову, суд може скасувати заходи забезпечення позову. Для цього у мотивувальній частині наводяться відповідні мотиви;

Питання про звернення постанови до негайного виконання здійснюється після прийняття постанови, а тому ці питання не можуть вирішуватися постановою

– **підстави та мотиви встановлення порядку виконання рішення, відстрочення або розстрочення виконання.** Відповідно до ч. 1 ст. 257 КАС у разі необхідності спосіб, строки і порядок виконання можуть бути визначені у самому судовому рішенні. Так само на відповідних суб'єктів владних повноважень можуть бути покладені обов'язки щодо забезпечення виконання рішення. Якщо суд вважає за необхідне скористатися цими правами, він повинен мотивувати у постанові підстави для відстрочення чи розстрочення, встановлення порядку виконання постанови.

Якщо клопотання про це було заявлено під час судового розгляду, воно не може бути вирішено ухвалою суду, оскільки відстрочення чи розстрочення виконання може стосуватися прийнятого судом рішення. До того часу, поки рішення не постановлене, немає предмета розгляду. Тому зазначене клопотання вирішується постановою суду. У разі його задоволення, про це зазначається в резолютивній частині. У разі відмови — відповідні мотиви та висновки наводяться в мотивувальній частині.

5. РЕЗОЛЮТИВНА ЧАСТИНА ПОСТАНОВИ

Резолютивна частина постанови суду — найважливіша її частина, оскільки саме в ній остаточно закріплюється висновок суду щодо усіх вимог позивача.

Відповідно до ст. 163 КАС у резолютивній частині зазначаються: висновок суду про задоволення адміністративного позову або про відмову в його задоволенні повністю чи частково; висновок суду по суті вимог; розподіл судових витрат; інші правові наслідки ухваленого рішення; строки і порядок набрання постановою законної сили та її оскарження; встановлений судом строк

для подання суб'єктом владних повноважень — відповідачем до суду звіту про виконання постанови, якщо вона вимагає вчинення певних дій (перебіг цього строку починається з дня набрання постановою законної сили або після одержання її копії, якщо постанова виконується негайно).

На початку резолютивної частини постанови зазначається: «Суд, — ПОСТАНОВИВ». На практиці дуже рідко застосовують конструкції «Суд УХВАЛИВ», «Суд ВИРІШИВ» чи «Суд ПРИЙНЯВ», що з огляду на норми КАС не є порушенням (для прикладу: ст. 160 КАС «Порядок ухвалення судових рішень, їх форма»; ст. 161 «Питання, які вирішує суд при прийнятті постанови»; ст. 162 «Повноваження суду при вирішенні справи»; у ст. 163 — «...інших правових наслідків ухваленого рішення...»; у ст. 160 — «Суд приймає постанову іменем України...»).

У разі якщо резолютивна частина постанови починається з нового аркуша, першими словами мають бути: «Суд, ПОСТАНОВИВ». Тобто не допускається, щоб конструкція «Суд, ПОСТАНОВИВ» була на одному аркуші, а подальший текст резолютивної частини на іншому. Дотримання цієї вимоги запобігає виникненню умов для можливих подальших протиправних дій з боку осіб, які отримали судові рішення (наприклад, неправомірне доповнення рішення ще однією сторінкою зі змістом резолютивної частини).

І.О. Хар¹³ у своїх наукових працях зазначає, що резолютивна постанова суду повинна викладатися в імперативній формі. Відповіді суду на всі правові питання мають впливати із встановлених фактичних обставин, бути вичерпними, визначеними і безумовними. Визначеність розуміємо як надання адміністративним судом чіткої і конкретної відповіді на усі постановлені перед ним питання.

Щоб запобігти виникненню неясності при виконанні рішення у резолютивній частині рішення зазначається точне і повне найменування організації та прізвище, ім'я, по батькові громадян, стосовно яких суд вирішив питання.

У формі рішення виносяться ті постанови суду першої інстанції, якими справа вирішується по суті. Закон не передбачає включення до резолютивної частини рішення висновків з питань, не пов'язаних з вирішенням справи по суті. Тому в ній неприпустимо вирішувати питання про виділення частини вимог у самостійне провадження або про закриття провадження у них, залишення заяви без розгляду тощо. Висновки з таких питань викладаються у формі ухвал, які виносяться у вигляді самостійного процесуального документа і можуть постановлюватися одночасно з рішенням.

¹³ Див.: Науково-практичний коментар до Кодексу адміністративного судочинства України: У 2-х т. / За заг. ред. В.К. Матвійчука. — С. 212.

5.1. Висновок суду про задоволення адміністративного позову або про відмову в його задоволенні повністю чи частково. У першому пункті резолютивної частини зазначають висновок суду про задоволення адміністративного позову або про відмову в його задоволенні повністю чи частково. Отже, є лише три варіанти:

- (1) «Позов задовольнити повністю».
- (2) «У задоволенні позову відмовити».
- (3) «Позов задовольнити частково».

Якщо задовольняється лише частина позовних вимог, то на практиці судді дуже рідко зазначають: «У задоволенні позову відмовити частково», натомість вказуючи: «Позов задовольнити частково». Проте, якщо щодо частини вимог провадження було закрито, а щодо іншої у позові слід відмовити, то правильним буде формулювання: «У задоволенні позову відмовити частково».

5.2. Висновок суду по суті вимог. Резолютивна частина повинна мати вичерпні, чіткі, безумовні висновки по суті розглянутих вимог.

У разі задоволення позову висновок суду по суті позовних вимог повинен передбачати, які саме права позивача визнано або поновлено та у який спосіб. Зазвичай, висновок суду слід формулювати одним реченням, починаючи з дієслова у наказовій формі: «Визнати...», «Скасувати...», «Стягнути...», «Зобов'язати...», «Заборонити...», «Примусово відворити...».

Якщо у позові об'єднано кілька вимог, висновок суду дається окремо щодо кожної вимоги. Це слід робити як у разі задоволення позову, так і у разі відмови в цьому. При відмові у задоволенні позову доцільно точно зазначити, кому, стосовно кого та в чому відмовлено. Не слід обмежуватися лише короткою фразою: «У задоволенні позову відмовити».

При прийнятті позову третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги, в резолютивній частині постанови має бути зазначено, що саме ухвалив суд стосовно кожної позовної вимоги як за первісним позовом, так і за позовом третьої особи.

На думку Р.О. Куйбіди, якщо формулювання способів захисту в нормах процесуального і матеріального права не збігаються, але за змістом є однаковими, доцільно застосовувати у резолютивній частині постанови формулювання КАС, які є уніфікованими, а поруч (у дужках) можна використовувати формулювання відповідної норми матеріального права¹⁴.

Законним платіжним засобом, обов'язковим до приймання за номінальною вартістю на всій території України, є грошова одиниця України — гривня. У зв'язку з цим при задоволенні позову про стягнення

грошових сум суди повинні зазначати в резолютивній частині рішення розмір суми, що підлягає стягненню, цифрами і словами у грошовій одиниці України. Це підтверджується також змістом статей 51, 63 Закону «Про виконавче провадження». Суми у резолютивній частині постанови пишуться цифрами і літерами.

Закон не передбачає включення до резолютивної частини рішення висновків з питань, не пов'язаних з вирішенням справи по суті. Тому в ній неприпустимо вирішувати питання про виділення частини вимог у самостійне провадження або про закриття провадження у них, залишення заяви без розгляду тощо

При складенні тексту резолютивної частини постанови суд повинен враховувати положення Закону «Про виконавче провадження». Виконавчий документ має відповідати резолютивній частині постанови. Статтею 19 цього Закону передбачено, що у виконавчому документі зазначаються, зокрема, найменування (для юридичних осіб) або ім'я (прізвище, ім'я та по батькові за його наявності для фізичних осіб) стягувача і боржника, їх місцезнаходження (для юридичних осіб) або місце проживання чи перебування (для фізичних осіб), ідентифікаційний код суб'єкта господарської діяльності стягувача та боржника за його наявності (для юридичних осіб), індивідуальний ідентифікаційний номер стягувача та боржника за його наявності (для фізичних осіб — платників податків), а також інші відомості, якщо вони відомі суду чи іншому органу, що видав виконавчий документ, які ідентифікують стягувача та боржника чи можуть сприяти примусовому виконанню, такі як: дата і місце народження боржника та його місце роботи (для фізичних осіб), місцезнаходження майна боржника тощо.

З урахуванням цього в постанові, яка підлягає примусовому виконанню, доцільно зазначити не тільки повні найменування сторін, а й їх адреси та ідентифікаційні коди. Це сприятиме швидкому виконанню рішення суду та запобігатиме виникненню надалі спорів у процесі виконавчого провадження у справі.

5.3. Розподіл судових витрат. У резолютивній частині зазначається, як суд розподілив судові витрати. Якщо сторона звільняється від судових витрат, у рішенні мають міститися мотиви, що стосуються звільнення. Порядок розподілу судових витрат закріплений у статтях 87—98 КАС.

У постанові зазначається, наприклад, так: «Стягнути з Державного бюджету України на користь Відкритого акціонерного товариства «Жидачівський целюлозно-паперовий комбінат» [ідентифікаційний код 00000000, м. Жидачів, вул. Львівська, 20] 3 (три) гривні 40 (сорок) копійок».

Якщо судові витрати у справі відсутні, то, відповідно, їх розподіл не здійснюється, а тому він і не може бути відображений у резолютивній частині

¹⁴ Див.: Кодекс адміністративного судочинства України: Наук.-практ. комент. У 2-х т. / За заг. ред. Р.О. Куйбіди. — С. 278.

постанови. Водночас деякі судді зазначають про це і в резолютивній частині. Наприклад, так:

- (1) «Судові витрати у справі відсутні».
- (2) «Судові витрати у справі не розподіляються».

5.4. Інші правові наслідки ухваленого рішення. У постанові можуть бути зазначені інші приписи суду, які випливають з рішення, зокрема, про відстрочення, розстрочення та встановлення порядку виконання постанови. Суд, який ухвалив рішення, одночасно з ухваленням рішення може (тобто має право) вжити заходів, що стосуються його виконання, а саме: визначити порядок його виконання, надати відстрочку, розстрочити виконання.

Визначення порядку виконання рішення — це встановлення у судовому рішенні конкретних заходів та дій, які слід вчинити державному виконавцеві у разі, якщо рішення не буде виконано добровільно.

Порядок виконання включає визначення заходів виконання, строку вчинення дій або утримання від них, покладення обов'язку вчинити певні дії або утриматися від їх вчинення.

Визначення порядку виконання рішення — це встановлення у судовому рішенні конкретних заходів та дій, які слід вчинити державному виконавцеві у разі, якщо рішення не буде виконано добровільно

Відповідно до ст. 4 Закону «Про виконавче провадження» заходами примусового виконання рішень є:

- 1) звернення стягнення на майно боржника;
- 2) звернення стягнення на заробітну плату (заробіток), доходи, пенсію, стипендію боржника;
- 3) вилучення у боржника і передача стягувачеві певних предметів, зазначених у рішенні;
- 4) інші заходи, передбачені рішенням.

Таким чином, перелік заходів примусового виконання, які може застосувати суд, є невичерпним.

Відстрочення виконання рішення — це перенесення його виконання на більш пізній час у зв'язку з існуванням обставин, за наявності яких вчасне виконання завдає шкоди правам або інтересам боржника чи інших осіб. Відстрочення виконання — це пільга для того, хто повинен виконати рішення.

Підставами для відстрочення виконання може бути стан здоров'я боржника, тимчасове скрутне матеріальне становище, перебування на утриманні непрацездатних осіб та інші поважні причини, які утруднюють вчасне виконання рішення суду.

Розстрочення виконання рішення — це виконання рішення частинами у визначені судом строки. На відміну від відстрочення виконання, розстрочення передбачає поступове часткове виконання. Частини і строки виконання можуть бути нерівними.

Про порядок виконання рішення, відстрочення або розстрочення виконання, вжиття заходів для забезпечення його виконання суд зазначає в постанові. У мотивувальній частині суд обґрунтовує необхідність цих дій, а в резолютивній зазначає, які саме дії вживаються.

5.5. Строки і порядок набрання постановою законної сили та її оскарження. Фактично, цей елемент не є резолюцією (рішенням) суду, а тому до резолютивної частини може бути віднесений лише умовно — за розміщенням, адже він зазначається одразу після резолютивної частини.

Текстуально він викладається по-різному, але ґрунтується на статтях 186 і 254 КАС. Наприклад, так:

(1) «Постанова може бути оскаржена до Львівського апеляційного адміністративного суду.

Апеляційна скарга подається до адміністративного суду апеляційної інстанції через Львівський окружний адміністративний суд. Копія апеляційної скарги одночасно надсилається особою, яка її подає, до суду апеляційної інстанції. Апеляційна скарга подається протягом 10 днів з дня отримання копії постанови.

Постанова набирає законної сили після закінчення строку подання апеляційної скарги. У разі подання апеляційної скарги постановою, якщо її не скасовано, набирає законної сили після повернення апеляційної скарги, відмови у відкритті апеляційного провадження або набрання законної сили рішенням за наслідками апеляційного провадження».

Часто застосовується коротка форма:

(2) «Постанова може бути оскаржена до Львівського апеляційного адміністративного суду в порядку, передбаченому ст. 186 КАС, та набирає законної сили в порядку, передбаченому ст. 254 КАС».

Для нефахівця така інформація нічого не означає, якщо він не має кодексу. Тому краще використовувати повний варіант, в якому відтворено зміст статей 186 та 254 КАС.

Слід враховувати, що для деяких справ встановлені спеціальні строки оскарження постанов та набрання ними законної сили.

5.6. Час виготовлення повного тексту постанови. Цей реквізит не регламентований. Тому він може зазначатися в будь-якій частині постанови. На нашу думку, найкраще його розміщувати перед підписом судді. Текст може бути, наприклад, такий: «Повний текст постанови складено 29 жовтня 2010 р.».

5.7. Підпис судді. Підпис складається з назви посади особи, особистого підпису, ініціалів та прізвища. Підпис розміщують під текстом з лівого боку. Якщо рішення підписує колегія суддів, то їхні підписи розташовують один під одним.

Міжнародні зв'язки

З 25 по 27 жовтня 2010 р. Голова Верховного Суду України Василь Онопенко перебував з робочим візитом у Федеративній Республіці Німеччина. Візит відбувся на запрошення Президента Федерального суду Німеччини пана Клауса Тольксдорфа

Голова Верховного Суду України зустрівся з президентами та суддями Федерального Верховного суду ФРН і Федерального Конституційного суду, де відбулося обговорення актуальних проблем судочинства.

Під час зустрічі у Федеральному Верховному суді ФРН Василь Онопенко розповів про стан судової реформи в Україні, а німецькі колеги поділилися досвідом відносин між вищими судами Федерації. Чільне місце було відведено також обговоренню питань забезпечення єдності судової практики, прискорення провадження у судових справах, компетенції й основним рисам ревізії згідно з німецьким правом та касації згідно з українським правом.

28 жовтня 2010 р. у Верховному Суді України відбулася зустріч суддів Верховного Суду Олександра Потильчака, Єлизавети Ковтюк, Євгена Левченка, Богдана Пошви, Олександра Прокопенка, Анатолія Ємця, голови Апеляційного суду Кіровоградської області Юрія Медведенка, начальника відділу міжнародного співробітництва Верховного Суду України Ліни Губар із виконавчим директором Центру лідерства «Відкритий світ» Послом Джоном Ф. О'Кіфом, регіональним директором Американських Рад з міжнародної освіти Христіною Пенджолою Вітович, координатором програми «Відкритий світ» в Україні (далі — Програма) Анною Федоровою.

Мета зустрічі — обговорення результатів навчальних поїздок і досягнень у співробітництві з випускниками Програми та пропозицій щодо продовження співпраці.

Богдан Пошва подякував від себе особисто та від усіх суддів і наголосив, що Програма організована на високому рівні і суддям було приємно співпрацювати з її Київським офісом. Суддя розповів про відвідання штату Юта, де він мав можливість ознайомитися з роботою судів та ЗМІ, пересвідчитися у доступності і відкритості відповідної інформації. Євген Левченко також висловив вдячність за досконале проведення Програми і, разом з тим, за гостинність та доброзичливе ставлення американських колег.

У свою чергу Джон О'Кіф сказав, що йому приємно чути такі коментарі і що він обов'язково врахує всі зауваження, побажання та пропозиції щодо вдосконалення Програми.

Про зустрічі з американською молоддю і відвідання сучасних бібліотек поділилася думками Єлизавета Ковтюк. Вона зауважила про необхідність залучати до Програми якнайбільше суддів.

Анатолій Ємець з приводу навчальної поїздки також зауважив, що судді відвідали не лише судові засідання, а й прокуратуру, поліцейський відділок, університет. Продовжуючи ділитись враженнями, Юрій Медведенко заявив: «Голова суду повернувся з відрядження з конкретним результатом, а саме — підписаним договором про співробітництво між Окружним судом штату Мінесота й Апеляційним судом Кіровоградської області».

Підсумовуючи, Ліна Губар подякувала за хорошу організацію Програми, можливість перейняти досвід у колег із зарубіжних країн, а також висловила побажання, щоб судді й працівники апарату Верховного Суду України і надалі мали змогу стати учасниками Проекту.

